

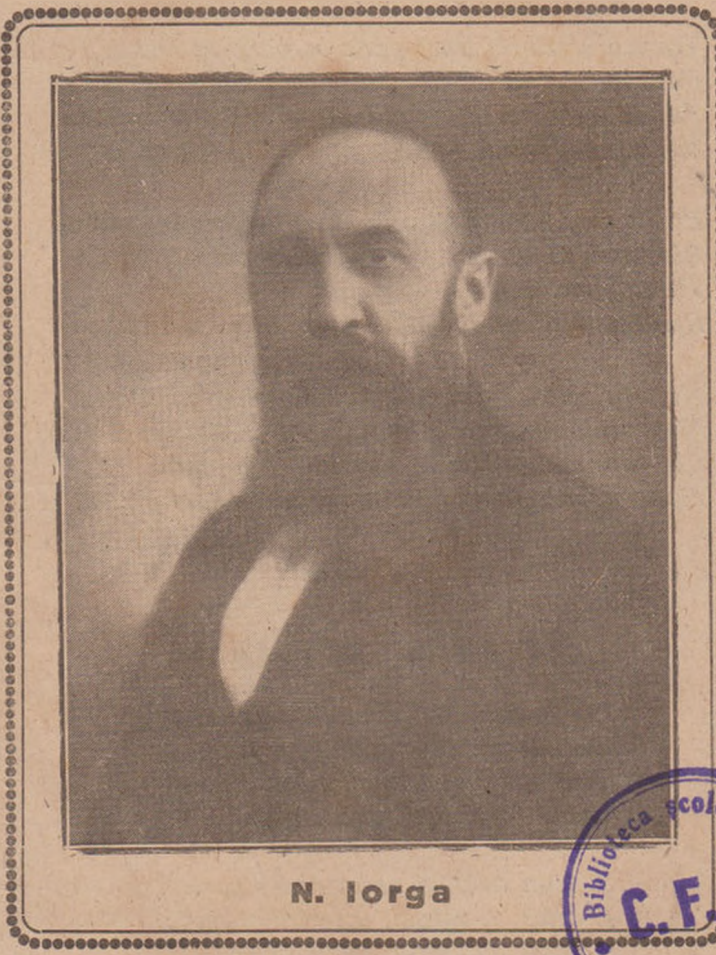
21.207
-620-

TRANSILVANIA

Anul LII.

Iunie 1921

Nr. 6.

N. Iorga

ÎNCHINARE
cu prilejul semicentenarului nașterii sale.

Prometeu.

*Prometeu, Titan sălbatec, suferința ta senină
Luminoasă strălucește din anticele povești,
Și pe stînca ta, în lanțuri, pradă vulturilor, ești
Mai mareț decăt, sus, Zeus în splendoarea lui divină.*

*Treceau veacurile leneș peste barbara ta muncă,
Păsările din văzduhuri sfărîmau pieptul tău gol,
Tu, ca marmura de rece, peste-al vremilor nomol,
Infrângeai tăcând pe-acela care trăsnetele-aruncă.*

*El s'a dus, perind din ceruri cu frumoasa lui credință,
Risipitu-s'au în neguri palizii nemuritori,
Tu cu jalea omenirii te înnalți mângâietor,
Revărsând ca un luceafăr raza ta de suferință*

*Nu, n'ai plâns: l'a' tale lacrimi fetele lui Ocean
N'au venit cântându-ți imnuri, — și în liniștea-ți apari
Cea mai aprigă icoană din eroii legendari,
Mândru 'nvingător de chinuri, neclintitule Titan.*

Nicolae Iorga.

In calea norocului.

*Doi oameni se 'ndreptau către noroc,
Dar fiecare cu o altă minte:
Unul din ei stătea pândind pe loc,
Celalt fugea să-i iasă înainte.*

*Și n'au avut la urmă nici-o parte.
Il cați? L-aștepți. El nicăire nu-i:
Norocul întâlnit-a, hăt departe,
Pe unul ce-și cătă de drumul lui.*

1918.

Nicolae Iorga.

Scrisul din războiu al d-lui N. Iorga.

Se scursesese și cea din urmă divizie rusească prin orașul moldovenesc unde fuseserăm aduși, din Octomvrie, o parte a familiilor de ardeleni veniți în țară îndată cu retragerea trupelor românești din Ardeal. Zile, săptămâni întregi, refugiații stăteau în zloata ulițelor, privind trecerea oștilor moscovite. Cu ivirea fiecărei unități noi, frunțile pline de gânduri se înseninau; creștea credința în biruință, în alungarea Nemților, în a doua trecere a Carpaților, într'o grabnică înapoiare la vetrele părăsite. Priveam cu simpatie, cu admirație, trupele așa de bine echipate, soldații voinici și bine hrăniți, pădurea cu sulii a cazacilor.

Treceau încă divizii rusești prin oraș, scurgându-se spre miază-zi, spre apus, când și începură să circule știri despre biruințele câștigate de Ruși. Refugiații erau cei dintâi care le credeau, atât ne părea de cu neputință ca oastea de fier pe care o văzurăm trecând săptămâni întregi să nu fie biruitoare.

Crezurăm chiar în zvonul despre recucerirea Bucureștilor de către cavaleria Țarului.

Dar într'o zi nu se mai arată nici o unitate rusească. Zădarnic așteptarăm cu ceasurile, după trecerea celor din urmă căruțe dela aprovizionare; afară de armata rusească stabilită în oraș, nu se mai ivi alta.

Un fel de tristeță ne copleși. Așteptam din zi în zi să vedem confirmate în comunicatul oficial știrile despre biruința armatelor rusești. Dar trecură zile, săptămâni, și comunicatele oficiale nu aduceau vestea mântuitoare.

Dimpotrivă începură să umble cele mai ciudate știri: că Rușii în Dobrogea, se retrag mereu; că nicăiri nu iau lupta cu dușmanul; că s'au apucat să prădeze și să distrugă, în sfârșit că ei n'au venit ca aliații noștri să ne ajute, ci să ocupe Moldova, fiind înțeleși cu Nemții.

O îndoială complită puse stăpânire și pe sufletele cele mai tari. Odată cu nouri toamnei celei aspre, un doliu greu căzuse asupra Moldovei întregi.

Nu mai vedeai zimbând pe nime, nu mai eră voe bună decât la cei străini de neamul nostru. Acei cari nu puteau fi Români, deși se numiau așa, aceia în care ferbea încă amestecul

de sânge străin cu puțin de al nostru, începură să critice țara, poporul, armata, pe generali, pe Rege chiar. Toți erau vinovați de grozava situație în care ajunsese țara, afară de ei, de ceice criticau și spuneau radioși că ei au prorocit aceste nenorociri, dar că pe ei nime nu i-a ascultat.

Adevăratul popor românesc luase în piept destinul, și suferea cu o răbdare peste fire durerea înfrângerii, foamea, asprile iernii, bădărăniile Rușilor.

Chipurile înegrite de-o încordare supraomenească ale soldaților cari luptaseră neschimbați o jumătate de an, a mucenicilor ce se retrăgeau spre nord, biciuiți de crivăț, secați de boli și de foame, — erau întruparea suferințelor neamului întreg.

Refugiații ardeleni răbdau în rând cu Țara. Da, ceace nu puteam suferi, ceace ne trezeă toată puterea noastră de ură, erau batjocurile care se aduceau de oameni care-și ziceau Români, neamului și țării noastre, și îndeosebi armatei. Sufletul nostru, mai mult poate instinctul, ne spuneă că armata și țara, poporul românesc nu poartă nici o vină la nenorocirile de atunci. Iar credința noastră în biruința finală nu voia să moară.

Sufletele unora se clătinau uneori, așteptau un cuvânt de îmbărbătare, mai mult: însetau de căldura unei inimi care să bată mai puternic ca a lor, așteptau să se apropie de ei un suflet care crede și în vrednicia acestui popor și în viitorul lui. Simțeau că au nevoie să-și sporească energia pentru a putea rezistă.

Și sufletul acesta se apropia de noi, se coboreă în noi, refăcând puterile sufletești slăbite, din articolele pe care *N. Iorga* le scria zilnic în «*Neamul Românesc*». Aceste articole erau nu numai balsam alinător de suferință, ci erau adevărate izvoare de energie națională, din cari mulți au băut cu lăcomie, spre mântuirea lor, în acele cumplite zile de suferință și de întunec.

De mult aveam convingerea că în ultimele decenii prin nime n'a vorbit sufletul românesc atât de adevărat, atât de limpede, atât de cald ca prin marele suflet sincer al omului care și-a pus pecetea personalității sale pe o întreagă generație. Din ceace a scris în vremea războiului, din articolele publicate în «*Neamul Românesc*» mi-s'a întărit și mai mult aceasta convingere. Nime n'a spus cuvinte din inima neamului care

să meargă drept la această inimă, în vremea războiului, ca marele nostru istoric.

Cine-i citea articolele — și le citea o lume întreagă, civili ca și militari — simțea că omul acesta vorbește din adâncurile sufletului nostru, nu pentru a ne îmbărbăta, ci pentru a arăta adevărul. Credea cu putere în acest adevăr care se resumă în vrednicia neamului, în dreptatea cauzei pentru care luptă, în biruința finală a dreptății noastre, și ni-l descoperează zilnic acest adevăr, ca pe o sfântă evanghelie, în articole care nu mai aveau de-a face nimic cu ziaristica, fiind cea mai pură literatură, cea mai sinceră și mai puternică expresie a sufletului genuin românesc, a sufletului conștios de valoarea acestui neam și prin cunoașterea trecutului său și prin geniata intuiție în prezentul și viitorul lui.

Pentru refugiații ardeleni articolele sale erau pâinea de toate zilele, după ce se convinseseră că nu mai pot aștepta nimica dela armata rusească. Nu era unul între noi care să nu se însenineze, să nu-și simtă nădejdea crescând, după un articol al dlui N. Iorga.

«Neamul Românesc» aducea puține știri din războiul din lumea largă, avea puține informații și totuși dela începutul războiului până la încheierea păcii dela București a fost cel mai citit ziar din Moldova. Și era citit tocmai pentru că dădea această hrană sufletească de care flămânzeau și cei mai buni dintre noi: ne sporește energia de-a suferi, de-a crede, de-a lupta.

Ce poate face mai mult un mare comandant de oștire în vreme de primejdie? Cu ce se poate prețui mai bine valoarea unui om decât cu măsura în care a sporit energia națională, fie în timp de pace, fie în vreme de războiu?

Iar N. Iorga a fost un darnic sămănător de energie națională atât în vreme de pace, când a dus aceea mare luptă pentru trezirea și întărirea conștiinței naționale la un neam oropsit, la un neam îmbrăcat în zdrențe de cerșitor, deși se ascundea în el un suflet împărătesc, cât și în vremea războiului când puțini vedeau măreția împărătească a acestui suflet, deși ea se manifestase deplin.

...Și când mă gândesc că unii din ceice-și zic Români, dar nu vor fi într'adevăr suflet din sufletul nostru decât peste două-trei veacuri când se va asimila și ultima picătură de sânge

străin, — când mă gândesc, deci, că au fost oameni în țara românească să-i aducă acuze dlui N. Iorga pe motivul că «*Neamul Românesc*» trimitându-se și la front, erau plătite câteva mii de exemplare de minister, — îmi pare că acești oameni n'au putut fi decât cei din urmă dintre inconștienți.

Între cei cari au contribuit la biruința finală, deși nu au fost pe front, dar și-au dat partea cea mai bună a sufletului lor și întreaga lor energie, muncind, alinând, îmbărbătând, N. Iorga, este cel dintâi. S'ar putea spune că el a luptat alături cu soldații din liniile cele mai înaintate, căci mulți dintre aceștia își crescură sufletul din marile emoții etice pe care le dădea ce-titul articolelor sale din vremea luptelor.

Eu îmi voiu aminti cu mândrie că am colaborat cu câteva articole la «*Neamul Românesc*» în vremea războiului pentru întregirea neamului.

I. Agârbiceanu.

Urare de Anul-Nou 1917

„*Dinastiei Românești*“.

*A venit mai an
Nu badea Traian,
Ci aprig dușman,
La suflet avan,
La gând năzdrăvan,
La luptă viclean,
Și-a făcut din sate
O pustietate,
Din mândre orașe
A morții lăcașe,
Sămănând pe drum
Al carelor scrum
Și lăsând în vale
Numai vetre goale
Numai plâns și jale
Numai morți pe cale,
Săracii voinici,
Săracii prunci mici,*

*Sărace femei
Ce plâng după ei,
Sărace vădane
Și fete orfane.
— Mânași măi, hăi, hăi.*

*Dar steaua de sus
Încă n'a apus,
Steaua ce ne-a dus
Și-aice ne-a pus,
În drum la răscruce,
Lângă sfânta cruce.
Legea lui Isus
Tot nu s'a răpus,
Legea lui Hristos,
Domnul cel duios,
Ce simte durerea
Și n'frânge puterea,*

*Legea lui cea bună
Care ne răzbună
Și duce prin foc
Spre noul noroc,
Prin foc și prin pară
Către altă țară,
Prin plâns și prin moarte
Către-a noastră parte.*

— Mânași măi, hăi, hăi.

*Vă trezim din somn,
Copilași de Domn,
După sfânta lege,
Odrasle de Rege,
Tinere Domnițe,
Neam de 'mpărătițe,
Doamnă luminată
Și încununată
Cu mândră cunună,
De mult ce ești bună,
Cunună frumoasă
Căci mult ești miloasă
Cu cei cari plâng
Cu cei cari se frâng,
Vă aducem vouă
Ca o veste nouă
Anul care vine
Pe aripi senine
Cu făgăduință
Despre biruință,*

*Biruință mare
Sfântă răzbunare,
Să se facă iară
O singură țară
Să se îndoiască,
Neamul să ni crească.
— Mânași măi, hăi, hăi.*

*Să veniți acasă
Intr'o zi frumoasă,
Intre flori bogate
In vechea cetate,
De dușmani lăsată
Și răscumpărată,
Să vă 'ncununăți
Binecuvântați
Cu cununi străbune,
Ca în zile bune,
Și să fiți voioși
Deplin norocoși,
Țerii bucurie
Și nouă mândrie.
In jur să vă crească
Odrasla domnească;
Să se veselească
Țara Românească.*

*Să fie 'n ceas bun
Cele ce Vă spun
Și să fie 'n plin
Când zicem: Amin!*

N. Iorga.

Cugetări.

Pentru a te deosebi de ceilalți, poți vorbi mai frumos limba lor; alții vorbesc, în loc, o limbă streină; ceea ce e mai ieftin.

Zimbetul, care e o cochetarie, o bunădată, n'are a face cu răsul, care e o bucurie și cu rânjitul, care e o batjocură. Cei mai mulți oameni rânjesc.

N. Iorga ca istoric al literaturilor romanice.

Activitatea marelui învățat pe acest tărâm culminează în cele trei volume din *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor* (București, 1920), — operă unică la noi și, în atâtea privinți, nu numai la noi, — dar ea nu datează dela ele.

Admirabilele pagini asupra lui Giosuè Carducci (în «Amin-tiri din Italia», 1895) și, înainte de acestea, articolele-studii, publicate în «Arhiva» din Iași, încă din primii ani ai apariției ei (1889), despre «Iubirea în literatura modernă», «Inceputurile romantismului», etc., sunt tot atâtea prodrome vestitoare a «ceia ce va să vie» — și a venit. Ca un preludiu al acestei opere trebuie privită și seria de prelegeri asupra literaturii universale, ținute, acum două decenii, la Universitatea din capitală. Minunatele-i traduceri din literaturile europene, au contribuit în așa grad ca «Floarea darurilor» să-și merite numele, sunt altă dovadă de statornicia acelei iubiri de tinereță a dlui N. Iorga pentru literatura lumii (în special cea engleză și italiană, aici) care rămâne, constant, temelul de comparație, înțelegere și lămurire, în «Istoria literaturii românești» (1901—9), ca și în cele dintâiu «Schițe din literatura românească» (1892).

Din aceeași nobilă preocupare de ideea solidarității latine, așa de grav compromisă la noi prin romantismul naiv, sportul sau specula unora, dar atât de indispensabilă pentru păstrarea ființei noastre etnice, peste contingențele silnice ale politicii «mitteleuropene», au răsărit mereu, de-a lungul anilor rodnici ai neobositului învățător, atâtea alte lucrări speciale în acest domeniu: până la recente comunicări academice despre relațiile cântecului nostru popular — via Serbia — cu eposul medieval francez și despre locul poporului român între popoarele romanice.

De-aceia, atunci când, în ședința-i solemnă din lunie 1919, Academia Română saluta *prin glasul d-sale* pe misionarii culturali ai Franței (printre cari, romanistul Ioseph Bédier), veniți pe solul românesc întregit, și liberat pentr'o comună sfortăre, a fost, fără îndoială, unul din cele mai impresionante și edificatoare momente ale vieții noastre morale: un simbol al *sincerității* frăției latine, al *adâncimii* ei *conștiente*. Iar, când, puțin după aceasta, pe pieptul cavalerului fără pată și fără plată, care

fluturase steagul romanității luptătoare, nedespărțit de al patriei sale, nu numai în lumina glorioasă a triumfului, ci și în clipele de tragică fatalitate ale înfrângerii, s'au prins insignele «Legiunii de onoare», «roseta» ei părea că înflorise din însași inima aceia, așa de larg-ospitalieră pentru idealismul latin.

Istoria literaturilor romanice a rezultat, de fapt, dintr'un ciclu de conferințe, inaugurate la Iași, în exil, și terminate, dupăce «vitejia dreaptă biruise», la București.

O vastă sintesă, care nu uită nimic — până la cele din urmă detalii, — deși înaintează atât de repede; o luminoasă expunere a condițiilor, în cari se manifestă și desvoltă, începând cu evul-mediu (vol. I.) și sfârșind cu epoca modernă, până în zilele noastre (vol. II—III), Romania literară.

«Introducerea» pune problema preliminară a însăși existenței unei «romanități» și — lămurind conceptul — ajunge la încheierea, că «romanitatea eră *întreagă și unică* în provinciile din vestul și ostul european care odinioară formaseră Imperiul» (pag. 7). «Dar», continuă autorul (p. 9), «această unitate, neapărată, nu-și putea găsi *forma de expresie*», care «nu putea fi literatura latină a epocii». Căci «nu în această literatură, care, adorând trecutul în forma frumoasă al cărui înțeles nu mai există, căută în prezent numai un sprijin pentru o carieră, o răsplată pentru omagii, își putea găsi expresia starea de suflet comună a populației romanice într'o vreme când ea încă nu se confundase cu biruitoarii ei» (p. 11). În locul limbii latine, «biruite odată cu puterea politică de care se ținea», vine, deci «limba *romană, li roman* al Francezilor, limba *romanza* a Spaniolilor și a unora din Italieni, *româneasca* noastră» (p. 12). — La întrebarea, dacă «a fost ori ba o literatură poporală, la națiunile din teritoriul pe care-l putem numi *romanic*» (p. 12), dl Iorga opune, cu drept cuvânt, tesei afirmative germane, împărtășită și de un Pio Rajna, faptul că marea mișcare a cântecelor epice apare prin Francezi întâiu, că, afară de un Ludwigslied carolingian, nu se cunosc poeme germane decât în cōpii posterioare veacului al XI-lea și că cel mai vechiu epos german își concentrează eroii în jurul regelui hunic Attila, Etzel; «Câmpiile Panoniei sunt teatrul luptelor, și aici Germanii erau amestecați, în veacul al V-lea, cu Slavii, cari, mai în toate ramurile rasei, sunt creatorii indiscutabili

ai unei poezii epice pe care n'au împrumutat-o de aiurea» (p. 14). — Sfârșitul «Introducerii» înlătură prejudecata imposibilității unei influențe celtice basată pe altă prejudecată: pretinsa incapacitate epică a spiritului latin (cf. faimosul «le Français n'a pas la tête épique»). «In Irlanda», observă dl Iorga, «încă din veacul al VI-lea și al VII-lea eră o foarte puternică viață culturală... Și ea și-a păstrat vechiul fond celtic (în centrala ei)... Literatura anglo-saxonă din epoca lui Beda a fost influențată de aceste cântece irlandeze și de aceea a fost în stare să dea, cea dintâiu între cele germanice, duioase cântece și chiar o încercare epică de întinderea și importanța lui Beowulf, care poartă caracterul celtic în elementele sale de imaginație. Mai mult, Celții aveau clase, caste de mult fixate, care păstrau și transmiteau acest tezaur... Asemenea caste însă nu existau la Germani» (p. 15), — de unde concluzia, firească: «Nu e nimic mai admisibil decât că de aici, din lumea celtică, a venit *datina*, și de aici *existența categoriei speciale a cântăreților*».

Chestiunea originii cântecelor «de geste» e înfățișată (p. 17 și urm.), cu toată amploarea cuvenită, în cadrul nouălor teorii ale lui J. Bédier (*Les légendes épiques*, 1908—13), care — arată dl Iorga, — are și un precursor francez: Camille Jullian, renumitul istoric al Galiei, dăduse, încă din 1896, semnalul reacțiunii împotriva școlii care tăgăduia orice rol cruciatelor în crearea cântecului istoric francez, sugerând că *tocmai aceste pelerinagii la locurile Sfinte oferiau mediul cel mai favorabil dezvoltării unor asemenea cântece*. Din parte-i, dl Iorga expune motivele, de ordin istoric, pentru care, în cursul d-sale de «Istoria poporului francez», ajunsese, independent, la aceiași concluzie (p. 22 și urm.).

Cadrul și caracterul acestui articol nu îngăduie, din nenorocire, să urmărim de aproape, ca până aici, întreg cuprinsul celor o mie și atâtea sute de pagini ale operei. Ne vom mărgini, deci, a însemna, după tabla de materii, capitolele ce ni se par mai importante, deși ne dăm seama, cât de grea și' arbitrară e atare alegere într'o operă esențial organică:

Poemele Cidului; — lirica sec. XII și XIII; — începuturile teatrului roman; — Dante (cu literatura italiană dinaintea de el și o magistrală analiză a «Divinei Comedii»); — spiritul franciscan în Franța; — literatura revoluționară franceză; —

curentul revoluționar: în Franța, în Anglia, în Italia; — Petrarca, Boccaccio; — Renașterea pe teritoriul francez; — umaniștii italieni; — proza veac. XVI: italiană (Macchiavelli), franceză (Comines, Rabelais; Calvin, Montaigne), spaniolă (Cervantes); — comedia spaniolă (Lope de Vega, cu precursorii și succesorii săi); — Tasso, Camoens, Spenser; — Shakespeare, și literaturile romanice; — epoca lui Malherbe în literatura franceză; — Corneille; — proza franceză și spaniolă în sec. XVII; — literatura italiană în acelaș secol; — noua literatură franceză: originile și dezvoltarea ei; — decăderea literaturii dela 1660; — literatura engleză a veac. XVII ca factor renovator; — literatura veacului XVIII: în Spania, în Italia, în Franța; — filosofia militans; — filosofia indoielilor și noua literatură engleză (Rousseau, Diderot, istoricii filosofi); — încercare de integrare a curentelor romanice în Germania lui Schiller și Goethe; — originile literaturii nouă: clasicismul francez din ultima fază; neoclasicismul italian; inspirația populară și istorică a literaturii engleze; — Chateaubriand; — Manzoni și Leopardi; — romantismul francez (Lamartine, Hugo, Vigny, Musset), spaniol și italian; — literatura pozitivistă și naturalistă: în Franța (romanul), în Spania și Italia (până la 1880); — ultimele decenii: învierea idealismului.

Acest simplu conspect e, credem, suficient pentru a da o idee de extraordinara bogăție a conținutului, de suverana măiestrie cu care e dominat întreg materialul, de amplitudinea orizontului și noutatea punctului de vedere.

Dacă adăugim ideile ce sclilesc la tot pasul, în splendidul lor veșmânt de diafană și colorată elocvență, enorma cantitate de observații mărunte — adăugiri, îndreptări — care furnică pe fiecare pagină, și, mai presus de toate, acele admirabile traduceri proprii, care, când sunt ca acestea, formează cea mai bună ilustrație a textului istoric-interpertativ, — avem o slabă icoană a acestei opere, plină de știință și de viață, cum sunt toate operele acestui genial cărturar, care e, în acelaș timp, unul din cele mai profunde temperamente de artist ce au răsărit și strălucit, spre uimirea și mândria noastră înduioșată, sub binecuvântarea cerului României.

V. Bogrea.

Inainte...

*Celui ce predică 'n pustiu
Și 'n jurul lui tovarăși n'are,
Trăiască-i numele lui viu,
Căci tristă-i munca lui, și mare.*

*Când glasul tău răsunător
Și cald în inime străbate
Nu-i greu a fi Mântuitor,
Căci ceasul de trezire bate.*

*Dar să lucrezi, nebănuind
Izbânda stăruinții tale,
Să ulți prietinii zimbînd
Și brațul tău să tale cale!..*

*Răbdare 'n noapte muncitori,
Profeși cu ochi de foc, răbdare:
Lumina falnicilor zori, —
Acum sau mai târziu, răsare.*

1892.

Nicolae Iorga.

Sfaturi.

*Nu vă legați de cele de 'mprejur:
Azi sunt și mâne vi-le ia furtuna;
Ori de le-aveți, ori nu, vă e tot una,
O voi cari nu știți decât huzur!*

*În viață ele pot fi un mormânt,
La moarte, o zădarnică podoabă:
Să le ținem — puterea ni-i prea slabă
Prea iute mersul nostru pe pământ.*

*Dar sufletul ce 'n el s'a mărgenit
Și s'a 'nălțat prin muncă grea pe sine
De-al omenirii rost etern se ține,
Mergând cu dânsul, viu, în infinit.*

1918.

N. Iorga.

Istoricul Nicolae Iorga.

Celebrul scriitor italian Nicolae Machiavelli, voind să justifice scrierea sa «Il principe» despre datoriile domnitorului, zice în închinarea sa către Lorenzo di Medici, că a îndrăsnit să scrie despre acestea datorii, fiindcă totdeauna cei de jos văd mai bine datoriile celor de sus, precum cei de sus își dau mai bine seama, la rândul lor, de îndatoririle firești ale supușilor.

Așa e și cazul meu.

Să mă ierte cetitorii, și în rândul întâiu ilustrul nostru istoric cu renume mondial, dacă îndrăsnesc să spun și eu un cuvânt despre cel mai mare colos pe care îl cunoaște istoriografia noastră modernă și care este N. Iorga. Dar eu sunt așa de jos. Abiã am publicat ceva în materie de istorie. Iar el e așa de sus. Un uriaș ce s'a impus atențiunei tuturor. Să-mi fie îngăduit să-l măsur măcar cu privirea, cum o fac și atâția alții, din abisul în care mă aflu eu. Poate că nu va fi fără de interes să se știe, ce cugetă un om mic despre unul mare.

Meritul unui istoric, ca al oricărui om de știință peste tot, se judecă de o parte după bogăția materialului științific întrebuințat, de altă parte după agerimea de spirit cu care prelucră, ordonează și expune materialul adunat. Din cea dintâiu se vede hărnicia autorului, din a doua calitățile superioare sau inferioare ale spiritului său.

Judecat din acest punct de vedere, Nicolae Iorga nu are păreche între istoricii contemporani. Nu l-a sărbătorit oare și Franța în terminii cei mai elogioși posibili la începutul anului curent, când ilustrul nostru istoric a ținut o serie de cursuri și conferințe înaintate universității din Paris?

În adevăr, cine a adunat și publicat mai multe acte, fragmente, documente etc. privitoare la istoria Românilor ca Nicolae Iorga?

Cine a răscolit mai mult decât el praful de pe atâtea scrisori, inscripții și însemnări vechi dela arhivele Statului, ale bisericilor, mitropoliilor, episcopiiilor, mănăstirilor, orașelor, familiilor boerești, princiare, negustorești etc. cu un rost atât de însemnat în trecutul românesc?

Monumentala sa colecțiune de «*Studii și documente*» tipărită sub auspiciile ministerului de culte și instrucțiune publică în peste 20 de volume mari, bogatele colecțiuni de documente ale Cantacuzinilor și ale familiei Callimachi, apoi ale familiilor Știrbei, Ghica, Brâncoveanu etc. etc. sunt dovezile cele mai grăitoare.

Ba însași principala colecțiune de documente istorice românești, inițiată la 1876 de Academia Română sub titlul «*Documente privitoare la istoria Românilor*», și numită după principalul ei autor colecțiunea Eudoxiu Hurmuzaki, numără dela N. Iorga mai multe volume decât dela oricare altul.

Iar numărul studiilor, introducerilor, prolegomenelor, comunicărilor sale istorice dela Academia Română și din diferitele reviste și publicațiuni e aproape nesfârșit. Și numai bibliografia acestora ar da un considerabil volum, pe care singur l-ar putea invidia atâția prețiși «savanți» ai noștri.

De aceea trebuie să renunțăm din capul locului la ideea de a da o listă a lucrărilor sale istorice. Ar însemna să facem un volum.

Ca să vadă însă 'ori și cine munca și sârguința fără de păreche a istoriografului Nicolae Iorga, voi cită un singur cas caracteristic.

Ex uno disce omnes.

E vorba de lucrarea tipărită în fascicolul 110 al bibliotecii școalei de înalte studii din Paris: «*Philippe de Mézières (1327—1405) et la Croisade au XIV-e siècle par N(icolae) Iorga*. Paris, Librairie Emile Bouillon 1896. Format 8° pp. XXXVI+560. Prix 18 fr., așa cum a fost apreciată de înșiși dușmanii noștri firești, de Maghiari, în revista lor istorică «*Századok*» anul 1896 pag. 748 și urm.

Iată ce cetim la acest loc din cuvânt în cuvânt: «Viața și activitatea lui Philippus de Maiseriis interesează foarte de aproape istoriografia ungară, de aceea trebuie să salutăm cu mare bucurie această bravă lucrare a tânărului istoric român, apărută ca fascicolul 110 din *Bibliothèque de l'Ecole des Hautes Etudes*, care a câștigat pe seama autorului falnicul titlu de élève diplômé de la Section d'histoire et de philologie de l'Ecole pratique des Hautes Etudes. Distincția aceasta autorul a meritat-o deplin, pentrucă deși uneori greșește, și încă destul de

serios, a adunat cu sârguință extraordinară materialul necesar operei sale și a săvârșit o lucrare excelentă. În introducerea sub titlul *Introduction bibliographique* face o dare de seamă despre literatura chestiunii. Înșiră mai întâiu înseși operele lui De Maiseriis, cele mai multe încă manuscrise (nepublicate); dă apoi registrul manuscriptelor studiate la Paris și afară de aceea în arhivele germane, engleze și italiene, precum și consemnarea celor vre-o 400 de opere, cronici și disertații tipărite, care cu toată bogăția ei însă nu e completă...

Așa erau nevoiți să scrie despre tânărul nostru istoric streinii cei mai puțini binevoitori nouă și cauzelor noastre: Maghiarii de pe vremuri.

Nu e mirare, deci, că acești streini, când au voit să aibă o istorie modernă, ținută la nivelul științific european, a poporului nostru întâiu, iar mai apoi a imperiului otoman (mă gândesc la lucrările lui N. Iorga publicate în limba germană *Geschichte des rumänischen Volkes* și *Geschichte des osmanischen Reiches*) n'au avut cui să se adreseze decât marelui istoric dela universitatea din București, «pe care îl recomandau pentru această problemă cunoștințele sale limbistice demne de inviat, cunoașterea materialului foarte puțin accesibil (Europenilor), stilul său viu și admirabila sa putere de muncă» (vezi »*Századok*«, Budapest, 1909 pag. 673).

Și aceste lucrări au fost primite cu mari elogii din partea criticei științifice competente. Singur numai orientalistul Brockelmann în *Literar. Centralblatt*, 1908 Nr. 25 împiedecându-se de unele amănunte fără de importanță deosebită pentru istoria imperiului otoman, a adus unele critici cu privire la istoria mai veche a Turcilor. Dar și el a trebuit să spună, că «merituosul istoric al poporului român stăpânește isvoarele apusene, bizantine și slave, privitoare la istoria peninsulei balcanice, ca nimenea altul».

Acum e în curs de aparițiune o istorie universală a lui N. Iorga. E cel dintâiu Român, care îndrăznește să ia asupra sa o sarcină ca aceasta. Întâiul volum de «Papi și împărați» a apărut deja.

Ce monument de artă și știință va fi, când va fi gata!

Dar să lăsăm hărnicia și erudiția autorului, pe care am văzut, că au trebuit să i-o recunoască și cei mai îndârjiți ad-

versari, și să privim un moment concepția, metoda, darul de expunere al autorului.

Și sub acest raport N. Iorga e neîntrecut.

Concepția sa istorică e atât de vastă și universală, încât în ea dispar și se topesc toate deosebirile ce au existat până acum în diferitele școli istorice.

Astfel mai întâiu la întrebarea, dacă este istoria mai mult o știință decât o artă, adevă, dacă stabilește ea mai mult legile generale ale evenimentelor decât povestește faptele și înfățișează persoanele, N. Iorga spune foarte corect, că ea trebuie să fie și una și alta; adevărul e totdeauna la mijloc. De aceea l-a serbătorit mai deunăzi Raymond Poincaré pe N. Iorga la Paris pentru lucrarea sa «Histoire des Roumains et de leur civilisation» (Paris, Ed. Paulin 1920), numind-o «o operă, care este totdeauna și a unui savant și a unui artist».

În concepția sa istorică nu se stăruie exclusiv asupra personalităților istorice reprezentative, asupra așa numiților «eroi», nici exclusiv asupra năzuințelor și aspirațiilor celor de jos, a masselor populare; nu e, cu un cuvânt, nici colectivist, nici individualist; e și una și alta. La el, «eroii» se întorc înapoi în mijlocul acelor cari i-au înălțat și pe cari i-au condus, cari i-au hrănit și pe cari i-au luminat, cari au dat mai la urma lor toate elementele materiale, ba mai mult, toate elementele inconștiente, subconștiente ori mai puțin conștiente din cari în mintea lor superioară ori în supraomeneasca lor voință s'a elaborat în chip minunat ideea strălucitoare și voința călăuză, prin care numele lor vor trăi totdeauna, fără ca ele singure să poată însă reprezintă o epocă întreagă. Se vede atunci, nu neagra gloată a celor mulți și mici, și iarăș, nu hlamida albă ori vestmântul de purpură, aurul, argintul, pietrele scumpe și mărgăritarele de pe trupul protagoniștilor, ci silința, munca, lupta, înaintarea, retragerea, răsărirea în lumină ori cufundarea în întunec a tuturora, unul condiționând pe celălalt și acesta creând condiții nouă pentru munca tuturora, absolut solidară». (Vezi discursul său de recepțiune la «Academia Română»: «Două concepții istorice», București, 1911 pag. 16).

Asemenea dispăre și deosebirea ce se făcea până acum între istoria națională și cea universală. Viața unui popor doară, precum zice N. Iorga în citatul său discurs, e neconținut ame-

stecată cu viața celorlalte popoare, fiind în funcțiune de dănele și înrâurind viața acestora. De aici urmează în chip firesc, că „și istoria universală, la rândul ei nu va mai fi o culegere de istorii naționale grupate după motive geografice ori culturale, ci urmărirea acelor legături de cultură, de idei politice, de revărsări și cuceriri pe toate terenurile, de strămutări, transformări, potențări și slăbiri, cari trebuie să fie singurul ei domeniu, și un domeniu atât de «științific», atât de «filosofic», încât nu mai lasă lângă sine loc pentru o știință ori o filosofie a istoriei, cu alți specialiști, cari nu cunosc, de cele mai multeori, nu intimitatea învățătoare a studiilor istorice, dar nici măcar gradul de siguranță și de însemnătate la care au ajuns specialiștii». (Idem ibidem pag. 17—18).

În consecință, adevăratul istoric are nevoie de cea mai multilaterală pregătire; el trebuie să fie un adevărat enciclopedist. El trebuie să aducă între contemporanii săi o înțelegere mai largă, formată la lunga și vasta școală a întregii experiențe umane, un entusiasm mai cald pentru atingerea acelor superioare bunuri spre cari omenirea a ținut totdeauna și pe cari în epoce fericite le-a și atins în parte. În literatură va fi pentru creațiunile originale ale propriei naționalități și împotriva spiritului hibrid de imitațiune străină. În toate domeniile vieții publice pentru un cât mai fin simț de responsabilitate.

În resumat, istoricul, după concepția lui N. Iorga e un bătrân, prin experiență, al întregii sale nații, și al întregii omeniri, un amintitor neobosit al tradiției naționale, un mărturisitor al unității neamului peste hotare politice și de clase, un predicator al solidarității de rasă și un descoperitor de ideale spre care cel dintâiu trebuie să meargă dând tineretului ce vine în urmă exemplul. Iar stilul lui? Stilul profetic, care pornește din toată ființa lui mișcată și poate atinge în cetitor toate notele sufletești, în locul stilului fad, sec, sterp, stereotip de altădată. Deosebirea între un stil și altul e, ca și în muzică, între compozițiile de salon ale veacului al XVIII-lea și între uriașele simfonii wagneriane ale artei moderne, în care se încearcă, făcând și desarmonei un loc, să se dea răsunetul adânc al sufletului omenesc întreg.

Cine vrea să vadă, cum pune autorul în practică această teorie, n'are decât să cetească oricare din operele sale istorice,

dar mai ales: «Istoria Românilor în chipuri și icoane» (3 volume); «Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria» (2 vol.); «Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688» (1 vol.) și «Istoria literaturii române în secolul al 18-lea» (2 vol.), asupra cărora atrage deosebit atenția dl Sextil Pușcariu; «Istoria literaturii române în secolul al 19-lea» (3 vol.); «Istoria literaturilor române» (3 vol.), pe care le apreciază deosebit dl V. Bogrea, distinsul nostru colaborator; «Istoria Românilor prin călători», asupra căreia insistă după vrednicie dl prof. Al. P. Arbore în altă parte a revistei etc. etc. și se va convinge despre adevăr.

Nu este ram al vieții noastre publice, al cărei trecut să nu-l fi înfățișat N. Iorga în vasta sa operă istorică. Școala (vezi numeroasele și prețioasele sale contribuții la istoria învățământului românesc). Biserica (vezi cele două vol. de «Istoria Bisericii Române și a vieții religioase a poporului român»). Armata (vezi cele două volume de «Istoria armatei»). Comerțul și industria (vezi «Istoria comerțului românesc până la 1700» 1915 deosebit de volumul «Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc»). «Podurile și șoselele» etc. etc. Până și istoria farmaciilor e scrisă de el.

Nu este țară și popor în jurul nostru, a cărui istorie să n'o fi studiat și scris cu cea mai mare hărnicie și pricepere. Grecia în «Românii și Grecii», tipărită acum cu prilejul căsătoriilor princiare; Turcia în citata operă germană, Geschichte des osmanischen Reiches (5 vol.); Statele Balcanice în «Istoria Statelor balcanice în epoca modernă» (românește și franțuzește); Slavii orientali în «Scurtă istorie a Slavilor răsăriteni, Rusia și Polonia»; Italia în conferențele asupra Veneției; Stora dei Romeni, Geschichte des rumänischen Volkes (2 vol.) etc.; Franța în Istoria poporului frances, editată de Academia Română etc. etc.

Dar am spus că nu vrem să publicăm registrul lucrărilor sale istorice, de aceea încetăm cu înșirarea operelor.

Aici am putea termina scurta noastră privire asupra colosului istoriografiei contimporane care este N. Iorga.

Dar mai este ceva.

El nu s'a mulțămît să descopere în arhivele din țară și streinătate minele de aur ale istoriografiei noastre și să scoată aurul adevărului în cantități mari prin voluminoasele sale publicațiuni de specialitate, ci a înțeles și nevoile zilei și ale mo-

mentului, care mai adeseori reclamă bani mărunți decât stocuri mari de aur, și de aceea a publicat o serie întregă de cărți istorice de popularizare.

Amintesc și aici numai vre-o câteva, fără să am de gând să întocmesc o listă bibliografică în această privință. Astfel este înainte de toate istoria lui Mihai Viteazul în mica bibliotecă a Minervei de pe vremuri; Veniamin Costachi, tot acolo; Tudor Vladimirescu și George Lazăr în Biblioteca «Steaua»; Viața unui Domn pribeag în «Biblioteca pentru toți»; Viața lui Ștefan cel Mare etc. etc.

Iar decât broșurile și cărțile mai mult au popularizat la noi cunoștințele istorice strălucitele sale conferințe și cuvântări. E mult și a le aminti, dar apoi a le și scrie!

Ce merit indiscutabil și-ar câștigă pentru literatura și cultura noastră în general, iar pentru istoriografie în special, cel ce ar întocmi o Bibliografie completă a scrierilor lui N. Iorga! Unul dintre funcționarii Academiei Române ne-ar putea da această lucrare!

Ți-ar trebui o viață întreagă să cetești și numai ce a scris până acum. E o bibliotecă întreagă. Și ce va mai scrie de aici înainte, dat fiind că acest titan se simte și acum la 50 de ani tot atât de tânăr ca și la vârsta de 20 ani!

Dea Dumnezeu să se simtă încă multă vreme tot atât de tânăr, de viguros, de dornic de viață și de muncă, cum s'a simțit și până acum.

De încheiere un singur cuvânt.

Unii dintre cei vechi ziceau «Scientia inflat» (știința umflă = face îngâmfat) și că învățații sunt, de regulă, orgolioși. Inexact. Numai cei ce abia au dus la gură păharul înțelepciunii se pot fuduli și ameți. Ceice au sorbit însă larg din acest păhar, oamenii în adevăr serioși, cu cât își simt mai mult forțele și puterea lor de înrăurire asupra masselor, cu atât își dau mai mult seamă de uriașa răspundere ce-i apasă în rândul întâiu pe ei pentru felul cum vor chivernisi talanții încredințați lor de marele stăpân al universului.

Ca dovadă clasică ne luăm voie să cităm aceste cuvinte rostite de sărbătoritul nostru de astăzi, N. Iorga, la Academia Română în des pomenitul său discurs de recepțiune: «Știința,

dacă e bine îndrumată, înseamnă totdeauna o înălțare a punctului de vedere, o lărgire de orizont, o lămurire a zărilor, și n'are vre-un merit deosebit acel care vede mai departe pentru că a venit mai târziu».

Ele trebuie să ne dea de gândit tuturora.

Ioan Georgescu.

Autocaracterizare.

Toastul d-lui N. Iorga la masa dată de șeful ardelean de resort la serbările universitare din Cluj 2 Februarie 1920.

D-voastră ați voit să-mi faceți silă; acum eu, de obicei, nu cedez; cu toate acestea sila exercitată de un număr așa de mare de persoane pe care le iubesc așa de mult în total, și, pentru că nu spun că le iubesc în parte, evident că nu poate fi un motiv de supărare pentru nimeni în particular (surăsuri) — face că trebuie să-i cedez.

O declarație trebuie să fac dela început: eu sunt obicinuit să înfrunt orice dușmănie și orice răutate, dar nu pot să înfrunt bunătatea niciunui prieten. (Călduroase aplauze, strigăte de «trăiască»). Din acest punct de vedere m'ați pus într'o situație lamentabilă de inferioritate.

Fiind-că n'aș putea găsi cuvinte potrivite pentru a vă mulțumi, să-mi îngăduiți, mie care sunt istoric, a cărui meserie este să spun lucruri care au fost, și nu a inventa lucruri care nu pot fi și n'au fost, ceea ce este cazul când mi se aduc laude mie, dați-mi voie să cuvintez istoricește și în trei limbi deosebite — și se poate întâmpla să le vorbesc tot așa de rău pe toate — pentru a aminti patru momente din viața mea pe care n'aș fi îndrăznit să o aduc înaintea d-voastră dacă n'aș fi căutat să o confund cât mai mult cu viața d-voastră a tuturor. (Aplauze prelungite).

Se poate întâmpla deci să vă regăsiți și d-voastră în ce-eace o să spun; dacă nu, ar fi de dorit să vă puteți regăsi măcar de acum înainte.

Incepem prin a număra una:

(De aici în limba franceză).

Eram foarte tânăr. Abia îmi sfârșisem studiile la Universitatea din Iași. Studiasem un an și jumătate aproape, ceea ce

nu e de ajuns nici chiar pentru studenți ceva mai harnici, și acesta eră singurul meu merit. Invătasem multe lucruri, cu toate că cea mai mare parte fără nici un raport cu actuala mea specialitate. Atunci mi s'a dat misiunea onorabilă, dar zdrobitoare pentru mine, de a introduce în studiile grecești, așa cum se înțeleg astăzi, viitoarele generațiuni.

Eram de nouăsprezece ani. Simțiam bine că nu e etatea la care se poate impune cuiva misiunea de a prepară alți studenți mai în vârstă ca dânsul — și nu vorbesc decât de studenți, căci ar fi posibil ca și unele din studentele cărora li-am devenit mai târziu profesor să fi fost de o vârstă mai mare ca a mea. Am sosit la Paris cu un program irealizabil.

Urmând întocmai acestui program, ar fi trebuit să frecventez cursul a zece școli diferite, între care chiar și școala Luvrului.

Am fost trimis întâiu cu misiunea de a deveni un profesor de limba greacă; ba poate s'au gândit că așa putea fi un celebru profesor de latină; însă eu gândiam că predispozițiile mele mă duc mai curând către studiul filosofiei. În sfârșit s'au chibzuit să-mi dea misiunea de viitor profesor de istorie. Această misiune a rămas, din fericire, definitivă (răsete).

Imi aduc aminte cu emoție de vechile săli de studiu pe care, în Aprilie viitor, când voiu urmă invitația aleasă de a vorbi la Collège de France, nu le voiu mai găsi, vechia clădire a Școlii de Inalte Studii nemai fiind astăzi.

Mărturisesc că numai cu un sentiment dureros voiu căută locul unde a fost școala mie așa de bine cunoscută, acea veche casă cu ziduri negre, cu pavaș de cărămizi, cu rafturi pline de cărți vechi și unde profesorii înșiși își luaseră prin această stăruitoare frecventare a vechilor ziduri ceva medieval; cel puțin totdeauna mi s'a părut că d-l Chatelain, acela care ni dădea cărțile pe care vroiam să le consultăm, avea în înfățișarea sa ceva vechiu, că mișcările sale erau puțin acelea ale unui predecesor din secolul al XIII-lea (surăsuri).

Chiar printre studenții cari urmau și cursurile dela «Ecole des Chartes» mulți aveau de sigur înfățișarea din epoca aceea: când «universitas professorum et studiosorum» se formă la Paris. Imi amintesc mai cu seamă pe unul care a rămas atașat instituției bibliotecilor, acela care e directorul departamentului im-

primatelor Bibliotecii Naționale, prietenul meu dela Roncière, care a luat asupra-și să revadă oarecare articole publicate de mine în zilele suferinții noastre, în acele «Pages Roumaines» care fuseseră scrise, într'un moment de supremă desperare, de acela care, neputând lupta pe un câmp de bătae, căută să-și servească patria scriindu-le, dacă nu cu sângele luptătorilor, cu o cerneală care în negreala ei pareă că da ceva din tristețea dureroasă care ne stăpâniă.

În momentul în care începeam studiile mele la Paris, trebuie să mărturisesc că eram un indisciplinat: se pare că a rămas și astăzi încă ceva, cu toate că, de sigur, nu printre studenți; dar disciplina științifică la Paris am câștigat-o mai târziu. De trei ori în șir mi se înapoiau corecturile, cerându-mi-se să dau forma definitivă, când colaborând la «Revue de l'orient latin» și supunându-mă cu toate tendințele de independență, la critica exigentă a directorului său d. Ch. Kohler, am ajuns a fi un disciplinat, a lucra liniștit cu o autocritică din ce în ce mai severă, la toate aceste mici lucruri care formează împreună marea știință, ele care nu sunt numai elementele necesare pentru această mare știință, ci și elementele necesare pentru ca sufletul omenesc să aibă acea răbdare, acea modestie, acea continuitate de sforțări, acel sentiment al dificultății pentru totdeauna învinse care este esența însăși, nu numai a științei, ci chiar a moralei umane. (Aplause mult prelungite).

Ei bine, nu datorez Franței pe care o cunoaștem din cărți și ziare, ci acestui învățământ, datând din evul mediu și ieșit din această veche mănăstire, acestei vechi școli franceze cecece a rămas unul din elementele principale ale vieții mele însăși. Dacă am putut fi folositor țării mele și științei, nu e prin cunoștințele pe care le-am dobândit în Franța, ci, mai presus de toate, mulțumită acestei metode, care este, nu numai metoda științei franceze, ci metoda nației franceze însăși, (Aplause călduroase), răbdătoare, discretă și, prin acest fapt însuși, glorioasă între toate. (Prelungite applause).

(În românește).

Întors în țară, am stat mulți ani închis între cei patru pereți ai casei mele, departe de orice atingere cu viața politică. Nici măcar gazete nu cetiam; trebuia să mă constrâng ca să mă hotărâsc a cumpăra uneori «Universul». Aveam vârsta de aproape treizeci de ani, vârstă când foarte multe persoane sunt

desperate că n'au ajuns miniştri (ilaritate). N'aveam nici un fel de legătură cu viaţa politică, şi nici prin gând nu mi-ar fi trecut că voi fi adus în luptele politice.

Pentru nevoile ştiinţei mele am făcut întâi un drum la Braşov. Chiar de acolo, dela Braşov, am găsit Români şi Românce cari nu semănau cu cei puşini, pe cari-i cunoşteam în ţară. Am găsit bătrâni cari-şi aminteau cu drag de clipa când aşteptau ca armata lui Vodă Cuza să între în Ardeal, am găsit la fete tinere admirabile mici biblioteci româneşti, din care sorbiau sufletul însuşi al vieţii lor şi care considerau scrisul celui din urmă scriitor din ţară dela noi ca degetul lui Dumnezeu tatăl binecuvântând, şi, fiindcă am găsit, într'un cuvânt, o întreagă societate care aşteptă ceva să se întâmple, am crezut că e bine să servim acel ceva cu viaţa noastră întreagă. Şi, când m'am întors dela Braşov, ca să fiu sigur că nu voi uita nici odată zilele de atunci, am făcut ca sub acoperişul casei mele să fie o Braşoveancă. (Prelungite aplause, strigăte de: Trăiască doamna Iorga).

În felul acesta m'am deprins a crede înainte de toate în lucrurile care nu sunt şi trebuie să fie, dar pentru a face ca acest ideal să fie îndeplinit odată, trebuia acea sforţare, acea continuă şi nobilă sforţare ideală fără de care lucrurile aşă de grele se lasă în umbră.

(În limba franceză).

Acum, îngăduiţi-mi să vă spun ce datoresc literaturii engleze.

În anii mei de studiu cunoşteam o bună parte a literaturii mondiale, dar literatura engleză n'o cunoşteam. Fiind la Paris şi «buchinând» pe cheiuri, am găsit — e aproape ruşinos să mărturisesc ce mare-mi eră cutezanţa — o frumoasă ediţie din Shakespeare, fără a fi ştiut mai înainte englezeşte. M'am întovărăşit cu un coleg ca să lucrăm amândoi, dar după două săptămâni colegul meu dezertă, şi am rămas singur să stăruiesc. Am recurs la dicţionar, dar trebuie să mă declar învins. Atunci, reducându-mi aspiraţiile, am cumpărat un roman de Bulwer Lytton, *The last of the barons*. L-am citit dela un cap la altul şi, isprăvindu-l, ştiam englezeşte. Am întrebuiţat apoi ani întregi ca să citesc literatura engleză şi americană, şi, cum n'am obiceiul de a exagera, pot afirma că o cunosc aproape ca un profesor englez de literatura engleză.

În această literatură engleză am aflat acea credință de ne-zguduit în ideia abstractă care nu domină numai viața dar face parte din viața însăși; am aflat acea admirabilă armonie între ce este și ce trebuie să fie, între lucrurile care există și motivele pentru care există (aplause prelungite). Și prin literatura engleză am crezut în umanitatea divinității și în divinitatea vieții umane (aplause prelungite).

Prin slabele mele mijloace am căutat să fac a se coboși în viața românească puținel din acea religiozitate pe care știți a o amesteca în tot ce faceți.

Pentru toate aceste mari servicii fie-mi îngăduit a mulțumi la amândoi: reprezentantul Angliei lui Carlyle, reprezentantul Americii lui Longfellow și Emerson, — creatorii unei noi religii de energie a umanității. (Aplause îndelung prelungite). (În Italienește).

Pentru a isprăvi acum, voi spune că am călătorit adesea cu iubire, în Italia. Și nu în trecut, prin otele, ci dela oraș la oraș, așa zice: dela sat la sat, oricum: dela suflet la suflet.

Am văzut acolo un mare și nobil popor care secole întregi a trăit sfârâmat în bucăți, dar având acelaș suflet. Și acest suflet, pornind dela Dante, a ajuns la Garibaldi, Mazzini și Victor Emanuel. Trei sforțări, și Italia unită a fost.

Voci: și d'Anunzio!

Nu d'Anunzio. Lăsați-mi mie judecățile mele.

Mi-am zis atunci: dar și noi, cei sfâșiați avem unul și acelaș suflet. Și acest suflet, având acelaș drept, poate avea aceeași putere. Am crezut în posibilitatea lucrurilor imposibile. Aceasta o datoresc Italiei.

(În românește).

Prin urmare, să mi se îngăduie să ridic paharul acesta cu toată puterea și pe care-l voi bea cu toată inima, de nu și conform obiceiului meu — să ridic în cinstea Franței care m'a învățat și disciplina și mi-a dat și credința în ideal, a lumii anglo-saxone, care m'a convins că energia poate face minuni tot așa de mari ca și Dumnezeu care ne-a creat și nu mai puțin a Italiei care ni-a arătat că sufletul omenesc poate birui orice piedecă. Tuturor în cinste ridic acest pahar. (Ovațiuni prelungite).

Nu ne uitați...

*Noi suntem mulți: e codrul plin
De noi, e plin muntele tot,
In șiruri crucile se țin
Pe gropi ce nu se mai socot.*

*Noi suntem mulți: de vrei să știi,
Poftește 'n sate pe la noi
Unde o spuză de copii
Rămasu-ne-au flămânzi și goi.*

*Cu meșteșuguri ne-au răpus,
Pe trâm de miserii plini;
Ne-am stâns pe unde ne-au tot dus,
De frig, de foame, prin străini.*

*Dar, cum suntem din moși strămoși
Deprinși tot cu aceiași sorși,
Ne-am dus la moarte bucuroși;
Și nu le cerem alte morși.*

*Români am fost când am luptat,
Până la urmă neclintit:
Creștini suntem, căci am iertat,
Dormind acuma liniștit.*

*Și, după câte le-am făcut,
Noi mai simțim un singur dor:
Al celor cari s'au trecut
Și n'au văzut isprava lor.*

*Și, fiindc'am fost tot ce v'am fost
Când ne-am făcut al vieții rost,
In bucuria voastră frați,
Nu ne uitați!*

1917.

N. Iorga.

Câteva considerațiuni psihologice asupra superiorității intelectuale a prof. Iorga.

În cele ce urmează, nu am intenția a da rezultatele unei cercetări medico-psihologice complete, asupra superiorității intelectuale a profesorului Iorga. Nu am solicitat și nici nu am fost solicitat de domnia sa pentru un astfel de examen științific, (singurul studiu rațional de altfel, care ar putea aduce cunoștințe pozitive în psihologia oamenilor reputați prin aptitudinile lor intelectuale) și chiar obținând consimțământul său de a se supune unei astfel de analize medico-psihologice, nu știu de aș fi putut-o întreprinde, din cauza lipsei instrumentelor și aparatelor de psihologie experimentală.

Răspunzând însă pe de o parte chemării «Astrei», pe de alta conștiinței mele, cu ocazia jubileului de 50 ani de viață a acestui mare Român, mă simt obligat, chiar cu risicul de a atinge modestia sa, să expun puținele impresii și observațiuni psihologice, făcute într'un timp destul de scurt asupra persoanei sale, ca profesor, scriitor și orator.

Superioritatea intelectuală a profesorului Iorga este un fapt necontestat chiar de adversarii săi politici. Întrebarea ar fi însă în ce constă această superioritate intelectuală?

Unii ar putea să o vadă în prodigiozitatea ideilor pe care profesorul Iorga știe cu destulă abilitate să le exprime în scris sau verbal; alții în forma variată a acestei expresii, profesorul Iorga întrebuițând cu aceiaș îndemănare versul și proza, fie în presă, fie în cărți sau reviste, fie în piese de teatru, în disertațiile științifice sau în discursurile sale; alții în puterea de muncă și de repeziciune cu care execută operile sale, de oarece profesorul Iorga poate da în o oră a unei zile lucrări, ce ar necesita poate unui om din majoritatea normală, zile întregi; în sfârșit alții în studiul amănunțit și complet al fiecăreia din funcțiunile sale psihice (de recepțiune, de reflexiune și de expresiune).

Fără a fi avut ocazia să studiez sau să măsoar elementele acestor din urmă funcțiuni psihice sunt condus a crede că la orice om și deci și la profesorul Iorga, studiul unei funcțiuni cerebrale izolate (care ar lua multă energie și destul timp), nu

ar putea prezenta un ce suficient, pentru a aduce o calificare de om superior.

Recunoaştem că pentru a da naştere ideilor mari, e nevoie de memorie, de atenţie, de asociaţie, de aptitudini imaginative etc. după cum un proces intelectual pentru a fi valorificat trebuie să aibă şi o calitate determinată, (ştiind cu toţi cum natura asociaţiunilor valorează mai mult ca repeziciunea lor); ceea ce însă cred că face esenţialul în superioritatea intelectuală a cuiva este şi echilibrul perfect ce trebuie să existe între toate elementele funcţiunilor psihice bine dezvoltate şi strâns legate între ele.

Să încercăm deci a studia din toate aceste puncte de vedere pe profesorul Iorga.

Subt raportul funcţiunilor psihice de recepţie, profesorul Iorga pare a fi dotat cu o constituţie psihică emotivă, cu o sensibilitate vie, mobilă, însoţită de afectivitate care-l face aproape în totdeauna expansiv, vesel, optimist. Ca la toţi superiorii intelectuali şi la prof. Iorga hiperemotivitatea estetică, formează partea aproape integrantă a geniului său. El a văzut şi vede frumosul care a fost obiectul meditaţiilor şi inspiratorul lucrărilor sale, cu mult mai multă plăcere şi simţire ca ceilalţi muritori din majoritatea normalilor. Această hiperemotivitate intelectuală însă nu trece limitele unui temperament şi-l putem considera la d-sa numai ca foarte dezvoltat.

În domeniul facultăţilor de elaboraţiune intelectuală, superioritatea intelectuală a profesorului Iorga se remarcă (şi aceasta fără a fi nevoie de vre-o măsură) prin repeziciunea extraordinară cu care senzaţiunile sale se transformă în idei, aşă că se poate spune cu drept cuvânt că el gândeşte cu ideile şi nu cu imaginile. Transformarea aceasta ca şi repede asociaţie de idei lasă impresia unui automatism superior, din care ies frumoasele comparaţiuni şi mai ales inspiraţiuni şi invenţiuni poetice gustate cu atâta plăcere de publicul care-l ceteşte sau îl ascultă. Ca atentiv superior el neglijează actele şi impresiunile automatismului zilnic şi ca toţi superiorii intelectuali se arată în viaţa de toate zilele uneori distrat.

Din vorbirile sale improvizate se poate vedea lesne că memoria este foarte uşoară, fidelă şi prezentă.

În cât priveşte judecata şi raţionamentul său ele se deduc din sinteza pusă în lucrările şi actele sale. Sinteza fiind con-

siderată ca facultatea lucidă, care permite de a îmbrățișa într'un obiect sau subiect dat, cât se poate mai multe și mai importante elemente, arătându-se tot odată și legătura lor cu alte fapte; înțelegem cât de ușor și drept putem prin ea soluționa chestiunile ce se pun creerului nostru și cât de mare este meritul aceluia ce o posedă. Or, dacă la profesorul Iorga cunoștințele sale numeroase, cultura sa generală, facultățile de asimilare, de înțelegere, etc. ar forma o activitate superioară a creerului său, nu mai puțin facultatea de a putea prezenta într'un timp scurt, limitat, în circumstanțe foarte favorabile, elemente cât mai numeroase și mai importante ale chestiunii ce o tratează, contribuie în cel mai înalt grad la mărirea acestei activități mintale și evidențierea facultății de sinteză. Nu odată s'a întâmplat cred, că profesorul Iorga, solicitat de amici sau cunoscuți, să prezinte (fără multă pregătire), unui public auditor specializat poate în altă direcțiune decât cea istorică, o disertație științifică, adunând cu sistem și logică în timpul expunerii, toate datele referitoare la subiectul ce interesează acel public. Tendințele și sentimentele care ascut atenția și munca psihică sunt la profesorul Iorga poate duse la paroxism. Știm cu toții cum orice directivă, orice atenție slăbește din moment ce lipsește interes sau sentiment și din contră cum elementul pasional menține și susține această atenție. Excesul de pasiune la profesorul Iorga, exces ce se observă ușor, atât în vorbirile, cât și în scrierile sale, nu numai că însuflețește mai mult actele sale, dar convinge și încălzește mai bine publicul ce-l ascultă sau citește. Acestei singure și mari calități s'ar putea aduce vina (de răivoitori interesați), că pasiunea pusă în scris sau vorbă de prof. Iorga face ca sintezele sale deși sistematice, să apară poate incomplete și să se termine cu judecăți parțiale, cu alte cuvinte că pasiunea l-ar face pățimaș. Nu m'am putut convinge însă că defectul ce i se impută există și că ar putea înlocui calitatea facultății descrise.

Sentimentul intelectual al siguranței încât privește direcțiunea și conducerea proceselor intelectuale și al opiniilor, este de asemenea dezvoltat la profesorul Iorga. D-sa prezintă un determinism în opinii care evidențiază și mai mult persoana sa. Pentru reușita lor profesorul Iorga găsește modalități noi, adaptațiuni convenabile. Profesorul Iorga exteriorizează ideile sale

subt o formă expresivă, inhibitrice. Și în scris ca și în vorbă se observă corectitudine, claritate, frumusețe care mișcă și entuziasmează.

Elementele intelectuale, descrise mai sus, bine echilibrate, sunt oare suficiente pentru a califica pe profesorul Iorga ca un geniu?

Noi vedem zilnic cum atribuția cuvântului geniu este arbitrară, întrucât ea are de criteriu, pentru cei mai mulți opera nu în cauza sa psihologică, — care este condiția imediată, — dar în efectul ei, adică în circumstanțele exterioare, variabile și indirecte. Făcând însă admisiunile și exclusiunile care sunt în raport cu multipli factori de ordin social, ajungem la convingerea că geniu este o stare de creațiune și nu de cunoștință sau de abilitate care ar forma talentul.

Savantul e considerat că are geniu atunci când lucrările sale se prezintă ca invențiuni în chestiune de interes general. Subt acest raport, geniu profesorului Iorga rămâne incontestat, și el, rezultă din invențiunile importante aduse atât în literatură cât și în graiul său. Având atenția concentrată asupra unui fapt pe care-l urmărește, lăsând jocul lesnicios ideilor, care știu atât de bine să scoată, să creeze și să obiectiveze imaginile (dând impresia unui act de automatism superior), aceasta nu o poate face decât un geniu.

Moreau de Tours pune superioritatea intelectuală în patologia imaginației, zicând că geniu ar fi o nevroză. Nu admitem acest gen de a vedea. Credem că e posibil ca superiorul intelectual să aibă vre-o nervozitate, dar nu se poate ca acei neuroni psihici, slăbiți cari alcătuiesc nevroza subiectului, să fie tot acei ce produc și lucrările lor de valoare. Există probabil un trunchiu comun de constituție, dacă vrei să-i zicem nevropatică, din care poate o ramură, un firicel e mai îndoit, mai uscat, mai bolnav, el stabilește nevroza, dar restul rămâne măreț, falnic, viguros și alcătuește geniuul.

Nu cunosc și nu cred că există vre-o ramură bolnavă la profesorul Iorga. Aduc însă prinosul de admirație ramurei sănătoase, care constituie geniuul său și care face fala neamului românesc.

Dr. Preda.

N. Iorga, pregătitorul de suflete.

De obicei ne aducem aminte de meritele, de munca și de jertfele oamenilor, cari au luminat prin prezența lor în mijlocul nostru, numai după-ce bulgării de pământ cad grei peste scândurile ce cuprind în ele gândurile «ce au cuprins tot universul». Și acestei aduceri aminte îi dăm fastul unei sărbătoriri, care, în adâncurile ei, adeseori ascunde alt-ceva decât năzuința curată de a ridica pilda sărbătoritului la valoare de simbol.

De multe-ori, în vremuri bune, îi sărbătorim pe cei aleși și dispăruți, din invidie și în vorbele noastre sunătoare se ascunde, foarte puțin dibace, bucuria că nu ne mai fac umbră, bucuria că, prin depărtarea lor, crește nimicnicia noastră. Li sărbătorim din vanitatea de a ne lustrui pe noi la adăpostul numelui lor mare, îi sărbătorim din snobism, din năzuința de a părea că știm prețui valoarea flacărei ce s'a mistuit pe sine, ca să ne lumineze pe noi. Cuvântul nostru, văduvit de căldura credinței, desbrăcat de puterea convingătoare a înțelegerii *omului*, în fața căruia avem aerul de a ne prosternă, tocmai de aceia răsună fad și searbăd, neputincios față de noi înșine și fără de ecou activ în sufletele celor cari îl ascultă. Dar răsună sigur că ceia ce atribue, sau ce contestă energiei, despre care vorbește, nu mai poate fi controlat, căci «marele dispărut» nu se mai poate întoarce între noi să ne lămurească asupra nedumeririlor ce ne rămân în suflete pe urma «discursului ocazional».

Li sărbătorim pe cei aleși ai neamului, în vremuri grele, când cuvântul care spune adevărul actualității este înnăbușit de pumnul asupritorului, îi sărbătorim, nu pentru ei, ci pentru gândul lor, ca o manifestare a credinței «că din vultur vultur naște», ca o raliere la credințele lor, ca un protest indirect împotriva asupritorului, ca un veșnic memento pentru acesta, că dacă poate zdrobi ființa pământească, nu poate face să dispară gândul ce o luminează. Dacă sărbătoririle de prima categorie au fost așa de rare la noi, în schimb n'am fost lipsiți de prilejul de a ne aduce aminte în vremuri grele de mucenicii gândului ce ne luminează și pe noi. Căci vremurile, coborând asupra noastră toată povara încercărilor, cari vin asupra celor aleși, până a ajunge zilele de triumf de astăzi, gura noastră a sorbit tot veninul și toată fierea ce ni s'a întins pe crucea

răstignirei noastre. Fie-care zi a venit cu mai multă amărăciune. Și atunci sărbătoreasca amintire a celor ce au căzut pentru idealul împărtășit de noi nu eră decât solidarizarea cu ei, declarația că suntem gata să-i urmăm.

Și într'un caz, și în altul adevărul asupra persoanei de care facem pomenire este supus exagerărilor, sau este diminuat spre a 'ncăpea în forma pe care voim noi să i-o dăm, spre a lua înfățișarea care ne place nouă și care în foarte multe cazuri este ce totul streină de adevărata ființă a sărbătoritului.

Când însă luptătorul pentru o idee mare, când tăetorul de drumuri nouă trăește și muncește, și îndeamnă și pe alții la muncă, atunci când el este mai plin de energie decât noi toți, când îl vedem și-l auzim că el nu tolerează nici o abatere dela ceia ce este adevăr, situația celui ce-i face chipul și-i cântărește munca este mult mai plină de răspundere și afirmațiunile lui, având posibilitatea de a fi imediat controlate și verificate, trebuesc *neapărat* să se străduiască a cuprinde adevărul. Vorbind deci despre persoana și despre covârșitoarea operă a lui Nicolae Iorga, știm dela început că exagerările în bine el le-ar considera adulațiuni demne de dispreț, iar diminuările ar trezi în sufletul lui compătimirea.

Lăpădând deci ori-ce preocupări, cea mai demnă sărbătorire a omului care treizeci de ani a muncit și a luptat pentru adevăr, cel mai curat omagiu ce-l putem aduce muncii lui și proniei care a încununat-o cu succes, este ca, în marginile puterii noastre omenești, să spunem adevărul. De altfel singura mulțumire a ori-cărei munci nu o găsim în aplauzele sincere sau de complezență, ci în convingerea că ai rostit prin cuvintele tale adevărul.

Ca să dăm o icoană complectă a omului și operei, când este vorba de Nicolae Iorga, e cu neputință în cadrele unui articol. Ca să dăm o resumare a tot ce a scris ar fi o încercare prea îndrăsneață, câtă vreme numai catalogarea operelor lui cuprinde un volum, de ale cărui dimensiuni pot fi geloși mulți dinte învățații de ocazie cu cari vremurile nouă ne-au miluit înaltele instituții de cultură.

Considerându-l ceia ce de fapt este: înainte mergător al împlinirii, deschizător de drumuri și orizonturi nouă, să vedem care este idealul spre care împinge energiile acestui neam și

cari sunt mijloacele pe cari i le pune la îndemână pentru realizarea lui.

Sunt rare în viața tuturor popoarelor, cu atât mai rare în viața poporului nostru, ocaziunile de a se sărbători, până când apostolul este în viață, triumful ideilor, pentru cari el a jertfit și a pătimit. Adeseori zeci de generații își găsesc locul de vecinică odihnă în mormânt, până când ideia mântuitoare, de care apostolul și-a legat rostul vieții lui, își găsește locul, pe care-l merită, pe tronul biruinței. Un neam de oameni cade. Se ridică altul și altul, fie care cu ochii dornici de raza de lumină, pe care visătorul unei lumini, mai bune și mai drepte a urmărit-o în întunerecul robiei și al neștiinței.

Norocul neamului nostru și norocul lui a vrut însă ca astăzi, sărbătorind triumful ideilor de libertate, de unitate și de înălțare națională, să putem sărbători, în puterea creatoare a bărbăției lui, pe omul care și-a închinat toată munca lui uriașe, toată strălucirea talentului lui, toată căldura inteligenței lui acestei idei prigonite veacuri întregi, formulând și accentuând cu tărie și cu eroism deviza vremurilor nouă: «România a Românilor, numai a Românilor, a tuturor Românilor»!

Vremurile noastre ne-au dat exemple ciudate de oameni, a căror viață este în perpetuă flagrantă contradicție cu ideile, pe cari le propagă, cu credințele pe cari le mărturisesc. Poate nici odată ca în epoca noastră nu s'au găsit așa de multe exemple, cari, sinceri fiind, ar trebui să mărturisească: «Video meliora proboque, deteriora sequor». Nici odată poate nu s'au văzut atâți speculanți în domeniul credințelor, oameni, cari, neavând o moștenire materială, un capital de speulă, au speculat ideile dela cari un neam întreg își așteaptă mântuirea, exploatându-le în chipul cel mai cinic în vederea intereselor lor materiale.

Bărbatul, de a cărui rodnică viață ne-am adunat azi ca să ne manifestăm bucuria nefățărită, este personalitatea care se confundă, se identifică în întreagă viața sa cu opera, prin care a ridicat o generație întreagă la sublimul gest al jertfei de sine de dragul unui ideal. Orice ideie aruncată în ogorul sufletesc al unei societăți prinde pentru moment a încolți după-cum orice flăcără dă lumină și cultură. Pentru-ca să dea însă roadele așteptate, trebuie să vedem cine și cu ce gând a aruncat

acea ideie. O flacăra poate să ne atragă prin căldura ei, dar ne face să ne întoarcem dela ea, când, provenind din aprinderea unui lemn ordinar, simțim mirosul greu, pe care-l exală. Ori-cât s'ar ridică flacăra provenită din putrigaiul răspânditor de miasme, căldură nu ne va putea da, căci ne respinge atmosfera, pe care o provoacă în jur. Dar câtă ademenitoare căldură răspândește în juru-i flacăra nobilului cedru sau a arborelui sfânt de tămâie! Cu această curată flacăra am putea asemui strădania, munca și jertfa lui Nicolae Iorga, ai cărui cincizeci de ani de viață închinată nouă și celor ce vor veni după noi am venit să-i cinștim cu seninătatea și cuviința celor trecute vremi, din a căror clipe de mărire a făurit el arma pentru cucerirea triumfului și mai mare de astăzi.

S'a născut la 5 Iunie 1871 în Botoșanii pământului Moldovei așa de rodnic în pâne și producători ai pânei sufletești, în pământul Moldovei pururea luptătoare pentru lumină și libertate, și pururea biruitoare. S'a născut în pământul Moldovei, leagănul atâtor eroi ai armelor și eroi ai ideilor, Canaanul strălucitor și ocrotitor al mândriei noastre ca neam. Din familie cu mândre tradiții de luptă și de jertfă, coborîtor al acelor Drăghici, podoabă a boerilor moldoveni. Dar afară de tradiția de muncă și de cinste, altă avere n'a moștenit dela părinți. Și mama lui, de timpuriu rămasă văduvă, își sacrifică orele menite odihnei, spre a munci, traducând pe un preț de nimic romane, ca să poată câștiga strictul necesar pentru creșterea copiilor ei. Și Providența a răsplătit cu prisosință jertfa acestei văduve, căci, ca banul văduvei din scriptură, cu banul câștigat cu atâta trudă a cioplit ea piatra dela temelie templului sfânt al culturii noastre naționale. Studiile și le-a făcut în țară, la Iași, continuându-le și desăvârșindu-le în Franța și Germania, unde pune în uimire pe învățații străini, prin puterea-i de pătrundere, prin puternica înlănțuire a faptelor, prin ușurința cu care ridică vâlul de pe întunecatele evenimente cu cauzele și urmările lor.

Cât-va timp a fost profesor la liceul din Ploești de unde, în vârstă de 25 de ani trece ca profesor de istorie la Universitatea din București. Cu urcarea extraordinarului tânăr la catedra universitară, suflu nou, primăvăratec primește atmosfera îmbăcsită a culturii și a muncii noastre științifice, pe care, ca

un blestem o cuprinseseră lanțurile unui formalism sterp. O viață nouă începe să pulseze în sufletele tinere otrăvite de vițiile formelor unei civilizații de imitație, de formele streine, lipsite de duhul rodnic al sufletului ce se zbăteă să înflorească pe acest pământ românesc. Păcate vechi de vorbărie ușoară, de reclamă exagerată a unui savantlâc răsufat își continuau în Universitate lânchezeala omoritoare, iar viața socială eră cotropită de micile meschinării, cari absorbeau energiile cele mai de valoare în înlănțuirea intrigilor.

Eram un popor de curând părtaș al marei vieți culturale europene. Și, cum e faptul în astfel de cazuri, adoptasem forme, fără să căutăm a turnă în ele suflet de al nostru, pe care îl aveam din trecutul nostru bogat în suferințe și visuri, dar de care nu ne puteam da seama, căci măsuram acest trecut cu măsura de astăzi și-l judecam având înaintea ochilor codul modern bogat în paragrafi, sărac în orientări. Clădeam cu toții. Din fiecare colț de lume aduceam câte o sfărâmicioară cărămidă streină pentru templul culturii noastre, fără să vedem granitul nemuritor al pământului nostru, fără să ne dăm seama că în felul acesta muncim pentru un pestriț turn babilonic, care ne va duce mai curând sau mai târziu la fatala încurcare a limbilor, la schimonosirea noastră ca element creator de cultură proprie. Tot ce eră strein eră bun, tot ce eră al nostru eră detestat. Și, dacă se găseau așa de mulți cărturari, cari cunoșteau pe nume persoanele intime cutărui rege francez, în schimb foarte puțini se cutremurau de farmec și de înduioșare în fața modeștilor monachi, cari pe vremuri, ca acel popă Grigore din Măhaci, cu scrisul lor cuvios căutau să ridice temelia solidă, temelia cea adevărată a culturii sufletului românesc. Și doar este știut că în fața judecătorului sever și drept, care este istoria nici un popor nu prețuește prin ceia ce imită, ci prin ceia ce creiază cu vrednicia și priceperea lui, din ce este al lui.

¹Pe de altă parte, grație năzuințelor de consolidare politică în interior și în afară, preocupările cu indeplinirea idealului moștenit din bătrâni rămăseseră pe al doilea plan. Prea puțini aveau convingerea adâncă, nestrămutată în apropiata realizare a acestui ideal.

În această atmosferă, în care orice pornire generoasă, eră cel mult ridiculizată, ca un neîndurat hidalgo al adevă-

rului, distrugător al rătăcirii și înainte mergător al triumfului desăvârșit vine tânărul profesor, care armat cu o vastă cultură, cu un spirit pătrunzător și caustic. El, ca nimeni altul până la el, reia drumul întrerupt dela Cogălniceanu, Brăteanu, Eminescu și Bălcescu, îl lărgește și cu braț de semizeu cuceritor, împinge și îndrumă întreaga masă a cărturarilor tineri, a ucenicilor cari atunci se pregăteau pentru viață, pe binecuvântatul drum al adevăratei culturi naționale. Forța și curajul lui erau așteptate de toate sufletele adevărat românești, cari vedeau rătăcirea dar nu aveau puterea de îndreptare.

«Și atunci, când o întreagă mulțime așteaptă, necesitățile își aleg un om, pe care-l sortesc să îndeplinească acea nobilă și uriașă sfortare. Toate vrerile, toate tendințele și toate energiile se refugiază aci. Ceeace n'a putut să îndeplinească un șir de generații, va trebui să îndeplinească un singur om.

Toate prefacerile morale, dorite în chip instinctiv de o întreagă societate, se săvârșesc mai întâiu în lăuntru unui om, și de aci apoi, trec încetul cu încetul în sufletul milioanei de indivizi. Așa, că deodată, răsare din cutare colț, într'o anume clipă, un om cu însușiri neobișnuite. Fiecare amănunt din existența lui are menirea să fascineze, să uimească, să atragă. Cea dintâiu manifestare, cel dintâiu cuvânt rostit, sunt ca o deschidere de orizonturi. Trebuie un cuvânt, și acest cuvânt a fost rostit în auzul mulțimii. Mișcarea începe, forțele se trezesc, spiritele fierb. În sânul societății se săvârșește o deslănțuire de avânt și de pasiune, și după trecerea numai a câtorva ani, te vei găsi în fața unei reforme morale. Câtă mișcare în țara noastră, în răstimpul celor din urmă ani! Lucruri care nu se vedeau până aci au început să se vadă. Ceiace părea că nu se va schimba niciodată, a fost dărâmat fără cruțare. Drumurile pe care nu cutează să calce nimeni, sunt năpădite astăzi de fanatismul năvalnic al mulțimii» («Ramuri» D. Tomescu, N. Iorga).

Un popor cum eră al nostru, ori câte calități ar fi avut, nu putea produce pentru progresul general tot ce ar fi putut, tot ce eră dator să producă, câtă vreme eră stânjenit în viața lui de asupritori milenari. Pentru a-și asigura viitorul lui, îi trebuie o cât mai grabnică unire într'un singur stat proteguitor și producător de cultură. Pentru ziua cea mare, când numai armele o vor hotări aceasta, trebuiesc pregătite sufletele pentru

jertfa ce le așteaptă. Cu tânguirile și cu plânsul nerodnic nu se poate realiza un ideal ca al nostru, care spre a se traduce în faptă, cerea zdrobirea a trei împărății mult mai puternice și mai bine pregătite decât micul nostru stat.

«N'am înțeles, spune N. Iorga, că rugăciunile cerșesc în zadar mila cerurilor. N'am înțeles că adevărata rugăciune primită la Dumnezeu în ori-ce ceas este aceia a muncii și a conștiinței de sine. Cerurile, cari nu aruncă binecuvântarea lor asupra cerșetorilor, se deschid bogate în binecuvântări asupra muncii omenești conștiente de scopurile ei, asupra vitejiei, asupra străduințelor îndărătnice, asupra isprăvii îndeplinite».

Voiam liberarea și unirea tuturor celor de un sânge cu noi, dar, afară de oftări și de lacrimi mai mult sau mai puțin pornite din inimă, nu jertfiam nimica, pentru ajungerea la această rodnică liberare. Ne temeam să nu supărăm pe vecinii noștri, cari ne sugrumau sufletul. Făceam pe înțelepții și pe cumiții și la ori-ce gest ne gândeam ce va zice Viena și Pesta. Dar, scrie N. Iorga, «Liberarea unui neam nu cu daruri și cu rugăciuni și cu lacrimi se plătește. Liberarea unui neam se plătește cu sânge și neamul, care n'are în prezent acest prisos scump de vieață pentru a-și pregăti vieața viitorului, acela să-și suporte robia în tăcere. Căci nimic nu se poate dobândi decât prin tine însuși, prin ce-ți gătești luptând cu primejdia vieții, cu generoasa risipă a sângelui tânăr. Nu pe o cale plină de flori zvârlite din dreapta și din stânga, pe când de sus plouă lumina cerului albastru, ci pe calea tragică a trupurilor calde stropite de sânge ce merge drept la izbândă. Cu ostași și nu cu cerșetorii neobosiți ai tuturor vremurilor»...

Pregătirii acestor ostași, își închină el cea mai mare parte a activității lui și, renunțând la gloria ce i-o aduceau nu numai la noi dar și în străinătate operele științifice din domeniul istoriei, își stabilește linia de conduită în vederea acestei pregătiri, cheltuindu-și toată energia tinereței pentru formarea în tineret a sufletului de jertfă, care ne-a dat în zilele noastre România de azi.

Impărtășind crezul marilor săi înaintași, el arată care este calea pe care trebuie să apuce un popor, cari sunt armele cu cari trebuie să se armeze pentru lupta decisivă ce-l așteaptă.

Încă pela 1840 Cogălniceanu protestă împotriva culturii de imitație, spunând că «traducțiile nu fac o literatură, că imitațiile sunt mania ucigătoare a gustului literar». Nicolae Iorga, formulând bunurile ce revendică un neam pentru asigurarea vieții lui: O limbă, o cultură, un suflet, spune celor ce vor și știu să-l asculte, aceste cuvinte de chemare la viață: «Fie-care popor are sufletul său format în sute și mii de ani din firea pământului, din freamătul codrilor, din floarea albă a primăverii, din raza soarelui, din ceața toamnelor și gerul iernelor, din toate frământările, silința, gloria, din nesfârșit de multe amintiri îngrămădite pe urma morților, cari astfel n'au murit întregi, ci din adâncul zăcerii lor sprijină răsfățarea la lumină a urmașilor ce au venit din ei și trăesc după ei. Acest suflet este prețul mare sau mic al fie-cărui popor. El se vedește însă și în acelaș timp se alege, se înalță, se împodobește prin literatură».

Această literatură își are ca vestmânt cuvântul scris, graiul poporului, acel graiu, pe care mulți din protipendada ce-și pretindeă respectul în urma pretinselor merite ale unor strămoși de calitate dubioasă, începeau să-l disprețuiască, să-l înlocuiască în tocmai ca pe o haină demodată.

Suflet românesc, manifestat în graiu românesc, creator de cultură românească cere N. Iorga celor cari, urmându-l, au determinat curentul de renaștere culturală și literară dela «Sămănătorul» care cu paginile lui ne-a fermecat zilele adolescenței noastre.

«Limba nu-i numai un mijloc de a se înțelege, nu-i numai mijlocul practic, prin care un om poate să-și comunice gândurile și sentimentele altor oameni. O limbă reprezintă pentru un popor mult mai mult. Este forma cea mai înaltă, cea mai deplină, în care se poate exprima sufletul unui popor. Și viața materială a unui popor nu se poate compara nici odată în ceia ce privește puterea de a rodi, cu viața sufletească a unui popor. Tot ce stăpânește un neam la un anumit timp, sunt numai formele trecătoare, nu sunt elemente brute ale vieții materiale, care se amestecă între dânsese și se luptă pentru întâietate, ci numai expresiuni materiale ale aceluși lucru mare și dumnezeesc care este sufletul unui neam. Dar în nici o alcătuire nu se poate întrupa mai deplin și mai

frumos sufletul unui neam decât în limbă. Limba cuprinde într'o formă înțeleasă veșnic de toți, întrebuințată neconținut de toți, întreaga viață, timp de secole, timp de mii de ani uneori, a poporului aceluia. Limba pe care o vorbim acum nu este numai limba românească de astăzi, nu este ceva fixat acum de gramatici, pe care oamenii să-l întrebuințeze după normele ce se află în aceste gramatici, ea este ființa vie, care ne vine din timpurile cele mai depărtate ale trecutului nostru. Ea este cea mai scumpă moștenire a strămoșilor, cari au lucrat generație de generație la elaborarea acestui suprem product sufletesc care este limba. Dacă strămoșii noștri au luptat pe acest pământ, dacă strămoșii noștri au suferit, au muncit, au gândit și au visat pe acest pământ, nu-i nici unul din gândurile lor, nu-i nici unul din visurile lor, nu-i nici unul din muncile lor cele grele, nu-i nimic din gloria și din suferința strămoșilor noștri, care să nu fi lăsat o urmă neștearsă în limbă. Strămoșii noștri au fost și s'au dus. Cu dâșii nu mai putem corespunde în nici un chip. Pe dâșii nu-i mai putem vedea, nu-i mai putem auzi. Ne închipuim numai despre dâșii după slovele cari au rămas din timpuri, și după icoanele din biserici, dar ne putem închipui ceiace au fost ei, înainte de toate din această limbă românească, în care și-au coborât sufletul și care trăește până astăzi, pentru că generație după generație a îmbogățit-o, spre a o trimete mai bogată, mai curată și mai glorioasă celor ce vor veni după dâșele» [«Lupta pentru limba rom.» p. 16—17].

Aceste adevăruri nu le spune el numai tineretului, care-l ascultă cu evlavie și-l urmează cu fanatism, nu le spune numai unei societăți spoite cu formele deșarte ale unei civilizații străine, pe care n'a avut nici timpul, nici puterea să și-o asimileze, s'o supună înclinărilor sufletului nostru, n'o spune numai unei pături suprapuse grație bunurilor materiale păturei de snobi înstrăinați de ființa și de aspirațiunile poporului nostru. Le spune neamului întreg. Le spune cu graiul și cu scrisul lui, le spune dela catedra propovăduirii sale și, coborînd în mijlocul mulțimei, o zguduie, o deșteaptă din toropeala ei și-i îndreptează ochii spre idealul, spre care am năzuit o mie de ani, vestindu-i că nu este de parte ciasul împlinirii, că ziua cea mare se apropie și trebuie să ne facem vrednici de ea prin munca și prin jertfa noastră.

În coborîrea lui la mulțimea, pe care apoi a căutat să o ridice până la idealismul lui, trebuie căutată taina popularității și a succesului pe care l-a avut.

Înainteșul său Cogălniceanu spune și el: «Privesc ca patrie a mea toată acea întindere de loc, unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria țării întregi, înainte de sfâșierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania». Acelaș înainte mergător al lui N. Iorga, scrie la 1841: «Dacă ne-am lepădă de slava ce răurează din suvenirurile strămoșești asupra noastră, cu ce ne-am înfățișa înaintea marelui judecător? Să ne ținem de cele trecute. Ele pot să ne scape de peire. Să ne ținem de limba și de istoria noastră, cum se ține un om în primejdie de a se îneca de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității noastre».

Aceste cuvinte, fie-că au fost spuse prea de vreme, fie-că s'au adresat unui cerc prea restrâns, n'au avut ecoul, pe care după cincizeci de ani îl provoacă marele său urmaș nu numai în regatul liber, ci pe întreg pământul românesc și dincolo de hotarele acestui pământ.

Chemarea venită la vremea ei a fost a lui N. Iorga. Și această chemare plină de mândria trecutului bogat în suferințe, în nădejdi, în fapte și în poezie, chemarea la lupta pentru întronarea limbei românești la locul de cinste, pe care-l merită ca tălmăcitoare a sufletului format în veacurile de sbucium, prin cari am trecut, dacă în vechiul regat a reușit să abată pe cei rătăciți dela drumul, pe care-l luaseră, în provinciile subjugate a venit ca un balsam alinător, ca o apă vie, care dă puteri de aprigă tinerețe în lupta pentru păstrarea bunului, care dă ființă unui neam, a limbei noastre.

Și este înduioșător faptul că cea mai curată și mai adâncă zguduire a produs-o acolo în pământul întunerecului și al lacrimilor, pe cari ni le hărăzise lăcomia rusească, în țara dintre Prut și Nistru, unde credeau dușmanii noștri, și începuserăm a crede și noi că o reînviere a sentimentului românesc nu mai primejduiește influința străinismului a tot stăpânitor. Acolo, în Basarabia, măreață prin suferința ei, măreață prin statornicia ei în credință, măreață prin gestul ei de a se sacrifica alături de o Românie sacrificată de dreptul idealului, prin graiul preotului

A. Mateevici, răsună ecoul produs de strigătul, prin care N. Iorga chemă tot ce este suflet românesc la lupta pentru apărarea limbei românești. Iată acest ecou tălmăcit de un preot, pe care mulți îl vor fi crezut rusificat:

Limba noastră.

Limba noastră-i o comoară
In adâncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.

Limba noastră-i limba sfântă
Limba vechilor Cazanii,
Care-o plâng și care-o cântă
Pe la vatra lor țărâanii.

Limba noastră-i numai cântec
Doina dorurilor noastre;
Roiu de fulgere ce spintec
Nouri negri, zări albastre.

Limba noastră-i graiul pâinii,
Când de vânt se mișcă vara:
In vestirea ei bătrânii
Cu sudori sfințit-au țara.

Limba noastră-i frunza verde,
Sbuciumul din codrii veșnici,
Nistrul lin ce'n valuri pierde
A luceferilor sfeșnici.

Limba noastră-i vechi izvoade,
Povestiri din alte vremuri
Și, cetindu-le 'nșirate,
Te'nfiori adânc și tremuri.

Limba noastră'a fost aleasă
Slavă să ridice'n ceruri,
Să ne spuie'n hram și acasă
Veșnicele adevăruri.

Limba noastră-i foc ce arde
Intr'un neam ce fără veste
S'a trezit din somn de moarte,
Ca viteazul din poveste.

Inviați-vă dar graiul
Ruginit de multă vreme,
Ștergeți slimul, mucegaiul,
Pe uitarea'n care geme.

Strângeți piatra lucitoare,
Ce din soare se aprinde:
Veți avea în revărsare
Un potop nou de cuvinte.

Nu veți plânge-atunci amarnic
Că vi-i limba prea săracă,
Și-ți vedeă cât îi de darnic
Graiul țării noastre dragă;

Răsări-va o comoară
In adâncuri înfundată.
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.

Sufletul românesc manifestat în limbă românească, muncitor și creator de cultură românească, acestea ne vor da tăria, cu care vom zdrobi toate piedecile, pe cari neamurile dușmane de o mie de ani ni le pun în calea noastră. Să ne cunoaștem și să ne dăm seama de noi și de puterile noastre, să ridicăm acest popor, care, împiedecat fiind, n'a putut da prinosul său bogat în note originale culturii universale. «Prin poporul românesc nu înțelegem o entitate metafizică, o plăsmuire a minței abstracte, ci înțelegem acea uriașe ființă, trecută prin multe

lupte, încercări și suferințe, care a smuls tuturora însă o vamă de frumusețe sau amintiri întăritoare și care astăzi e în stăpânirea unei moșteniri de tradiții, de datine, de istorie trăită, care face originalitatea lui, deci dreptul lui la viață și îndreptarul lui neclintit. Dela acest îndreptar pornim și potrivit cu dânsul ne întoarcem către acest popor din care facem parte cu sângele și cu inima noastră, și ne încercăm printr'o muncă iubitoare, de fie-care clipă, să-l înălțăm către cultura modernă a neamurilor, cărora le e păstrată stăpânirea lumii, a neamurilor conștiente și mândre care pot fi sigure că vor trăi de sine, la lumina ce pornește din însăși alcătuirea lor sufletească».

Este o muncă grea aceasta, care ne pune în vedere celui ce se angajază la dânsa nici un folos material. De aceia și vedem grupându-se în jurul noului propovăduitor la început numai tineretul idealist. De aceia prietinii întunecului încep să-l dușmănească, să-l ironizeze, să diminueze acțiunea lui, reducându-l la nimicnicia ce eră stăpână pe sufletul lor îmbâcsit de preocupări meschine. În lumea de sus, înstreinată prin adoptarea unor forme streine glasul lui nu pătrundea. Acolo erau rare de tot spiritele cari îl înțelegeau și a fost unul singur, care i-a dat tot sprijinul. Un vlăstar coboritor din strălucită familie de domni, care prin tradiția numelui ce-l purtă eră iluminat spre acelaș ideal de înălțare națională.

Dacă însă în lumea celor cari n'aveau alt merit decât acela de a consuma și risipi munca altora, glasul lui n'a aflat ecoul ce trebuia să-l găsească, dacă între parveniții cu pretenții de aristocrație, coboritori în mare parte din urmașii mișșilor și ai slugilor de casă ale vechilor boeri de sânge, și a mișșat doar suflețe singuratică, conștiente de originea lor nobilă, în schimb în lumea celor mulți strigătul lui a fost cuvântul magic al deșteptărei. Acolo în lumea celor mici și muncitori, în lumea intelectualilor săraci în bunuri materiale, dar dornici de o viață națională, așa cum o vedeau și o pricepeau și o prețuiau la alte popoare cuvântul lui N. Iorga devine cuvânt de evanghelie. Ei îl ascultă. Ei îl urmează cu fanatism. Și ceiace le mărește credința într'însul este exemplul de muncă îndârjită, de muncă neîntreruptă, de muncă rodnică și creatoare pe care îl dă acest om. Este exemplul de viață curată, închinată muncii,

care la rândul ei este închinată întreagă și cu bucurie cercetărilor, lămuririi, și ridicării acolo unde merită tot ce a produs, tot ce a încălzit și a întărit pe vremuri sufletul românesc.

Isvoare necunoscute generației sale, isvoare de avânt și de îndemn la jertfă, cu toată bogăția lor de suflet, cu toată comoara lor de poezie, le desvelește, le curăță cu mâna lui harnică, le poleește cu strălucirea minții lui, le face să vorbească, să strălucească și să potolească setea din sufletul unei generațiuni menite jertfei. Figurile marilor voevozi «dătători de legi și datini», măreția sufletului lor, căldura și binecuvântarea faptelor lor, cuminenția și lumina judecății lor, credința, cuvioșia și omenia lor, masivitatea cuvintelor lor, toate le desvăluie de subt praful învechitelor cronici și, purtătoare de îndemnuri, deșteptătoare la viață nouă, le întinde celor ce credeau în ele ca pe o împărtășanie cu duhul vredniciei, care ne-a păstrat prin veacuri. Figuri de boeri și răzeși statornici în credință, statornici în dragostea de domn și țară, cu inima curată cu dreapta vitează, icoane luminoase de doamne și domnițe, cari au știut să renunțe la strălucirea vremelnică a tinereței și frăgezimei lor de dragul strălucirii steagului țării, eroi și eroine, pe cari noi le uitasem, dar cari ne vorbeau acum cu glas de înger convingător, ne vorbeau prin broderiile cusute cu părul care împodobea capul lor ocrotitor al unei minți sănătoase și al unui vis curat, el ni le arată în toată maiestatea curăției, a idealismului și a jertfei lor, le face să vorbească tare și cu răsunet, pune în cuvântul lor mustrea pentru nepăsarea urmașilor față de greutățile neamului, pune în cuvântul lor dojana și ironia amară la adresa acelor cari în rătăcirea lor nu-și dedeau seama că a te numi *fruntaș* al unei națiuni nu însemnează a incasa numai temenele și complimente și lefuri pentru slujbe neîmplinite, ci însemnează a jertfi cu bunăvoință și cu bucurie tot ce ai mai bun și mai drag, de dragul ridicării patriei tale, de dragul înaintării și al triumfului neamului tău. Însemnează a da toată căldura sufletului și a vieții tale, toată energia, fără a pretinde altceva decât ca Dumnezeu neamurilor să se aplece îndurător nu spre tine, ci spre neamul tău.

Chipuri și icoane de meșteri ai plăsmuirilor plastice, de muncitori ai condeiului, de inovatori ai vieții modeste și cinstitute a trecutului, produse ale minții și ale mâinei meștere se

desgroapă din praful arhivelor, din slovele greoaie ale pisaniiilor, din beciurile mucegăite ale arhonderiilor, se răscolesc din maldărele de odăjdii învechite, aruncate de mâna neștiutoare a pământeanului sau de dușmănia ucigașe a streinului cotropitor. Inscripții tălmăcitoare ale intențiilor bune, ale năzuințelor după o viață a noastră proprie, slove rare, slove sfinte, prin cari acei strămoși mici de stat, dar mari la suflet și la sfat însemnau isprăvile săvârșite «cu voia și cu ajutorul lui Dumnezeu», bucoavnele uitate de noi, de mult necunoscute, sunt scoase la iveală, curățite de praful vremii și al nepăsării și ridicate la cinstea pe care o merită ca răspânditoare de lumină nu numai pe pământul nostru, dar în întreagă peninsula balcanică și în întreg orientul creștin.

Și ce putere magică are asupra sufletului nostru stabilirea adevărului acestei meniri, pe care luptătorii crucei, cari au fost strămoșii noștri au avut-o, înțelegerea că ei nu s'au considerat de netrebnci ducători ai unei vieți animale, ci de purtători ai luminei, de împărțitori darnici ai acestei lumini pentru alții, de dăruitori generoși ai pânei hrănitoare de suflete pentru toți cei cari ne înconjurau.

Cât curaj la muncă pe de o parte, câtă mândrie pe de alta, mândrie nobilă cu ce este al nostru, trezeă în suflete convingerea că strămoșii noștri aveau o cultură a lor, isvorită din sufletul lor, în urma năzuinței și a strădaniei lor, cultură pe care o împărțeau și altora, și câtă nemulțumire cu stările, pe cari le vedeam, cu năzuința inconștienților de a ne face să maimuțărăm obiceiuri și datine streine, de a ne face din urmași ai creatorilor de cultură parasiți ai culturilor streine. N. Iorga ne arată de unde și ce să imităm, de unde și ce să reluăm, care trebuie să fie năzuința noastră, a urmașilor acelora cari, împărțind altora lumina cunoștinței, ne învățau pe noi și-i învățau pe străini că «Vitejia dreaptă să biruiască».

Luându-și devisă a vieții sale munca pentru luminarea tuturor laturilor vieții noastre naționale, din uriașa străduință a acestui om putem vedea că prin rodnicia muncii lui Providența, care ne-a purtat prin veacuri, ne vorbeă și ne arată calea, care duce la mântuire. Această Providență ne da în sforțările unui simplu fiu al neamului simbolul a ceiace ar fi trebuit să facem cu toții în vederea apropierei ceasului celui de zece veacuri

așteptat. Munca lui de zi și de seară, jertfa lui de energie pusă în serviciul tuturor, veșnica lui agitație, folosirea fiecărei clipe, exploatarea fie-cărei mărturii a vredniciei trecute nu eră oare un simbol al jertfei pe care în curând poporul românesc avea s'o facă, nu eră o pildă prin care Pronia cerească ne puneă la cale și ne arată ce și cum și cât trebuie să lucrăm ca să ajungem la liman? Seninătatea lui nu eră oare simbolul măreției cu care generația noastră mucenică, adăpată la izvorul de vieață dătător al ideilor lui a primit moartea în mii și mii de feluri?

Ca pe un cârmuitor de oaste înainte luptei decisive îl vedem cutreerând întreg pământul românesc, încurajând pornirile bune, având o lacrimă sinceră pentru inconștiența celor ce simțeau o mândrie în a nu se mai considera Români. Iată-l în Ardealul aspirațiunilor și al luptelor frumoase. Puterea și conștiința, de care dă dovadă neamul nostru aici îl mângăe. Cuvântul lui răsună demn și înălțător pentru lupta deamună și înălțătoare ce se duceă aici.

Dacă Blajul cu tradiția lui de muncă în domeniul cercetărilor trecutului și limbei noastre, dacă Sibiiul, care strălucește prin năzuința creatoare de cultură românească la nivelul popoarelor cu care locuim pe acest pământ îl mulțamește, dacă puterea românească pe care o vede aici îl face să esclame că, dacă printr'un cataclism neamul românesc ar fi menit peirei, el ar renaște mai puternic și mai mândru din satele pline de poezie ale mărginenilor Sibieni, în schimb îl îndurerează, și durerea lui ne cutremură și pe noi, când în Maramurașul lui Dragoș vede progresul ce-l face înstrăinarea. Câtă amărăciune se desprinde din acest tablou al unei slujbe bisericești din Vișeu maramurașan: «Preotul tânăr știe destul de rău românește și multe din cuvintele ce spune nu se înțeleg. Și din cor răsună accente streine. Pe sus se citesc cuvinte latinești. Pe pantlicele cununilor de morți atârdate pe pereți strălucesc cuvinte ungurești. Uite colo coșcogea *Szent István Király* mângălit pe un cearceaf mare în chip de tablou religios. Și vine un timp când din atâtea lucruri deșănțate și triste se desface o jale, ce nu se poate învinge și-mi strânge inima, ca și cum mi-ar veni să plâng. Este aceasta o biserică românească? Se face aici o slujbă răsăriteană, sunt acești oameni urmașii vulturului din

1360? Poporul acesta, care ascultă în biserică așa de bucuș vorba noastră bună românească, poporul care ne petrece până departe și ne roagă a stăruî pentru-ca să capete dela București o biblie, poporul acesta așa de cucernic în sărutarea mânei preotului, care n'are ochi pentru dînsul, e cu totul lipsit de ajutători și de sfătuitori, de sprijin. În toate el e lăsat în seamă Jidanilor, care îl au astăzi ca pe un supus dobitoc de muncă».

O forță lăuntrică îl mână, pe lângă neamul românesc din Ardeal și țara ungurească să-l cerceteze pe cel din Bucovina lui Ștefan, unde din mormântul dela Putna răsună îndemnul eroului către cei din zilele noastre, și le vorbește prin exemplul său, pe care dascălul zilelor noastre ni-l tălmăcește astfel: «Erau pe atunci oameni mândri, bucuroși de a fi dăruți și lăudați cari socoteau că nu e neam mai priincios nouă decât Polonul, sau decât Ungurul, sau creștinii Europei apusene, sau decât Turcul. Și în fundul gândului celorce vorbeau așa eră și încredințarea că suntem un popor nevolnic, care dela noi înșine și prin noi înșine nu putem face nimica, nu putem dăinui măcar. Ci Ștefan cel Mare a zis: Nu. Întâi el a dovedit tuturoră că-i poate învinge, bătăndu-i pe rând. Apoi, după biruință, fără a-și face vre-un merit personal, înfigînd sabia curățită de sânge, el se proptî în ea, veghind. Ori-cine i-a fost drept vecin l-a avut vecin drept și pe dînsul, dar el n'a iubit pe nimeni, decât pe ai săi, căci iubirea adevărată e puțină într'o inimă de om și ea nu se răspândește... În acele zile clopotele ce se avîntau în înălțime spuneau nevoia luminei adevărate, luminei câștigate prin muncă și nu împrumutate de aiurea, a luminei răspândite asupra tuturoră și prin care se înfrățeste și se întemeiază bine un popor».

Acelaș crez îl duce în Basarabia, mai amenințată. Cercetează și aici locurile și oamenii, satele orașele și așezămintele rămase din bătrâni sau ridicate de dușmani cu gândul de a desnaționaliza. «Aceia e țara Muscalului care ia oricînd și nu dă nici odată îndărăt. Frîntură de trup viu aruncată în gura lupilor nemilostivi. Și ce-ai putea să știi măcar despre pămîntul pe care-l păzește, îl apără de orice atingere a spiritului, de orice flacăra a inimilor straja aspră a Cazacilor biciuitori?» Dar la acest strigăt de desnădejde răspunde el, cercetătorul, trimis par'că anume să facă înainte inventarul locurilor scumpe

sufletului românesc, pe cari ni le-a furat streinul hrăpăreț, și cari în curând prin voia lui Dumnezeu și jertfa poporului credincios trebuie să ni le luăm iarăș în stăpânire. El simte că în curând va răsună dulce și alinător cântecul oștilor biruitoare:

Hai cu Domnul sfântul,
Haidem peste Prut,
Să păzim pământul
Care l-am avut.

El răspunde: «Materialicește noi avem încă acest pământ, prin munca țărâniei noastre. Legătura dintre dânsul și neamul nostru nu e ruptă și ne punem întrebarea dacă acolo unde e acelaș trup n'ar putea învia acelaș suflet, dacă nu s'ar putea chema vieață în membrul amorțit numai». Acolo, și acolo unde «Până departe peste Nistru dulcea noastră limbă moldovenească triumfă și sună biruitoare între neamuri» totul se poate schimba grație leacului întăritor de su'lete care este munca și cultura națională. Acelaș leac îl recomandă peste tot unde viează suflare românească. Și cultura națională o definește astfel: «Când un popor își dă seama că vieața ce bate în milioane de inimi, ce luminează în milioane de minți, nu se aseamănă cu vieața altor neamuri, și că e vrednică să fie păstrată, *pentru desăvârșirea și armonia lumii*, că ea cere forme particulare pentru a fi statornicită, recunoscută și admirată, când după multe cercetări răbdătoare și puternice avânturi, aceste forme se află, și când individualitatea neapărată a fiecărui scriitor, sau artist se desface din acest fond adânc și larg al rasei sale, conștient de însușirile ei, — atunci trăește cultura națională».

Cuvintele lui pot provoca un zimbet pe buzele snobilor, către care nu are de altfel nici propovăduitorul decât disprețul. Căci nimic nu e mai de disprețuit decât nepăsarea față de nevoile în cari se zbuciumă un neam în ajunul celei mai grele încercări, la care va fi pusă vrednicia lui. Nu în această lume a snobilor vede el rezerva de mucenici, pe care Dumnezeu neamurilor ni-i va cere pentru a ne ridică acolo, unde suntem vrednici în urma trecutului nostru, în urma calităților pe care le are acest neam românesc. «Am scris, zice el, pentru acel public care prețuește și folosește cărțile mele. El nu e strălucit, în el nu se întimpină oameni bogați și de neam mare, cari n'au nevoie nici de ceia ce spun, nici de limba în care spun.

În el nu se întimpină intelectuali fini, cari caută sentimente prefăcute, idei de o falsă originalitate și cuvinte abătute dela înțelesul lor obișnuit, cum se află în bătrânile literaturi europene. Acești intelectuali și oameni învățați nici nu înțeleg felul meu de a scrie, care e acela în care s'a scris până la introducerea modelor apusene, felul de a scrie al cronicarilor și tălmăcitorilor bisericești, care corespunde felului de a vorbi al poporului. Mă îndrept către *cei mulți, umili și săraci*, către învățătorul și preotul din sate, către cetitorul de peste munți, om cu inima curată, către tinerii din școlile înalte și către acei ce le-au părăsit de puțină vreme pentru "a intra în viață. Ce spun e pe înțelesul și pe inima lor».

Și nu s'a înșelat în acest gând. Cuvântul lui a avut putere divină în această lume nouă a celor mici în puteri de bunuri materiale, dar mari în aspirațiuni și jertfe.

Precum vechiul zeu al anticității clasice, lovind cu tridintele, făcea să se zguduie marea în adâncurile ei, să se ridice sau să se potolească valurile, să adoarmă liniștite, sau să se înalte cu vuet până la înățimea norilor, așa acest dascăl tânăr, lovind cu cuvântul lui rostit sau scris, adâncul inimelor poporului acestuia, îl trezește, îl întărește în credința lui dreaptă, îl întărește împotriva nedreptăților seculare, și-l face să-și ceară tot mai dârz partea lui de lumină și partea lui de bine. El a fost unul singur care a rostit cuvântul cel mare al mântuirii și mii de ucenici, fără a aștepta dela el vreo răsplată materială, s'au înșirat în acea falnică armată a muncii pentru câștigarea vieții adevărate. Fiecare devine un apostol și de multeori un mucenic al evangheliei celei nouă care zgudue, care fanatisează, care transformă lumea aceasta amorțită într'un mare atelier de pregătire sufletească pentru clipa cea hotărâtoare. Preoții încep să tălmăcească scrisul scripturei în înțelesul învățătorei celei nouă, dascălii văd în elevii lor pe viitorii ostași și-i pregătesc pentru a fi tari în virtute atunci când țara o va cere. E un concurs nobil de întărire sufletească și materială, în vechiul regat ca și în provinciile vremelnice subjugate, unde duhul cel nou reînviază vremurile de credință, când toate energiile se angajau întru preamărirea acelei patrii române, care se întindea până unde răsună limba dulce românească.

Curentul naționalist se întinde și cucerește, se impune respectului general și începe să înflorească, să dea roade. Tot mai mult se accentuează între Carpați și Prut pretenția asupra vechilor pământuri românești. Tot mai accentuată voința popoului din provinciile cotropite de a duce o vieță comună, între granițe comune cu frații de acelaș sânge, tot mai mult aceste mădulare ale trupului românesc se afirmă ca purtătoare de vieță. Tot mai multă spaimă trezesc în asupritorii, cari se văd amenințați în stăpânirea lor. Tot mai multe temniți se deschid propovăduitorilor, dar, ca orice idee sfințită prin jertfe și suferințe, ideea națională românească se întărește tot mai mult. Dela naționalismul romantic al generației dela 1848 trecem la naționalismul de fapte, la naționalismul muncii pozitive, care la noi lasă pe al doilea plan preocupările milogelilor către împăratul din Viena. Înțeleg toți că «o renaștere culturală și în Regat, ca și în Ardeal, este o necesitate națională». Hărțuiala politică cu Ungurii nu ne va duce la rezultat, dacă nu va fi sprijinită de o muncă intensivă pe teren economic și cultural. Nu în parlamentul din Pesta se făurește întărirea națională și pregătirea pentru lupta cea decisivă. Vorbind despre acțiunea activistă a d-lui Aurel Vlad, dl Iorga spune în 1903: «La biserică, la școală, la ziar, la carte, la bancă, numai acolo se poate lucra cu folos. Restul e înșelare de sine sau neastâmpăr ambițios. Căci vremea luptelor politice izbânditoare n'are a face cu Parla-mentele».

În acelaș articol dl Iorga spune: «Se va constitui în parlamentul unguresc un grup național-valah cu care nu se va alia însă nimeni în vecii vecilor. Însă când forțele mai bune se vor duce acolo sau vor pregăti acasă alegeri, atunci pentru locurile din cler și din învățătorime, la muncă și sărăcie vor ieși tot mai slabi, oameni de a doua mână. Vor ceti și vor scrie românește tot de acei ce nu s'ar putea avânta spre înălțimile mănoase»... Și că a avut dreptate, o vedem azi când decepția este generală în ce privește sărăcia de valori între cărturarii din Ardeal.

În lumea celor mulți însă, cari l-au înțeles și au muncit acolo unde zicea el, la biserică, la școală și la carte de acolo au răsărit voinicii cari au disprețuit apelurile de a-și vărsa sângele pentru ticăloșiile Habsburgilor și s'au înrolat în armata

luptătoare a României sau s'au întors ca regimente de viteji voluntari ca să întărească credința în victorie a neamului nostru ajuns la răspinte, în 1917.

Un suflet românesc unitar, un grai românesc tălmăcitor de cultură românească pe un pământ românesc liber și unit politiceste — spre a ajunge la acest ideal ne trebuia armata luptătoare în chip efectiv. Și pentru pregătirea ei începe să lucreze cu aceiaș râvnă, mergând în mijlocul viitorilor ofițeri, ținându-le cursuri, relnviind în sufletele lor tinere mândria cu faptele de arme ale strămoșilor, arătându-le curajul lor, priceperea lor, arătându-le moștenirea strălucită pe care le-o lasă lor, viitorilor îndeplinitori ai visului lui Mihai.

Dacă într'o anumită lume se observau unele considerațiuni de popor cuminte, acolo la școlile militare, li se spuneă ofițerilor ceia ce spuneă Vistierul Dan la 1599, că «suntem toți de o limbă și o lege», iar dacă dușmanul principal este Ungurul, li se aduceau aminte cuvintele lui Mihai Viteazul, care spuneă că «Din țara Românească și din Moldova Ardealul se poate lua ușor» sau vorbele lui Vasile Lupu: «Cu privire la Ardeal e ușoară treaba. Cunosc foarte bine căile pe care poate fi lovit din Moldova și Țara-Românească. De colo pașa de Timișoara, de ici Moldovenii și Muntenii. Se adaugă aceia că în Ardeal mai mult de o treime sunt Români, cărora făgăduindu-le slobozia, îndată-i vom așăța asupra Ungurilor». Ceia ce nu spuneau politicienii circumspecți, o făcea el în lumea acelor cari nu și-au precupețit sângele, fiind vorba de țară. Pentru ei va scrie istoria armatei române, întărindu-le conștiința de urmași ai acelor cari au avut prin veacuri mândria de a fi scutul creștinătății. El arată că armata, ca scut al țării, nu trebuie confundată cu anumite elemente cari întâmplător fac parte din ea. «El a deosebit instituția întemeiată pe ideia conservării țării de pionerii ei. A arătat că armata trebuie să fie asigurarea ființei noastre ca stat, că mai mult chiar decât școala, are datoria să cultive și să realizeze idealul nostru care e întregirea neamului. Pentru acest scop a sfătuit el pe ofițeri să-și câștige și să-și păstreze curățenia morală, grație căreia va putea să corespundă chemării apostolatului său. Căci el vede în cariera de ofițer un adevărat apostolat. Pornirile către petreceri sgomotoase, către conchiste ușoare, către acte cari do-

vedesc lipsa de mila frățească pentru soldatul său le-a scos la lumină și a înfruntat pe vinovați, ca să-i trezească, să-i rușineze, să-i aducă pe calea cea bună, dar mai ales cu dorința de a opri întinderea răului». (Popescu-Tudor.)

Suflet înălțat și inimă largă la ofițer, sentiment de jertfă pentru binele comun la ostașul combatant, iar tuturor credință în Dumnezeu și'n sfințenia idealului românesc, acestea le propoveduește omul prin glasul căruia strămoșii din morminte cereau răsbunarea a zece veacuri de umilire, cereau înălțarea dorurilor lor la realitatea strălucitoare în eternitate. Sufletul lui înțelegător al vremurilor vede potopul ce se va deslănțui asupra neamurilor și, cunoscând din trecutul de jertfă și de strălucitoare biruință viitorul ce *trebuie* să vie pentru neamul nostru, recomandă, imploră vechia cumișenie și cumpăna firii în uriașa ciocnire ce ne va zguduî, dar nu ne va înfrânge. Căci acest popor românesc, care prin veacuri a luptat cu spada și cu arma științei pentru triumful ideii creștine, care a jertfit atâtea bunuri materiale pentru preamărirea acestei idei, — este icoana vie a principiilor eroului din Nazaret, și numai când aceste principii vor cădea, va cădea și icoana lor. În conferința ținută la 3 Maiu 1915 în amintirea adunării dela Blaj Nicolae Iorga spunea: «Trei Maiu 1915 va însemna cea din urmă jertfă de răscumpărare pe care neamul nostru din Ardeal o va aduce pentru robia lui de două mii de ani. Înaintea împăratului lor, înaintea lui Dumnezeu din cer, înaintea lumii, care o să se adune în curând, ca să judece pe învingători și pe învinși, frații din Ardeal vor putea să spuie: «Al nostru a fost pământul acesta totdeauna. Nici o muncă n'a fost mai îndărătnică, n'a fost mai păgână decât munca a mii și mii de Români; n'a fost vre-odată muncă mai des răsplătită, prin palme, prin sângerări decât munca noastră, n'a fost mucenicie mai îndelungată a unei cauze mai drepte decât a noastră. Mii și mii au căzut ca să apere țara de dușmanii din afară și pe împărat de dușmanii lui din țară... Ei vor putea deci să spună: Drepturi asupra noastră nu mai ai de acum înainte, împărate».

Și pentru cei ce cu inima strânsă de îngrijorare îl așteptau și pentru cei cari în inconștiența lor uitaseră de mult să mai simtă, ciasul cel mare a sosit. Și n'au fost cuvinte mai

pătrunzătoare decât acelea prin care el, înainte mergătorul, l-a anunțat:

Ceasul... «A sosit un ceas pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră vieță rațională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mână, cu jertfa a tot ce avem, cea ce alte neamuri, mai fericite, au de atâta vreme, unele fără să fi vărsat o picătură de sânge pentru aceasta: *dreptul de a trăi pentru noi*, dreptul de a nu da nimănui ca robi rodul ostenețelor noastre.

În miez de noapte au sunat iarăși clopotele, sfintele clopote care simt toate durerile și bucuriile noastre și care acum s'au înfiorat de cea mai mare speranță pe care am avut-o și la care, cu orice preț, ținem. Și sute de mii de oameni s'au trezit fără teamă și fără zburdăciune, liniștit și sigur, și în inimile lor a fost un singur răspuns: *știm!*

Da, o știam de mult. Ceas de ceas treceă, urzindu-se pânza de înțelepciune pentru a pregăti și a apăra vitejia gata de luptă. Certele de de-asupra nu pătrundeau în adânc. Acolo fiecare zi anunță o altă zi și mai grea, și nimeni nu cârtia împotriva greutăților care se adunau. Ce nu poate răbdă omul pentru o așteptare așa de sfântă? Știau toți, se deslăpiau toți de legăturile lor de aici, se făceau liberi și sprinteni și viteji pentru marea și strălucita încercare.

Ea a venit. Pare că s'a făcut în aierul acestei țări o liniște mare. Un sfânt potir de sânge și de lacrimi s'a ridicat pentru binecuvântarea cea mai scumpă.

Plaiurile ardelene au băut răscumpărarea robiei. Odihniți-vă, viteji, în brazda lacomă de mult de acest sânge care plătește birul nenorocirilor seculare! Țărani ostași, dormiți în pământul care așteptă moaștele voastre, ale răbdătorilor și voinicilor, ca să fie iarăș al nostru! Niciodată nu se va uită fapta voastră, biruința voastră prin moarte. Voevozii cei vechi, desrobitorii mucenici din zilele bătrâne, chiamă la sine din negura trecutului umbrele voastre care abia au părăsit carnea lor chinată de dușmani. Veșnică pomenire vouă, marilor și fericților!

Iar toți cei cari au rămas în vechea țară îngustă nu pot avea decât un singur rost: munca, și o singură lozincă: unirea. Dumnezeu va ajuta silințele unui neam întreg care pentru un

drept așa de firesc nu cruță nimic din tot ce a putut agonisi, din tot ce se cuprinde în puterile sale!»

Și dacă acest binecuvântat ceas a făcut să înflorească atâtea nădejdi și atâtea răni ce-au sângerat doi ani de suferință, nici bucuria sărbătoarei care venea ca ceva firesc, nici durerea ne-succesului nu-l clatină în credința lui pe luptătorul cel mare al ideii. Sângele va curge valuri. Sămănătorul, care știe că ideia numai sfințită cu sânge și suferință rodește, va scrie în zilele de descurajare pentru alții acel imn către suferință, prin care o va binecuvânta, ca primenitoare a tuturor sufletelor. Din ea va naște unirea cea mare pe care o cântă în *24 Ianuarie 1917*.

*Când ne-am unit odată, eră un cer senin
Și boarea aromită a libertății noastre
Făcea să se frământa supt bolțile albastre
Ca o pădure mândră un neam de visuri plin.*

*Credeau părinții noștri că Cerul ne-a sortit
Să fim în lumea asta. ce-și smulge greu dreptatea,
Sălaş de fericire de-apururea scutit,
Căci îngerii din ceruri ni-ar apăra cetatea.*

*Azi ruptă e vremelnic Unirea altei vremi,
Din vechea moștenire o parte-l cotropită, —
Ne-am poticnit pe drumul tău, falnică ispită,
De și spre strălucirea-ți neprecurmat ne chemi.*

*Acolo unde-odată cântam mărire zilei
Ce ne-a făcut din două țeri un mănunchiu să fim,
Șoptește 'nnăbușită de dușman ruga silei,
Și ce-am avut, e astăzi aceia ce râvnim.*

*Dar ne-ai făcut prin aspra-ți osândă, suferință,
Un dar fără de margini de scump, ce-a rămâneă
Atâta timp cât neamul ni va aveă ființă,
Cât sufletul acesta în noi se va țineă.*

*Ai mestecat pe câmpul de glorie și jale
Acelaș sânge care în noi se sbate-acum,
Ai însemnat cu dânsul a pribegiei cale
Și al stropit cu dânsul al casei noastre scrum.*

*Cei morți ni strigă astăzi: zadarnic nu murim,
Ci ni-am făcut morminte ca să întindem țara, —
Unde-am căzut, acolo nu este un țințirim
Ci câmp de roadă vie ce-așteaptă primăvara.*

*Din brazdă nu se-aruncă țărâna de viteji,
Ci locul de odihnă ni l-am făcut moșie,
Și stăm în adâncime, solemn și aprig treji,
De așteptăm răsplata ce trebuie să vie.*

*În chinurile voastre nu vă uitați de noi
Acei ce-am dat un suflet țărânei sângerate
Lăsând să ne cuprind 'al dușmanului șiivoiu:
Ni-i dor de voi și pasul străinului ne bate.*

*Nu-i loc pe tot întinsul pământului supus
În care să nu sune un glas care ne chiamă,
Un glas de implorare ce se înalță sus,
Un glas de închinare spre-aceiaș țară-mamă!*

*Azi nu mai este nimeni legat de locul lui:
Sântem de o potrivă ai țării noastre toate,
Ai celei care astăzi în mâna noastră nu-i,
Ai celei care poate să fie-a noastră poate.*

*Schimbat-am și țărâna din locul nostru'ntreg
Puindu-i temelie din nou aceleași oase,
Și cei străini odată acum se înțeleg
Supt florile depuse de-aceleași mâni pioase.*

*De-o țară și de alta acum nu mai vorbiți,
Ardealul, Bucovina s'adună dela sine:
Prin lupte și morminte, prin sânge și ruine,
Sântem pentru vecie nedespărțit uniți.*

Cât adevăr a fost în cuvintele lui cum o dovedește acum prezența noastră aici.

Și pentrucă trăim în Ardeal, și pentrucă așa de mult și așa de supărător se afirmă azi, după triumful, la care am ajuns prin jertfirea de sine a unui milion de viteji, deosebirea între Ardeal și vechiul regat, ca un dojenitor răspuns la adresa aceloră

cari cred că unitatea unui neam se face cu vorbe și cu huzur, citez aceste rânduri scrise de N. Iorga la 25 Decembrie 1916, după ocuparea Bucureștilor de către dușmanii unității noastre. Deși pentru liberarea Ardealului țara fusese dată junghierei și umilirei, deși acest Ardeal ceruse regatului atâtea sfinte și scumpe jertfe, că poate acolo ar fi fost mult mai îndreptățite plângerile, iată ce scria marele sămănător în lașul durerii, al nădejdei și al supremei încordări:

«Pentru a se lărgi Patria în hotare trebuie lărgită întâiu, în puțințea ei de iubire, de luptă și sacrificiu, inima fiecăruia, toate cele din afară nefiind decât o resfrângere a celor care îndelung s'au pregătit înlăuntru, fapte sufletești prefăcute, la capătul pregătirii, și în adevăruri ale materiei!

Eri am pornit spre Ardeal. S'au dus acolo și suflete mari care, murind, s'au mirat totuș că atâtea primejdii așteptau speranțele frumoase care-i ardeau. Acuma suntem în apărarea disperată a bucății de pământ ce mai ținem. Și totuș am putea fi mai aproape decât ori când de Ardealul visat. Azi pribegia strânge în câteva orașe moldovenești Români din toate părțile.

Să ne reculegem, în adevăr, nu numai în cuvinte. Să trăim înlăuntru unitatea noastră națională. S'o trăim cu puterea cu care creștinii dela început, închiși în temnițe, făceau din sufletul lor biserica nevăzută și neatacabilă a lui Dumnezeu celui viu. Toate catedralele uriașe ale sutelor de ani erau în hotărârea nezguduită pe care cu câteva zile înainte de chinurile morții o luaseră martirii.

Dacă, mai înainte, a osebî pe Românul dintr'un loc și pe Românul din alt loc pentru altceva decât pentru ca fiecare să iubească pe altul mai mult decât pe sine eră o greșală, azi e o crimă. Ceice văd Moldoveni, Munteni, Ardeleni în asemenea momente sunt nevrednici de a-și avea un loc în mica Patrie de care pretind a fi legați pentru a nega Patria cea mare. Un singur dar ne poate face nenorocirea: unitatea națională din lăuntru».

A spus aceste vorbe un om întreg, în ceasuri când durerea pentru țara pierdută l-ar fi putut ușor determina la vre-o observare la adresa Ardealului, care ar fi putut face mai mult pentru ușurarea jertfelor fraților dintre Carpați și Prut. Le-am recitat azi, când cei mai puțin întregi cari se bucură de triumf

pe urma jertfei altora, nu se sfiesc să aducă imputări fraților lor, cari, fie din necunoașterea stărilor de aici, fie din ușurință, fără de răutate, cauzează ici colo vre-un deranj «luptătorilor» cari, de învățați ce sunt cu lupta, de îndată ce au fost deranjați din consorțiul lor strigă ca din gură de șarpe...

Inchei aici, fugara schiță a unei laturi a activității omului ai cărui cincizeci de ani de viață îi sărbătorim. Nu știu de am spus ceva despre personalitatea și despre munca acestui uriaș despre care poetul Dimitrie Anghel observă cu atâta dreptate că:

.... «Legendara lui figură va reveni nălucitoare din paginile tuturor cărților și manuscriselor, din infoliile tuturor jurnalelor de pretutindeni și de peste tot locul. Amintindu-se figura lui și cercetându-i-se opera, povești vor umblă desigur, viață metusalemică îi vor dăruî unii, puteri supraomenești alții, căci altfel nici nu s'ar putea înțelege, dacă nu l-ai fi cunoscut și nu l-ai fi văzut cum lucrează, când, ar fi putut să cristalizeze atâta muncă.

Povești vor umblă desigur ca de alt Rege asirian se va spune poate că înfricoșat de curgerea vremii, el a hotărît să nu mai doarmă și să facă din noapte zi, iar din zi noapte, ca biruind somnul să oprească și timpul din mers și să-l supue voinței lui».

Vieța lui aș compară-o cu o întinsă câmpie, pe care, în bătaia vântului de vară, se leagănă în mângăerea soarelui luminător, până dincolo de hotarul vederei voastre, valurile de spice grele de grâul curat ca fața lui Cristos, rod al unei munci săvârșite cu dragoste, cu stăruință și cu credință.

Am intrat în această împărăție a muncii, a simțirii și a hranei sufletești. Se poate să nu fi văzut bine tot ce trebuia să văd. Se poate să nu-mi fi dat bine seama de sufletul pe care l-a pus plugarul în brazda sa, de inima ce și-a aruncat-o în pământ odată cu sămânța roditoare. Am smuls poate cu ochii închiși firele ce au stat mai la îndemâna dreptei mele apucături. Vi le-am arătat și D-Voastră. Sunt spice pline...

I. U. Soricu.

Iorga ca istoric literar.

— Fragment. —

Încă nu aveă nouăsprezece ani impliniți, când după un scurt popas la «Contemporanul» din Iași — de unde i-a rămas pentru câțva timp numai forma «Neculai» a numelui de botez — Iorga începe, la 1890 să colaboreze la cele două reviste mari din București, la «Convorbirile literare» și la «Revista Nouă» a lui Hașdeu. Nu cu studii istorice, ci cu poezii, cu descrieri de călătorii și cu studii de critică literară. Scrie despre Veronica Micle, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, în anul următor despre Nicolae Filimon și Nicolae Bălcescu și urmează celelalte câteva studii publicate în două volume de Schițe de literatură română.

În străinătate însă studiile istorice propriu zise îl abat dela calea apucată și după întoarcerea sa în țară câțiva ani nu avem dela el decât scrieri istoriografice. Se pareă că aplecarea sa pentru cercetări literare fusese mai mult pasiunea trecătoare a omului tânăr care dibuește neputându-și îngrădi încă terenul pe care aveă să lucreze.

Dar la 1901, împlinindu-se termenul pentru premiul ex-cris de Acaademia Română cu subiectul dat: *Istoria literaturii române dela Cantemir până la 1821*, un nenumit ne prezintă o lucrare voluminoasă cu un motto luat din Petru Maior: «Deci eu numai cât am aruncat sămânța și am făcut ceva gătire». Oricât de mare au fost precauțiunile luate de a se păstră tăinuit numele autorului, când comisiunea ce aveă să se pronunțe asupra cărților intrate la concurs s'a întrunit, știau toți că lucrarea prezentată eră a lui Iorga. Nici un alt scriitor român nu puteă să dea o operă de erudiție atât de bogată, cu o informație istorică atât de exactă, cu atâtea noutăți de amănunte și cu caracterizări așa de grandioase.

A fost însă deajuns ca să se cunoască autorul, pentruca voturile pentru premiare să fie numai 9, iar cele contra 17. Înzadar cearcă Xenopol printr'o călduroasă recenziune să-și apere pe strălucitul său elev. Inzadar îl apără chiar acel bătrân atât de fericit de a puteă sprijini pe cercetătorii serioși, D. A. Sturdza. Tânărul care cutezase să răstoarne de pe pedestalul lor înalt pe câțiva idoli la care să închină un popor întreg, care nu s'a sfiit să scrie cu câțva timp înainte faimoa-

sele sale *Opinions sincères* și *Opinions perniciouses*, spunând — într'o limbă străină! — adevărul curat și neînvăluit — acel june fără rușine trebuia învățat minte.

Cazul acesta ar fi memorabil, dacă n'ar fi prea obicinuit. Nu numai în Țara românească la anul 1901, ci în oricare altă țară și în toate timpurile adevărul a umblat cu capul spart. Și ca oriunde și oricând mai curând sau mai târziu, adevărul eși învingător. Astăzi, — deși abia după un deceniu — Nicolae Iorga e membru vechiu al aceleiaș Academii care se zăvorise cu 99 de lacăte împotriva lui. Talentul și munca i-au dat legendara iarbă a fiarălor care sparge cătușe și zăvoare.

Ceeace e mai puțin înălțător — și de sigur că dl Iorga simte *această* nedreptate cu mult mai dureros decât cea de acum zece ani — e împrejurarea că, în afară de acel frumos raport al lui Xenopol către Academie, nu s'a publicat până astăzi nici o recenziune asupra cărților lui de Istorie a literaturii române, deși de atunci încolo au apărut, afară de cele două volume care alcătuiesc: *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, un volum de *Istorie a literaturii religioase a Românilor până la 1688* și trei volume de *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*.

În cele următoare aş vrea să indic în câteva liniamente generale marea valoare a acestei lucrări, arătând *una* dintre multele laturi ale activității vaste și geniale a lui Nicolae Iorga.

Chiar începutul de a scrie românește e prezentat într'o lumină nouă. Înainte se credeă că întâiele traduceri românești a cărților sfinte se datoresc încercării reformașilor din Ardeal de a face proselitism. E adevărat că filologii au arătat în câteva rânduri că diaconul Coresi, care treceă de părintele literaturii române, a întrebuițat traduceri anterioare. Dar abia Iorga a elucidat chestiunea aceasta și, cu o înțelegere filologică puțin obicinuită la un istoric, a documentat că întâiele traduceri sunt mai vechi cu un veac întreg decât Coresi, că ele se datoresc mișcării husite care cucerise o mare parte a Ungariei și a Transilvaniei, iar că Sașii din Brașov, luând în serviciul lor pe Coresi și tipărind cărți românești, urmăreau mai mult scopuri negustorești.

Dar Iorga nu se mulțumește cu stabilirea faptelor, ci el caută să arate și însemnătatea lor în desvoltarea literaturii

noastre. Căci din munca sârguincioasă a cutărui preot dela sat, care n'a ținut să ne păstreze nici măcar numele, s'a născut îndemnul de a scrie românește. Pilda a fost imitată și, mai întâi în Ardeal, apoi și în Țările române, numărul traducătorilor și a tipăriturilor harnice s'a înmulțit și din contribuțiile tuturor s'a încheșat o limbă literară înțeleasă de Românii de pretutindeni, acest simbol al unității noastre culturale.

Cu multă dragoste și cu o bogăție uimitoare de date informative studiază apoi opera culturală și literară a mănăstirilor din țările române, care după nimicirea culturii bizantine prin Turci, deveniră focarele ortodoxismului.

Din ele se naște și istoriografia noastră, care avea să devină cea mai strălucită manifestare literară a noastră din trecut.

Nu-i locul să arăt aici întrucât a contribuit Iorga la rezolvirea problemelor atât de grele referitoare la cronicile românești și la autorii lor. Încă înainte de a scrie Istoria literaturii române el publicase câteva studii întinse, prin care a stabilit pentru totdeauna paternitatea unora dintre ele, spulberând vălul uitării nemeritate de pe câte un nume ca al luminatului boier muntean Constantin Cantacuzino. Nu voiu insistă nici asupra contribuțiilor istorice cuprinse în aceste volume. Un lucru voiesc numai să-l accentuez.

Pe când, înainte, încercările de a atribui cronice unuia sau altuia dintre cronicari erau mai mult studii de erudiție seacă, acum, deodată, înaintea noastră nu apare numai numele cutărui cronicar iscălit în josul predosloviei, ci Iorga ne prezintă pe însuși purtătorul acestui nume. În istoria literaturii noastre vechi apar pentru întâia oară personalități, cu un suflet al lor, cu trăsături caracteristice, cu aspirațiuni și pasiuni ome-nești. Iorga are într-o măsură deosebit de mare calitatea de a putea reconstrui din câteva date răslețe o imagine, are ca nimenea altul la noi intuiția trecutului și darul de a-l evocă, fascinându-l oarecum înaintea ochilor noștri. Iată bunăoară o descriere a unei scene de interior din casa lui Cantemir tatăl, a oșteanului viteaz și simplu, ajuns Domn al țării sale, privind cu mândrie la beizadeaua Dimitrie, întoarsă din școalele Constantinopolei și — visând o dinastie.

«Seara stătea până târziu lângă Constantin-Vodă, un necărturar care iubea cartea și simțea dureros glumele făcute asupra

«prostiei lui» — stătea lângă el — fiul așa de tânăr și tatăl așa de bătrân — și-i cetea «istoriile celor vechi» ori îi tălmăcea din slavonă Sfânta Scriptură, ori îi cetea cuvintele Sfântului Ioan Gură-de-aur. O scenă duiosă din viața simplului trecut, aceste lecturi târzii, la lumina lumânărilor în vechiul palat pustiu al Domnului fără Doamnă, fără rude, fără adevărați prieteni, având pe lângă sine numai acest copil andru care i semănă așa de bine la chip și a cărui minte luminată eră atât de superioară minții lui naive. În marele jilț domnesc, bătrânul «rămân la față... cu barba albă ca zăpada», cătând în umbra nopții la fruntea înaltă și largă a genialului său copil care cetește pentru dânsul, neînvățatul, vechea înțelepciune vecinică a cărților...»¹

Mai ales această punere față în față, această asemănare între două personalități marcante este la lorga un mijloc întrebuițat cu multă măiestrie spre a întipări pe retina memoriei cetitorului său portretele din trecut. Iată bunăoară un alt tată și un alt fiu: Miron și Nicolae Costin.

«Nu se poate o deosebire mai mare . . . Miron e un poet, un pasionat, un ambițios, deschizător de cale în cultura neamului său și făuritor de teorii, iar în politică un entusiast și un vizionar. Nicolae e un pedant, măsurat, un compilator prin vocație, mândru că merge pe urme străine; iar politica sa e făcută toată din iertare, abdicare și resignare. Pe cât e de simpativ cel dintâi, în greșelile lui chiar, pe atâta acesta de al doilea nu atrage nici prin însușirile pe care le are. În orice împrejurări, Miron Costin ar fi fost *cineva*, pe când Nicolae Costin datorește totul altora: școlii care l-a format și părintelui, pe care s'a simțit dator să-l imite. Spontaneu fără îndemn și fără exemplu, el n'ar fi dat nimica.»²

Mai târziu revine încă odată asupra acestei deosebiri și, în locul analizei, apare imaginea care se va imprimă pentru totdeauna în mintea cetitorului.

«După luptătorul cu mâna abia descleștată de pe sabie, după poetul vizionar cu mâna pe fruntea-i largă de întrevăzător al viitorului, avem cărturarul sec, «viermele de carte», pisarul erudit, cu călimările în brâu și volumele subțioară. În inima de

¹ Ist. lit. sec. XVIII-lea, vol. I. p. 303.

² *ibid.* 78.

pergament a acestui erudit, nu răsună nimic din marea, vecinica lume vie, ochii săi reci vedeau numai litere și forme, iar nu idei și sentimente, inteligența lui fără aripi se târâ în ne-străbătutul tufiș al contrazicerilor mărunte, din care nu se putea descurcă. Trecutul îl etichetă, pentru prezent n'avea nici un interes, — iar viitorul nu-l putea să-l vadă». ¹

Nu pot să nu citez încă o pagină întreagă — reproducă și de Xenopol — în care se pune iarăși față în față de astădată însă nu două persoane, ci două stări sociale, boierul și țăranul:

«Pe când boierul se înfundă în umbra răcoroasă a iatacelor, potrivită pentru somnul lung de ziuă, pe când, dus de subțiori de țigan sau de ciocoi, eră închis, pentru plimbare, în butea cu ferestruici rotunde, mărunte, — țăranul își ducea viața sub cerul liber al lui Dumnezeu, în fața munților înălțători de suflet sau a câmpiilor mănoase, de care se legau amintiri de muncă și de luptă. Spectacolele boierului erau alaiurile de o pompă burlească, obscenele jocuri de păpuși, *caraghioslăcurile* slugilor domnești; — spectacolul țăranului eră marele, eternul spectacol divin al trandafiriilor răsărituri, al apusurilor roșii, al liniștitelor amieze de vară, al serilor misterioase și al clarelor nopți de iarnă, cu pământul de ghiață și cerurile de diamant. Boierul auzea muzica pestrefurilor turcești cântate de meșteri cu papuci și antereie; țăranul eră mângăiat în aspra lui muncă fără răsplată de glasul ciocârliei, salutând ivirea soarelui, de freamătul frunzelor agitate de vântul de seară, de țărăitul ritmat, de resuflarea prelungă și tristă a câmpiilor în nopțile limpezi ale verii, de puternica orhestră a furtunii, dominată de glasul tunetului. Sub cerurile dumnezeiești se deșteptau în sufletul curat al celui fără de păcate, al celui

¹ Cercetările mai nouă atribuie altora o parte din scrierile pe care Iorga le crede scrise de N. Costin. Faptul acesta nu schimbă însă mult înfățișarea lui de pedant cu aere de savant, așa cum l-a caracterizat Iorga. Ca o curiozitate, citez ici o altă caracteristică: «(Din) înțelesurile mărețe pe care le-au căpătat (unele) cuvinte... (și) nume proprii ca *Miron*... se explică pentruce s'a făcut atâta vorbă de Miron Costin, măcar că acest cronicar n'are nimic deosebit față cu alți cronicari români, față cu fecioru-so Neculaiu Costin, d. e., ori față de Neculcea, cărora le-a stricat mult, se vede, că pe unul îl chemă Neculai și pe celalalt Ioan». (Al. Philipide, *Principii*, 81).

fără de răsplată, al celui fără de speranță, simțiri pe care ghiftuitul locuitor al curților din orașe nu putea măcar să le înțeleagă. Simțiri triste cum au fost acelea care au stăpânit totdeauna sufletul poporului nostru nenorocit; simțiri de o tristeță duioasă, resemnată, rare-ori simțiri de răzbunare, de ură răspicată. Și când valul simțirii crește, când nu-l mai putea cuprinde pieptul îndelung răbdător, ochii se pierdeau în zarea de argint a nopții, fluierul sună în tăcerea ei, și în sufletul naiv se săvârșea fără voință și fără scop misterioasa prefacere a gândului trecător în cuvânt care rămâne. Se făcea astfel poezia, precum se făcuse înainte, și precum se va face câtă vreme aceiași oameni vor duce aceiaș viață, câtă vreme va fi «sălbătăcie» mărețată și curată în această țară».¹

Și există oameni care spun — sau reproduc spusele altora — că stilul lui Iorga e încurcat și rece! Eu unul rar am găsit în literatura noastră o pagină mai frumoasă ca aceasta, o frază mai bogată, mai amplă și mai artistică, în care fiecare atribut e evocativ, fiecare propoziție secundară e o completare a imaginii. De sigur trebuie să fi cetit mult pe Iorga spre a-i putea aprecia calitățile de stil, pentru că el nu umblă pe căile obicinuite, ci introduce, și în privința aceasta, o notă nouă, personală; el are un stil cu întorsături capricioase, cu alăturări de cuvinte de o cutezanță izbitoare, cu zvâcniri și scânteieri care te orbesc uneori. Dar nu-i mai puțin adevărat că întreaga generație tânără, toți scriitorii mai noi care țin a scrie bine, au învățat foarte mult de la Iorga și în scrisul nostru al tuturor un observator atent va alege lesne alcătuirii de fraze pe care acum douăzeci de ani nu le aveam nici noi și nici altul.

Sextil Pușcariu.

Cugetări :

Anumite împrejurări pot scoate la iveală într'un om toată bunătatea sau toată răutatea sa: atunci el pare mai bun sau mai rău de cum este în adevăr.

*

Pentru mulți oameni fericirea e o stare. De aceia raiul, unde fericii stau înaintea lui Dumnezeu. Fericirea nu poate fi însă decât în avânt, în faptă, cel mult în beția de mulțumire după fapta săvârșită.

N. I.

¹ Diu introducerea volumului I, pag. 7.

Poetul Nicolae Iorga.

Par'că aud obiecțiunea cutărui snob :

Admit să ni se vorbească despre istoriograful N. Iorga, despre istoricul literar, despre esteticianul, criticul, profesorul, ziaristul, conferențiarul, îndrumătorul moral și chiar politic al neamului, dar despre poetul Nicolae Iorga se poate să ni se vorbească ?

Nu e oare un amestec și o confușiune de atribuțiuni imposibilă ?

Nu.

Pentru că, precum trebuie să admită și cel mai intransigent snob, sufletul lui Nicolae Iorga nu e dintre cele ce se varsă și încap într'un singur tipar. El e cu mult mai universal și și multitudinar. Iar când ai un astfel de suflet, se înțelege, că poți să dai lucruri de seamă nu numai în știința, în care te-ai specializat, sau în științele înrudite cu ea, ci și în alte ramuri ale vieții publice. Carlyle, istoricul-profet al Angliei, autorul favorit al lui N. Iorga, și zice într'un loc despre sufletul eroic, că el poate să devină orice: preot, profet, poet, beliduce, bărbat de Stat etc., după cum cere nevoia.

Avem și în literatura noastră românească dovezi luminoase în privința aceasta.

Să ne gândim numai la multiplele atribuțiuni ce le-au avut în viața noastră culturală un Dimitrie Cantemir, un Timoteiu Cipariu, un Mihail Kogălniceanu, un Bogdan Petriceicu Hașdeu și atunci vom înțelege aparițiunea superioară, de o măreție incomparabilă în anele vieții noastre, a lui Nicolae Iorga.

Intre astfel de împrejurări, sau mai bine zis, după astfel de considerațiuni, credem că va admite oricine că da, se poate vorbi și despre poetul Nicolae Iorga.

Ca dovadă se poate aduce nu numai volumașul de Poezii, apărut acum sunt vre-o 30 de ani, în timpul de întâie tinerețe al lui Iorga, ci mai ales considerabilul volum «Din opera poetică a lui N. Iorga», care e în curs de aparițiune la Craiova, în editura «Ramuri».

Opera poetică a lui N. Iorga este amplă, complexă, universală, bogată, ca sufletul din care izvorește.

Câte nu cuprinde !

Sufletul în sborul său liber prin timp și spațiu câte nu vede, de câte nu se înfioară!

Astfel mai întâiu e *natura*, pe care o admiră și o cântă în toată splendoarea ei.

Natura, așa cum se vede pe câmpurile noastre, cu cer albastru, fără ceață, cu flori deschise 'n iarba verde, cu glas de păsărele 'n crâng, cu diamantele de rouă pe firele de iarbă și cu fluturi pe smălțatele potire de nectar. Natura, cu codri ei măreți, ca niște temple antice, cufundați în tăcere adâncă, cu munții, din cari se înalță stânci năprasnice, ca mările 'n furtună, pe care urlă îngrozitoarele valuri și poartă catarguri sfărâmate, ori cu valurile încremenite în întunec și muțenie desăvârșită. Natura, cu splendidele ei răsărituri de soare și melancolicul ei apusuri. Natura, cu grozăviile crivățului iarna, cu melancolia și tristeța frunzelor îngălbenite, troienite pe cărări toamna, cu bielșugul și munca cea spornică vara, cu ochii ei de cer albastru, cu găngurire de izvoare, cu zimbet de lumină feciorelnică primăvara. Natura de zi, natura de noapte. Natura cum se vede la noi și natura în strălucirile ei din alte țări: în Veneția, cu gondolele și cupolele ei bătrâne; în Tirol, cu brazii ei înalți, cu izvoarele cristaline, cu țitera ce sună 'n văi, cu stânilde tănuite; în Egipt, cu Nilul cel feeric și fecund, cu ibisul mistic, cu piramidele uriașe, cu sfincșii roși de vremi, cu cântările duioase ale fellahilor ce par însuși sufletul jalnic al pustiei; în Libia, cu leii maestoi, a cărori ochi încruntați lucesc în întunec; în Arabia, cu caravanele bogate înaintând încet sub cerul de purpură și aur; în orientul turcesc, cu sultani încunjurați de Spahii, de Nizami aprigi, de Arabi cuminți, de Tătari boțiți și ageri, de Georgieni frumoși, de Cerchezi cu obraji galbeni, de Greci șireți, și cuprinzând în brațe, cu spasaturi de delir, pe Zora cea bălaie cu ochii de safir. Și altele și altele! Câte țări și mări nu cutrieră un suflet avântat! Vorba lui Eminescu:

«Fantasie, fantasie, când suntem numai noi singuri,
Ce ades mă porți pe lacuri și pe mare și prin crânguri!»

Al doilea izvor puternic de inspirație al poetului N. Iorga este *lumea antică*, elină, romană și creștină, cu toți zeii și eroii ei.

Câtă bogăție de idei și de imagini și în aceste versuri! Ele se perândă dinaintea ochilor uimiți ca 'ntr'un caleidoscop minunat.

Mai ales Elada și Roma!

Cea dintâiu e serbătorită cu tot dreptul ca «țara poesiei și a statuilor albe», a cărei început e o poveste, iar viața e o epopeie. Și cum să nu fie așa, când ea are Olimp cu zei nemuritori, mări cu glasuri de sirene, Prometei cari în avântul lor titanic smulg focul de pe vatra zeilor și-l coboară pe pământ, Icarî sfidând înălțimile cerului cu aripile geniului lor, Herculi cari, după o viață de isprăvi minunate, murind ca eroi, se renasc ca zei, cu oratori și bărbați de Stat ca Perikles, cu înțelepți ignorați și disprețuiți în viață ca Socrat, cu parveniți ca Alcibiad, cu aezi cari se închină lui Zeus, Parcelor, Hebei, dar mai ales lui Apollon, zeului protector al artelor și Afroditei, strălucitoarei zeițe a frumuseței, născută din spuma valurilor. Fiind mult prea frumos acest imn în metru antic închinat iubirei, puterei creatoare a universului, ne luăm voie să reproducem strofele din urmă:

«Flacăra-ți dulce aprinde în piepturi iubire,
Tu pui în inimi dorințe de nimeni știute,
Tu dai fecioarei ce doarme în liniște visuri
Fermecătoare.

În primăvara plăpândă domnești pretutindeni,
Glasu-ți e cântul etern al izvorului harnic,
Ochiu-ți lumina din bolta cea fără de nour,
Crinii obrazu-ți.

Zei se 'nchină 'n fața-ți măreață, stăpână,
Lumea se mișcă la semnul din fruntea-ți innaltă,
Veacuri se pleacă în drumul etern înainte-ți,
Mam'a vieții!»

Nu e uitată nici Roma, în a cărei triclinii ne înfățișează toată viața de glorie și de orgii de odinioară. De glorie cu mulțimea de popoare supuse vastului imperiu: Germani cu blonde plete; Greci scurți, cu ochi șireți; Negri lați în buze, cu păr de oaie creț; Persani subțiratici și albi ca niște fete etc. De orgii duse în beție de vinuri alese și de femei ușurate ca: Chloris cu buzele de floare; Clio, Lycimna cu ochi dulci; Corinna, cântăreața cu păr furat din soare; Germana cea bălaie, Hemina ș. a., a căror obraji frumoși înțepenesc dela o vreme în nesimțire.

E caracteristică și dovedește, cât de mult a aprofundat autorul viața antichității păgâne, când pune în gura lui Bathyllus, care se sinucide, aceste cuvinte:

«— Gândit-am dese-ori
La viața mea deșartă, la zilele-mi de trudă,
La sarbăda plăcere a trupului sătul,
Și 'n mijloc de ospete, cu fruntea încă udă,
De vinuri lesbiene, strigat-am: Mi-e destul!

Destul cu ochii umezi de lacrimi arzătoare
Cerșit-am sărutare vândută și 'n beții
Călcatu-mi-am durerea cea sfântă sub picioare,
Câtând o fericire în false nebunii.
Prietenii și iubite, mi-e silă de viață,
E mort pe lume totul, ridicol și aton...
Privirile mi-s oarbe și sângele de ghiață:
Să ne vedem cu bine la masa lui Pluton!»
(«Și luând cuțitu 'n mână...»)

O rază nouă aduc în întunerecul și beția asta infernală
Magii, cari vin dela răsărit să aducă daruri și să se închine mi-
cului Isus, care plânge în iesle «al omenirei veșnic chin». Când
apoi Isus crește și se 'ntărește cu darul și cu înțelepciunea
înaintea oamenilor și a lui Dumnezeu, când a asudat sudorile
de sânge în Ghetsemani și a beut paharul suferințelor, dând
lumei pilda și fapta cea mântuitoare, poate să vină și strigătul
«În lături!»

«În lături cerșetorii ce-și fac o gloriolă
Din cântecul de jale al celor suferite:
Durerea nu coboară pe frunți îngălbenite
Nici o aureolă...»

Ea nu alege unde pecetia și-a pus:
N'a plâns Iscariotul în ceasul de căință?
Sublimă e răbdarea senină 'n suferință,
Pe cruce, ca Isus».

Poate să vină și cucernica închinare ce «se 'nalță» ca
«fumul de tămâie» către Isus Hristos, centrul lumii ideale,
când zice:

«Și când privesc pe Cristul blăjin între umilii ucenici
Mă 'nchin Acelui ce-a pus capăt nemăsuratei suferinți
A lumii fără ideale ce blestema, scrâșnind din dinți».

Poate să vină și «Mândria gândului», care e unica mân-
găiere aici pe pământ:

«Urând tămâia ce se suie
De pe altarele banale,
Ridică-ți falnică statuie
Din marmura virtuții tale

precum și sfatul, atât de creștinesc, de a îngriji mai mult de
suflet și de comorile lui nemuritoare, decât de trup și de bu-
nurile materiale, pe care furii le fură și moliile le rod:

«Dar sufletul ce 'n el s'a mărgenit
Și s'a 'nălțat prin muncă grea pe sine
De-al omenirii rost etern se ține,
Mergând cu dânsul viu în infinit».

Grație acestui suflet nou, lămurit și întărit prin creștinism, a formulat autorul strălucita deviză «*Inainte!*» și și-a oțelit caracterul național în strașnica luptă pentru întregirea neamului înă într'atât, încât să creadă în împlinirea idealului nostru și unci, când cei mai mulți au desnădăjduit: la «24 Ianuar 1917»:

«De-o țară și de alta acum nu mai vorbiți,
Ardealul, Bucovina s'adună dela sine:
Prin lupte și morminte, prin sânge și ruine,
Suntem pentru vecie nedespărțit uniți».

Datorită acestui spirit apostolic, creștinesc și românesc, al torului avem astăzi nestematele «*Urare de anul nou 1917. Inastiei Românești*», «*Nu ne uitați...*», «*Ceice nu-s morți...*», «*Jăvălitorii*» și «*Urare de anul nou (1917) regelui și reginei mândriei*», ca și care nu există nu numai în literatura româ-ască militantă, ci și în literaturile naționaliste similare ale eînătății.

În adevăr unde vei afla mai multă credință și ideal ca în este versuri smulse din splendida «*Urare de anul nou 1917 nastiei Românești*»:

«Dar steaua de sus
Încă n'a apus,
Steaua ce ne-a dus
Și-aice ne-a pus,
În drum la răscruce
Lângă sfânta cruce.
Legea lui Isus
Tot nu s'a răpus,
Legea lui Hristos,
Domnul cel duios,
Ce simte durerea

Și 'nfrânge puterea,
Legea lui cea bună
Care ne răzbună
Și duce prin foc
Spre noul noroc,
Prin foc și prin pară
Către altă țară,
Prin plâns și prin moarte
Către-a noastră parte.
— Mânați mâi, hăi, hăi!»

Dar nu mai cităm. Ca să relevăm toate frumusețile, ar bul să reedităm volumul. Și nu voim să facem concurență amurilor» și să lipsim pe cetitorii acestei opere poetice, cari ne îndoim că vor fi din ce în ce mai mulți, de farmecul uătății.

Ar mai fi de amintit traducerile, unele foarte strălucite, dar lăsăm. Se știe doar că traducerile, oricât de multe și oricât bune, nu constituie o literatură.

Voim numai să mai atragem atențiunea asupra calităților formă și apoi încheiem.

Ai cugetă, poate, că la un autor care scrie mai multă proză decât versuri, cum e N. Iorga, nu vei afla o prea mare bogăție de forme poetice.

Nimic mai greșit.

Dela forma simplă a pastelului până la cea mai bizară baladă, delă sonetul elegant până la ispititoarele terține, delă metrul antic până la cel scurt, și atât de popular, al colindelor delă versul lung de 18 și 16 silabe până la cele scurte de 8 și de 6 silabe, nici o formă nu scapă acestui dibaciu condeiu poetic.

Cine mănuește formele poetice cu atâta îndemănare, cine vorbește în vers ca în limba sa naturală, cum vorbește N. Iorga e poet adevărat. Toată obștea cetitorilor pricepuți îl proclamă de atare.

Aceeaș bogăție și varietate ne prezintă și ritmul și rimele acestor poezii. După o poezie cu rime încrucișate urmează un sonet, după o poezie cu rime împărechiate, alta cu rime paralele, niște terține, ori strofe cu rime neregulate, împrumutând cu toate acestea, un farmec deosebit versurilor, ca și în poezia populară, bunăoară. Și încă ceva. În cele câteva sute de pagini, bogate în versuri, pe care le-am citit, n'am aflat decât o singură licență poetică: «altari» (pentru «altare»), ca să rimeze cu «mari». Poezii noștri pot să învețe deci și în privința aceasta delă el.

Nu știm, dacă se va vorbi vre-odată în istoria literaturii noastre despre opera poetică a lui Nicolae Iorga sau nu. Poate că da, poate că nu. Nu suntem profeți. Se poate să fie amintită numai în treacăt ca una din laturile atât de multiplei sale activități. Se poate să fie chiar ignorată, cum am ignorat-o și noi cei mai mulți. Viitorul va arăta.

Oricum însă, noi ne-am făcut o plăcere deosebită, poposind o clipă la această fermecătoare oază poetică, în care am găsit atâtea flori și frumuseți naturale, atâtea statui, figuri și figurine antice, orientale și medievale, atâtea monumente de adevărată închinare creștinească și românească, atâtea perle de cugetare și simțire omenească superioară, de un idealism strălucitor.

De aceea trebuie să fim deosebit recunoscători autorului, care ne-a vrăjit înaintea ochilor această oază înviorătoare și îndreptătoare în mijlocul unui pustiu atât de sterp, cum e viața noastră.

I. G.

Dl N. Iorga și monumentele istorice.

Sensibilitatea extremă a creerului său, aviditatea neastâmpărată după cunoștinți nouă și mai ales nevoia de a se orienta în toate manifestările sufletești ale poporului Român, îl determinară pe dl Iorga să pășească cu pași gigantiți în terenul arheologiei naționale și să realizeze, în timp numai de câți-va ani, ceea ce generațiuni întregi nu putuseră înfăptui.

După prodigioasa activitate din domeniul specialității sale istorice (profesorală și literară), prin preajma anilor 1900—1904, când terminase de adunat întreg materialul pe care astăzi își zidește operele sale de sinteză, simți nevoia de a părăsi cabinetul studiilor sale și, împins de vechea sa pasiune pentru călătorii, cunoscute prin vioaiele sale note care fac onoare oricărei literaturi, porni pe drumurile «celei mai necunoscute țări», ale Țării Românești.

Este epoca când ca o trâmbiță de arhanghel răsună în generațiunile, încă aflate atunci pe băncile școlii: «Opinions sincères», în care cu o noutate de expresie, vivacitate de stil și sarcasm necunoscute până atunci în limba noastră, se arată toate defectele pripitei noastre civilizații. Este epoca când, ca conducător al «Semănătorului», porni în «lupta literară» contra literaturii de contrabandă ce stăpânea epoca, și în lupta pentru susținerea limbei românești, atât de nedreptățită în păturile noastre conducătoare. Este epoca când toată viața noastră politică eră stăpânită de un scepticism și sarcasm față de orice ideal, pentru care nu există puțința unei ori cât de mici întrevederi, și în care brutalitatea vulgară, incapabilă de a trezi orice reacțiune contra acestei stări de lucruri, se rezumă printr'o critică negativă și culmină în glasul revistelor și jurnalelor-revolver.

Atunci, în această stare haotică, părăsindu-și cabinetul său de lucru și redingota neagră, dl Iorga își încălță opincile de fier ale călătorului și cu focol convingerilor lui, cu impetuositatea verbului său, în costumul său alb de dril, apărând în lungul și latul țării ca un al doilea Mohamed, plecă să cucească necredincioșii din cea mai necredincioasă țară:

«Dela masa noastră de scris, dela școala noastră, ne vom deslipi astăzi și mâine, vom fi pe rând într'un loc și altul vorbind și îndemnând. Dela un cap al Țării Românești până la altul vom merge cerșind pentru interesele cele mai înalte ale neamului luare aminte și dreptate».

În aceste împrejurări, în 1904, avu primul succes în deșteptarea conștiinței naționale, reușind a impune guvernului

sărbătorirea a patru sute de ani dela moartea lui Stefan Vodă cel Mare, cu procesiunile și cortegiile istorice, cari deșteptară pentru primaoră măreția epocii evocată.

Târnosirea bisericii lui Stefan cel Mare, «Sf. Nicolae Domnesc» din Iași, făcută cu acelaș prilej, îi dăte ocazie să ia îndrăzneță poziție față de felul cum se făcuse restaurarea monumentului de arhitectul Le Comte de Noüy, și față de așa zisa «Comisiune a Monumentelor Istorice», care lăncezeă sub diferite forme dela 1860, fără de a face nimic pentru lăcașurile noastre dumnezești, tezaure de amintiri istorice ce i-se prezentau dlui Iorga, unele pustii, altele ruinate în timpul peregrinațiilor sale prin țară.

Cu o ironie din cele mai usturătoare puse în evidență pretențiozitatea pompoasă a acestei Comisiuni, aflată sub decorativa președinție a Administratorului Domeniilor Coroanei, I. Kalinderu :

«Avem o Comisiune a Monumentelor Istorice, din ea face parte cel mai bun gospodar din țară Domnul Ion Kalinderu, și câteva persoane speciale cari nu fac absolut nimic.

«Lângă această Comisiune este Cassa Bisericii care e administratoare îngrijită a tuturor averilor bisericesti din România. Lângă Comisie și lângă Cassa Bisericii este un biuro al restaurațiilor, un biuro care incuie, descuie, alege, execută, poștețe la inaugurare, cu puteri absolute... dar de unde nu iese nimic.... dar cine ascultă în această frumoasă Românie dela 1904 glasul isolat al unui visător care iscălește aceste rânduri aruncate în vânt».

În adevăr, studiile unui Laurian din Magazinul Istoric pentru Dacia, pasiunea colecționatorului Banul Mihalache Ghica, interesul viu al lui Napoleon III, pentru antichitățile din Troesmis determinaseră, pe la 1860, pe Al. G. Golescu să instituie un «Comitet Arheologic» sub conducerea Generalului Mavru, care, pe lângă serioasele studii ale lui Odobescu și colecțiunile lui Papassoglu, nu produse nimic pe terenul monumentelor istorice de cât cel mult «fumuri arheologice din lulele preistorice», spirituala broșură asupra activității unora din membri Comitetului, copiată ca toată legislația noastră de pe legislația occidentală. — Comitetul academic de Belle Arte din 1864, Comisiunea Monumentelor Publice din 1874, rămaseră fără nici un rezultat practic, mai ales după înființarea serviciului de restaurare al lui Le Comte de Noüy, înființat cu prilejul restaurării Bisericii Episcopale din Argeș în 1875. — Nici Comisiunea din 1892 nu se alesese cu altceva decât cu rodnică activitate arheologică-clasică a profesorului Tocilescu. Iar față de cele aproape zece mii de biserici ale țării, pierdute prin câmpiile

și colhanurile țării, și în care zăcea toată slava trecutului stru nu se făcu nimic, exceptându-se cele câteva biserici monumentale care fură date în grija lui Le Comte du Nouÿ Felul cum se făcuse inventarul general al monumentelor rice care cuprinde numai șase sute de nume, inclusiv privitoare la antichitatea clasică, lasă să se vadă spiritul timp

În această stare se află grija monumentelor istorice 1904, — față de cari activitatea mai mult literară a unui C. I. Bescu și pedantismul lui Tocilescu, genialitatea istoricului Hașdeu, atras numai spre miracolul teoriilor sale, rămaseră puținicioase.

În parcursul drumurilor sale, în chibitca cu doi cai care, de multe ori, își repausă trupul zdrobit de sute de metrii de drum, în intervalul dintre două conferințe ce chemat să rostească la diferite societăți literare ce se întem în țară, Domnul Iorga prinse ca un al doilea Grigorescu în notele pitorești ale peisagiului român, și sfâșie, cel dintâi, și ginișul uitării ce plană asupra fiecărei biserițe de care legă mai mult decât de monumentele mari, stricate și rate «toată originalitatea și simțirea sufletului românesc».

Căci «în țările noastre, cum spune D-sa, am avut nu un trecut de fapte mari și de fapte bune prin care s'a ap vieața lor și li s'a asigurat rânduiala, ci și un trecut de că rare și de artă, de meșteșug al clădirii, al zugrăvelii al lucr metalelor scumpe, al țăsăturilor».

Îngenunchiat pe lespede de morminte, cățărât pe vă scărilor la ore târzii din noapte, la lumina unei lumânări copie, fără de răgaz, inscripții referitoare la slava neam nostru și întrezări toată «civilizația noastră încheată în pi și cărămida mănăstirilor și bisericilor, pe lemnul icoanelor, adâncurile sculptate ale odăjdiilor, ce se desfac ca o mireas rară din buna viață de familie, din așezămintele adevărat democratice și binefăcătoare».

Și «mergând dintr'un loc într'altul pentru a trezi aminti locale ale fiecărui colț de țară» biciul crud, dar știu să-și bărbăteze mulțimea auditorilor veniți la conferințele din loc tatea unde cercetase monumentele istorice.

Trecutul întreg vorbește prin vocea sa înfrigurată ca când isbește ca un trăsnet, când iradiază într'o bucurie ce cunună ca un nimb conturile frunții sale strălucitoare:

«Ce-am făcut cu aceste comori? Le-am risipit în vânt, un lucru netrebnic și ne-am bucurat strașnic de hâda sălbătăc ce săvârșeam... a restaura un monument istoric nu înseamnă a-l face din nou. Nu înseamnă a-l cârpi. Nu înseamnă a-l îndrepta. Nu înseamnă a-l completa. Nu înseamnă mai ales a-l dărâna».

Farmecul pe care îl lasă atâta viață omenească ce se ară întru patru pereți s'a împrăștiat. Când țărâna moror a fost răscolită fără preot, fără slujbă, fără cinste, duhul trecutului care ne ocrotește și ne îndeamnă a sbura din rila pângărite».

Aceasta fu atitudinea d-lui Iorga față de Comisiunea ce se pe lângă serviciul lui Le Comte du Noüy, lăsând să se mănăstirea Argeșului, să se reconstituie biserica «Sf. Trei», să se arunce cu dinamită Mitropolia din Târgoviște, refacă biserica «Sf. Dumitru» din Craiova, și sutele de uțe, adevărate comori de artă, grație zelului gospodăresc și alților fascinați de formele modernismului.

Doouă volume de inscripții culese din bisericile țării, fură tul relativ la monumentele istorice a călătoriilor d-lui Iorga fură o revelație și provocară stupefaccie tuturor care știau, zeci de ani se lucră la facerea unui Corpus Inscriptionum r la țara noastră, care, însă, numai începea.

ătrunzătoarele studii asupra meșteșugului arhitecturii, picrfevrăriei, în cari fără să fie un specialist domnul Iorga, ituiția sa, fixă tipurile și influențele; nenumăratele sale icări asupra diverse monumente, cu o intuiție asupra lui care face savoare acestor lucrări; diferitele sale studii domenii, dar atingătoare cu această chestiune a monuor arată imensitatea operii d-lui N. Iorga, săvârșită numai a ani și deschizătoare de poteci pentru viitorii cercetători.

ânsului se datorește trezirea la adevărata ei menire a unii Monumentelor Istorice, care, alipită la Cassa Bisericii), prin lucrările de conservare și prin publicarea «Bule», «una din cele mai palpabile mărturii ale culturii poromân», cum se exprimă un străin, începă o adevărată te asupra monumentelor noastre.

at atât de intensă este și munca de propovăduitor a Domnului pentru conservarea monumentelor istorice. Se cunoaște cutărei gazde din Oltenia, care plângând la imputările alui pentru năngrijirea monumentului strămoșesc aflat șia sa, deveni una din cea mai frecventă adeptă a noului propovăduit de Domnul Iorga.

e reamintim de fiorul de revoltă ce-l trezi în asistență, l, cu prilejul pelerinagiului Ligii Culturale la Mănăstirea lui» când capul eroului făptuitor al unității naționale pe i Arhitect al Primăriei Capitalei își semnase numele, fu at pe o tavă vizitatorilor.

ulțumită D-sale se datorește înmormântarea creștinească ască, în anul înfăptuirii României Mari, al capului lui Viteazul, pentru care pregătise încă din ajunul războiului

mondial un mormânt pe al cărui capac scria profetic că eroul încă își așteaptă trâmbițarea judecății de apoi.

Mulțumită D-sale se datorește căldura, interesul și avântul ce știu să deștepte cu prilejul descoperirii mormântului lui Brâncoveanu, sărbătoririi bicentenarului lui, cu prilejul descoperirii mormintelor domnești din Curtea de Argeș, pentru care, dela Rege până la ultimul răzeș din munții Argeșului și din toate colțurile țării veniră să înghenunchieze pe piatra fondatorului Statului muntean «sărăcuțul nostru Negru Vodă» cum vorbeau bătrânii în plete albe.

Și nu este clipă în ședințele Comisiunii care să nu fie înviorată de bucuria cu care dânsul arată cutare carte sau planșă privitoare la monumente, sau a comunicărilor ce le primește din țară și străinătate asupra acestor chestiuni.

Este învederat că și astăzi rămân multe de făcut în cheștiunea monumentelor istorice, că spiritul public, fără de care nu se poate întreprinde nimic, cât și oficialitatea ce se încăpăținează încă într'un rutinarism consacrat numai intereselor momentane, trebuiesc cucerite pentru a le câștiga simpatia și mijloacele asupra unei lumi moarte, dar care este veșnică și este a noastră.

O piatră totuși putem afirma că a fost pusă la temelie și Domnul Iorga se poate mândri că prin toate puterile sale a pus umărul la așezarea ei.

Virg. Drăghiceanu.

Cugetări :

Veselia omului e ca mirosul florilor: ea nu se înalță din sufletele veștede.

Când este vânt, zboară și hârtiile netrebnice de pe drum.

*

Calomnia e o recunoaștere de superioritate: celce calomniază arată că are nevoie de muncă pentru a te-aduce la nivelul tău.

*

A lăsa fiului tău o moștenire e ca și cum l-ai țineă pe umeri pe când alții se căznesc să se suie.

*

Societatea cu o aristocrație prea puternică samănă cu macroceafalul, și în capul prea mare nu e sănătate, nici inteligență.

N. I.

Tudor Vladimirescu

dramă de N. Iorga.

Actul III.

Episcopul

Ai auzit de uneltirile grecești împotriva lui Vodă, săracul, cum se schimbă lumea... Și lumea trebuie să se schimbe... Nu vezi tu că am încremenit toți, ca morții din morminte... Ție ți se pare că trăiești, și mie, și boierilor, și lui Suțu săracul, care eră mort cu douăzeci de ani înainte de a se pune în pat, unde moartea nu vine să-l caute fiindcă pute a hoit, și morții nu-i place, să-i iea înainte cineva... Ba-i plac uneori oamenii proaspeți... Voinici tineri, plini de vlagă, frumoși și dârji ca tine, Tudorel...

Tudor

Cu dânsa nu m'oiu certă niciodată. Nu ne am întâlnit niciodată, dar eu am căutat-o multă vreme... Pe drumul la dânsa se găsesc lucrurile cele bune, și tari...

Episcopul

Mie nu-mi trebuie așa musafir... Măcar că am, ca vlădică, locul asigurat în raiu... Nu te poftesc și pe tine, căci poate nu ne-or lăsa să trecem amândoi... Și-apoi poate nu-i mai bine decât aici, după o masă ca asta, măcar cum m'am înfruptat eu dela dânsa... M'am rugat destul pe pământ ca să mi se ierte canonul în ceruri... Dar aici vreau să trăiesc și pentru asta mă supără toți morții aștia cari umblă, toate umbrele care-mi întunecă voia bună... Ci mișcați-vă odată, fire-ați ai dracului!... Nu vedeți voi ce e de jur împrejur... A intrat Satana în oameni... Trebuie să-l fi, trimes Dumnezeu, că altfel n'ar zburdă atâta... Că Dumnezeu e mare și nu se mișcă fără dânsul o codiță de drac... Mișcați și voi...

Tudor

Când o veni vremea, n'om lipsi, Preasfințite. Dar crede-ne și pe noi că nu putem ieși din firea noastră. Una e Franțuzul care se aprinde răpede, alta e Neamțul care, odată ce și-a văzut năluca, umblă sare ca scânteia și se stînge ca dânsa...

Episcopul

Ce Grec, mă, ce Grec. Adecă și eu sunt Grec. Dar al dracului să fiu, eu episcop — dacă n'o fi având destui și fără

mine —, al dracului să fiu de-mi aduc aminte. Grec sânt ori ba. Eu sunt popă și atâta . . . Popă de chilie, popă de episcopie, popă de slujbă, popă de petrecere. Popă, de viață, mă înțelegi tu . . . Și aș vrea să vă scutur pe toți ca să înviați . . . Și cine știe, cînd îți porni poate să-mi găsesc în vre-un dulap vechiu pistoalele de cînd eram voinic ca tine și, ca tot măgarul lui Hristos, blând ca părintele Mitropolitul, eu tot mai știu merge călare . . .

Tudor

Să-mi întorc vorba mea. Noi suntem slabi, înceși, chibzuiți dar statornici. Poate că Preasfinția Ta n'a mers încă până la fundul acestui neam de proști suferitori, de dărvală pentru orice străin. Și eu mai sunt și țeran. Țeran cu tot ișlicul meu, cu toată cartea grecească din casa fratelui Glogoveanu, cu toată învățătura de legi și drumul la Viena. Țeran m'a născut maica mea și am văzut pe tata cu mânilor pe coarnezle plugului, iar eu am mînat vitele în bătătură. De multe ori șterg condeiul de pană până-l rup și condeiul de fier îmi pare o armă de străpuns. Sunt răbduriu și eu ca dînzii și mi s'a îngroșat pielea de câte bice au căzut pe spinarea neamului meu. Mi-e obrazul ars de multele lacrimi ce le-au plîns aceia cari nu s'au putut răsbună. (Episcopul vrea să-l oprească.) Nu, părinte, lasă-mă. Eu vorbesc rar și pușin. Am zăbala robului în gură și cînd spun ceva, sânge se amestecă în vorbele mele. Cînd mă pornesc, trebuie să merg până la capăt; altfel îmi mușc limba în două și-mi mușc buzele . . . Așa sunt și la faptă . . . Cu mine, să știi, nu rămâne nimenea în drum . . . Dar ca să mă pornesc îmi trebuie siguranță . . . Sfinția Ta poți începe slujba cînd vrei, noi nu putem tăia brazda până nu plouă de sus ori până nu se desghiață pămîntul . . . Și ori n'a plouat de mult ori frigul ține lutul împreună, că nu răzbim cu fierul . . .

Episcopul

Frumos, frumos . . . Cu patos și retoricește . . . Tu ai fi fost, Tudore, un predicator grozav . . . Ar fi plîns lumea pe urma ta, — și femeile s'ar fi dat în vînt după căutătura ta cea fioroasă . . . Că știi, asta li place lor . . . Noi, ăștia, cu blagoslovenia suntem buni doar la mănăstirile de maice, — ierte-mă Dumnezeu ce prostii spun în ciasul acesta, către tine care le auzi și le uiți . . .

Tudor (zimbind scurt)

Ce n'aude omul!

Episcopul

Tocmai... Dar, cum zimbești a rîde acuma, iaca să vezi că și omul vesel ca mine merge pînă în adîncul lucrurilor... Pînă la prințipii, Tudore... la filosofică și la practică... Înțeleg că tu nu vrei să te lingușești, cum am zice, într'o revoluție de pe urma careia să-ți pierzi capul sau să-ți lași țara, iar toate să rămâie cum au fost.

Tudor

Jertfa, da, se înțelege dela sine. Ce s'ar putea face fără dînsa? Ea răscumpără, și la biserică și în viață. Dar răscumpărarea trebuie să fie. Sufletele să se ridice din iadul patimilor, să se ierte de suferința cumplită... Nu să se înfunde mai rău în pîrjolul cel roșu de pe urma prostului care a făcut o boafă și o plătesc mii de nevinovați.

Ce este țara aceasta, o știi Preasfințite. Și eu o cunosc în sfințenia ca și în scăderile ei. Mîne, dacă vreau, ridic Oltenii, pandurii Cloșanilor și moșnenii Gorjului. S'o strînge ceva și din Vâlcea și din bieții plugari ai Jiului de jos... Tălhari ar fi, dar nu-mi trebuie... Cu ei nu fac ispravă și răspundere pentru dînsii nu iau... Dar, după ce i-am ridicat, i-am făcut oaste, am zvonit, ca la Sârbi. Adunarea norodului...

Episcopul

Și te-ai făcut gospodar peste dînșii... Da, da, gospodar... Ori nu ți se șade? Te văd călare, cu sabia dela Impăratul la coapsă, cu prihalele la cobusi, cu ipingeaua blănită alb, domnește, cu ișlicul de Voevod... Nu te apără, drace, nu te apără... Simt eu ce arde la inima ta... Și bine că arde! Cu oameni de ăștia se face ispravă și noi avem ce privi...

Tudor

Fleacuri! Că mie de haine — mi arde și de cai! Dar, vorba e, eu mă ridic, trezesc oamenii de la muncă și dela nevoia lor... li bag în foc... Ce foc cumplit, de pot arde în el cu femeile și copilașii, cu tot rodul și avutul lor... Apoi vin Turcii... li cunoști și-i cunosc. N'au murit încă... Și atunci, atunci când se alege lucrul, eu cu cine stau? Asta e: cu cine stau! Cu căciula mea, cu holăta care nu știe, biata, ce e războiul — războiul cu o împărăție —, cu câțiva Greci nebuni, dascălași și spriclesi de școală, băieți de prăvălie și calfe la... ori cu cărja cea mare a Preasfinței Tale? Că războiul așa-i... Suflet, suflet, dar trebuie și ceva trup în care să se aprindă...

Episcopul

Hai să vorbim atuncea... Tu cunoști pe Pinis?

Tudor

Consulul? Ce fac eu cu el?

Episcopul

Cu el nu faci nimica decât slove pe hârtie, că el, cum îl știm, mititel și suptirel, cusut în nădragi nemțești, alta nu poate. Dar pecetea Impărăției rusești pusă supt scrisul lui este una ori nu e?

Tudor

Ba este.

Episcopul

Apoi dacă este, uite (deschide un săltar și scoate o hârtie). Pinis scrie lui Iordachi. Nu-i nevoie să te întreb dacă-l cunoști bine pe Iordachi (se uită lung în ochii lui).

Tudor (scurt).

Îl cunosc.

Episcopul

Par'că ai zis că-l cunoști. Eram sigur. Acela-i un om. Ce zice e zis. Și dacă (apăsas) i-a zis cineva o vorbă, apoi vorbă trebuie să fie. La dâșșii la Arnăuți socoteala e scurtă.

Tudor

Și la alții...

Episcopul

Firește că și la alții (privindu-l lung). Par'că dacă n'ar fi și alții, cu cine s'ar înțelege.

Tudor

Ce vrei să zici Preasfințite?

Episcopul

Vreau să zic atâta: că Pinis, pricepe: Pinis, s'o fi înțeles cu dânsul. Că iață ce scrie: »Din porunca știutului Archi, stăpân a toate poruncitor și de ascultare neșovaelnică, subț pe-deapsă de moarte, al vostru, ești înștiințat că, la cea dintâiu mișcare nu este să fie după întâmplarea știută, ai noștri vor trece hotarul și nu vă veți căi de ce ați făcut...

Tudor

Ai noștri, ori?

Episcopul

Citește pe sabia ta și te vei închină înaintea stăpânului lor... Rușii, Tudore, Rușii. O jumătate de lume care s'ar prăbuși peste putregaiul turcesc. Ce-ți mai trebuie?

Tudor

Arată pecetea (o cercetează atent, îndelung). E bună. Și întâmplarea?

Episcopul

Că doar o găcești și tu. Mai are țara un Domn? Suțu.

Tudor

Ce Suțu, ce Suțu! Dar crezi tu că mai judecă el în Divan, crezi tu că mai apucă el topuzul cu mâna. S'a sfârșit cu Suțu, Tudore... Țara e a cui o apucă...

Tudor

Știm că eră bolnav...

Episcopul

S'a lecuit, s'a lecuit... Acuma î-i bine... Dar ce crezi tu că doctorii nu pricep politica... Ce, Hristan e un prost? Nu înțelege el că, aici este un nerod în drum, mai mult face drumul decât nerodul...

Tudor

Nu cred; vrei să mă bagi în bucluc. De unde știi?

Episcopul (bătând din palme)

Să vie nepoata (Către Tudor) Are să-ți vorbească cineva care vine dela curte.

(apare o femeie tânără)

Spune-i, Zamfiră, dumisale vorba noastră.

Zamfira

Dar cine-i dumnealui?

Episcopul

Asta mă privește pe mine. N'o să te măriți cu dânsul... Că doar nu e așa de bătrân... Spune-i.

Zamfira

Ce să spun, am venit acuma două ceasuri dela curte... În odaia lui Vodă nu s'a făcut foc de două zile. Doamna și fețele întră și iese... Doctorul n'a călcat pe acolo... Doamna umblă să-l ucidă... Divan nu s'a ținut... O ștafetă a plecat la Țarigrad astă noapte... Ducea bani mulți într'ascuns... Eu cred că vodă a murit.

Episcopul

Auzi... Și nu-ți ajunge... Uite și dovada... Vină la fe-
reastră (îl trage de vestmânt) Vezi curtea, că doar e aici, la o palmă
de loc... E frig rău, nu-i așa? Dâmbovița înghețată... Soa-
rele e roșu ca sângele... Numără coșurile... Unde-i odaia lui
Vodă, știi. Fumegă toate; cel dela dânsul nu...

(Tudor face din cap așa e).

Ehe, Tudorel, Tudorel, bate ceasul, bate ceasul... Ori ești
om, ori altfel să căutăm pe altul... Prodan Machedonschi...

Tudor

Niște tâlhari... Îi știu de la Sârbi... Săraca țară pe mâna
lor. Și care e omul dela noi să creadă într'inșii...

Episcopul (apropiindu-se)

În tine cred...

Episcopul

Atunci, tu pleci?

Tudor

Mă duc...

Episcopul

Te duci, te duci... Bani ai?

Tudor

Găsesc. Doar banul țării e în mâna sameșilor.

Episcopul

Ei da, așa e. Banul țării, al norodului, al elevteriei, al
desrobirii. Bravo, Tudore, așa te vreau... Dar când vei fi acolo,
când îi vei chema, când s'or adună pâlcuri, pâlcuri, din munți,
din fundul văilor, din margini de codru, când te-or pune în
fruntea lor, trebuie un semn. Îl ai? un steag, un steag ca 'n
vremea veche...

Tudor

Oaste să fie, steagul se face...

Episcopul

Așa e, așa e... Totul e omul... celelalte vin dela sine...
Dar mare lucru e și semnul... Știi, în clipa asta se prind de
sulite steagurile fenixului pentru oastea cealaltă, cea mare, care
vine pe urmă... Și un steag ți se șade și ție... (Se oprește) Și
steagul acela îl am...

Tudor

Ce steag? Vre-un prapur cu sfinți luați din vre-o biserică?
Un steag care se duce la morți? Dar eu n'am murit încă...

Episcopul

Praporile ni trebuie, nu le dăm. Avem mulți de îngropat....
N'o să-i încapă cimitirele... Or ajută și câinii pentru păgâni...
Căci așa o schimbare nu se face fără ca morții să se adune
pe câmpi, în curți, în cămări... Dar steagul acesta e nou-nouț,
și ce frumos. (El scoate dintr'un dulap). Ia te uită...

Tudor (se repede la el, se uită lung).

Vulturul nostru cel vechiu (mișcat).

Episcopul

Da, vulturul, nu corbul. Știi stihurile lui Iancu Văcărescu
la pravilă.

Și când acest corb sărman
Iar acvilă s'ar face
Și-or ce Român ar fi Roman,
Mare 'n războiu și pace...

Da, acvila... Paserea cea mare a Romii slăvite... a Romani-
lor noștri, suflete de libertate... Că, Elinii ca Elinii, dar ați
fost, dar sunteți și voi oameni...

Tudor

Și versuri la stemă... Cine le-a făcut.

Episcopul

Ce știu eu! Le-a adus acum câteva zile un om dela școală,
într'o ladă închisă. Este acolo un om ciudat, venit din Ar-
deal, nu de mult. Tu nu calci pe acolo. Nici eu: noi, popii
greci, avem școala noastră, Panepistimiul lui Caragea. Dar
acolo se adună multă lume dela noi, alții vin dela tarabă, dela
slujbă... Nu mai e inginerie, e altceva... Se întorc de acolo
nebuni, vorbind lucruri mari pe cari le cred, le cred mai mult
decât tot ce se vede: sărăcia, umilința, rușinea, prostia noastră
prostia noastră cea mare, să mă ierți Tudore, dar e așa....
Și zice Lazăr, dascălul Gheorghe... Eu mă bucur fiindcă oamenii
se mișcă... Ți-am spus, eu vreau să miște toți... Numai să se
desmorțească, și vin toți într'acoace: Vlahi, Elini la olaltă... Li
zvârle duhul vremii înainte... Și am deschis lada și steagul
stă înfășurat înăuntru ... De ce mi l-au adus mie nu știu....
Se vede că sunt și de aceia pe cari nu-i înșeală gluma... Or

fi știut că vii aici, că te așteptăm la mitoc, că ai fi omul zilei de astăzi... Tu iea-l, se vede că eră pentru tine...

(Tudor îl sărută și se înfășură sub haină cu dânsul)

Tudor

Așa se vede, că pentru mine eră. Ori-cum din ceasul acesta pentru mine este.

Episcopul

Și, fiindcă pleci, nu te las până n'om bea un păhar din vinul acesta românesc, în care a trecut par'că sângele ce s'a vărsat aici veac pentru libertatea creștinilor și fericirea tuturor oamenilor.

(Gătește păharele. Bate din palme).

Să vie psalții, de o cântare (Către Tudor). Face bine la drum... (Cântăreții vin, cântă o docsologie de Dosoftei: La apa Vavilonului.)

Tudor

Ascultă dus pe gânduri. Când se pomenește numele lui Dumnezeu face cruce. Apoi, ajuns către dânșii: într'un ceas bun și cu noroc! Acuma v'aș rugă de un cântec dela noi.

(Un psalt se desface, iea loc lângă dânsul și începe:)

Bate-i Doamne pe ciocoiu,
Cum ne bat și ei pe noi,
Mugur, mugurel.

Tudor

Mai zi-i (Repetă. Tudor îi face un semn.) De unde ești d-ta.

Psaltul

De la Cloșani și nu cânt de mult.

Tudor

Când ai venit?

Psaltul

Cu o zi înaintea de plecarea d-tale.

Tudor

Oamenii sunt la locul lor?

Psaltul

Sunt.

Tudor

Bine (către episcop, plecând capul). Binecuvintează părinte.

Episcodul

În numele Tatălui, al Fiului și al Sf. Duh.

Cronică.

CRONICĂ CULTURALĂ.

Cursuri de vară la universitatea Sorbonne din Paris. Până bine de curând nu s'ar fi putut inchipui, ca și la universitatea cea dintâiu din Franța, și din lumea întreagă, să se țină cursuri de vară. Sorbonne făcea numai știință și literatură înaltă în timpul reglementar. De o întindere a activității universitare și asupra vacanțelor de vară nu putea fi vorba. Așa ceva se obișnuia până acum exclusiv la Grenoble și Nancy.

Iată însă, că necesitățile superioare, ivite în urma războiului mondial, au impus și Sorbonnei ținerea cursurilor de vară în cele patru luni de vacanță (Iulie, August, Septembrie și Octombrie) ale anului 1920.

Însuș publicul francez a simțit adânc nevoia acestor cursuri, de aceea a cerut și s'au organizat. Numai având mari forțe acumulate în interiorul țării, poți face expansiune culturală în străinătate. Și Franța se pregătește serios și pentru o problemă și pentru cealaltă.

Nevoile culturale ale publicului francez însuș le servesc cursurile dela universitatea Sorbonne, împărțite în următoarele secțiuni: *secția istorică* (istorie, geografie, arheologie); *secția filosofică, literară și filologică*; *secția juridică*; *secția științifică și de medicină*.

Amintim titlul unor cursuri: Cunoscutul filoromân de Martonne, acum profesor la universitatea din Cluj, bunul cunoscător al Carpaților noștri, a vorbit despre nouăle teorii geografice. Lichtenberger și Dresch despre Germania. Marcel Poète despre dezvoltarea Parisului contemporan. André

Le Breton despre opera literară a lui Edmond Rostand. Edouard Dujardin despre poezii simbolști. Landormy și Pirro despre muzica franceză contemporană. Gustave Cohen despre teatrul religios în evul mediu. — Filologia și gramatica comparată o predau domnii Goelzer, Havet și Vendryès. — Tot asemenea vor predă cei dintâi specialiști materiile juridice, științifice și medicale.

Tot la Sorbonne se țin, în acelaș timp, din inițiativa decanului facultății de litere, F. Brunot, *cursuri pentru pregătirea profesorilor de franțuzește în străinătate*. Aceste cursuri cuprind lecții, conferințe și exerciții practice. Sunt împărțite în următoarele zece secțiuni: 1. Revizuirea cunoștințelor privitoare la istoria, geografia și civilizația Franței. 2. Priviri sumare asupra diferitelor țări, unde auditorii vor funcționa ca profesori. 3. Literatura franceză. 4. Fonetica limbii franceze. 5. Lectură cu glas înalt. 6. Vocabularul francez. 7. Gramatică, forme și sintaxă franceză. 8. Ortografia franceză. 9. Compozițiuni franceze. 10. Explicații de texte.

Literații, artiștii, savanții și oamenii de acțiune cei mai distinși sunt invitați să țină conferințe din toate domeniile vieții publice franceze. Se va insista în deosebi asupra organizației universitare și asupra psihologiei popoarelor, la cari vor fi trimiși auditorii să funcționeze ca profesori. Conform țării, unde vor fi trimiși, vor fi și împărțiți în grupe și categorii deosebite. E de notat că lecțiile de recitări și dicțiune le ține însuș directorul teatrului național, și că auditorii sau auditoarele pot fi cu diplome pentru

cursul primar sau secundar — nu împoartă.

Aşa înţeleg să încheie Francezii prietenii şi legături sufleteşti nouă, să reinnoiască pe cele vechi şi să pună baze nouă şi trainice simpatiilor câştigate în lumea întreagă de eroismul fără seamăn al soldatului francez.

Ion Georgescu.

„Despre autoritate“ a scris *Carol Spitteler*, premiatur cu premiul Nobel de astăzi, în 1908, cuvinte, pe cari ar trebui să ți le pui la inimă şi acuma: «Ca să pledez pentru o credinţă oarbă în autoritate sunt, de sigur, cel din urmă; dar sunt de părere, că judecata dată de autorităţi nu trebuie să fie dată laoparte şi combătută cu strigăte tumultuoase, fără drept de apel, adecă fără ca să meditezi asupra pasului întreprins, ci cred că judecata autorităţii trebuieşte ascultată şi anume ascultată cu toată cinstea. Căci există, de fapt, autorităţi. În ştiinţă sunt acelea, cari ştiu mai mult, în artă aceia, cari se pricep mai bine decât alţii. Că un neştiutor are să tacă când un învăţat remarcabil vorbeşte şi judecă în specialitatea sa se pare fiecăruia un lucru de sine înţeles; dar ca aceia, cari n'au prestat nimic, să se lase de tonul de dăscăleală şi să-şi pună surdina predicilor lor în faţa acelora, cari au prestat lucruri excepţionale, pentruca mai bine să întrebe, plini de modestie, decât ca să proclame ceva, încrezuţi, — adevărul acesta pare că este mult mai greu de înţeles. Mai cu seamă în privinţa poeziei se crede chemat să-şi sloboadă glasul fiecare, căruia i-a dăruit natura o gură. Şi ce mai glas lasă să se audă! Dacă am ajuns până într'atât, devine literatura unui popor un câmp părăginit, iar opinia publică se lasă condusă în cazul acesta de aceia, cari strigă mai tare,

mai des şi sunt mai numeroşi. Iacob Burckhardt a spus odată: «In clipa, în care nu se mai află nici un om mare în viaţă, găseşti un popor, de fapt, în stadiul barbariei». Teza este adevărată, numai are nevoie de o mică adăogire: nu este de ajuns ca să trăiască omul mare, ci trebuie să şi fie recunoscut de om mare, trebuie să însemneze o autoritate.

Acum — şi autoritatea poate să rătăcească, dar rătăcirea sa este alta decât a acelora cari nu însemnează nimic. Greşelile autorităţilor se bazează pe unilateralitate şi corectura lor este uşoară; câtă vreme greşelile nulităţilor se nasc din duşmănie instinctivă împotriva a tot ce este mare şi original — iar greşelile acestea se pot corege numai cu biciul în mână».

(Revista „Kunstwart“, 1 Aug. 1908).

Din viaţa culturală franceză.
Spicuirii.

Cetitorul român va primi — de sigur — cu bucurie unele informaţii despre ideile, de cari sunt frământaţi oamenii de bine din Franţa de după războiu, în folosul răspândirii adevăratei culturi în pături cât mai largi.

De astădată lăsăm să vorbească scriitorul Bordeaux despre un muzeu regional francez, directorul Mabiléau, despre ideile conducătoare ale «Muzeului» său «social» din Paris şi pe câţiva conducători ai unei federaţii mari de societăţi culturale, despre ideia federalizării. Temele sunt şi pentru noi de o arzătoare actualitate şi o idee bună transplantată, cu cum-păt, poate prinde rădăcini şi la noi, căci şi noi ne gândim la creierea de muzee regionale, şi noi am înfiinţat un «Muzeu social» în Bucureşti, şi la noi se ventilează ideia (dl Iorga etc.) unei federalizări a societăţilor culturale.

I.

Romancierul și omul de inimă, conducătorul societății artistice și literare «*Le Foyer*» (căminul), care aranjează serii de conferințe¹ foarte cercetate, în Paris, academicianul *Enric Bordeaux* descrie în volumul său «*Portrete de femei și de copii*» (1919, pg. 328) *muzeul regional din Maillane* (Provence, Franța), satul natal al marelui poet provensal *Frederic Mistral*, muzeul înființat de acest Mistral.

«*Museon Arlaten*», scrie Bordeaux, «este o creațiune vrednică de «*Mireille*» (opera principală a scriitorului M. Trad). Cât ar fi de dorit ca fiecare provincie a Franței să aibă muzeul său Arlaten! Aici se află reunite colecția de costume, de mobile, de utensilii, de baniere (steaguri), etc. cari ne aduc încă înaintea ochilor noștri viața de altă dată. Într'o veche bucătărie provensală poți vedea celebrându-se Crăciunul. Și mai iai parte, într'o odaie, care te face să-i invidiezi mobilierul rustic, la o vizită făcută unei lăuze.

Tradițiile și serbările populare le evoci mai bine aici, având la îndemână aceste mărturii ale trecutului. În decursul zilei și câteodată și noaptea, îmi zise Mistral, mă gândesc la obiectele rare pe cari le-aș putea descoperi pe seama muzeului, cum alte dăți făuream rimele mele». (Capitolul: «*Copilăria lui Mistral*».)²

II.

Ideile conducătoare ale propagandei naționale franceze contra al-

¹ Publicate în întregime într'o revistă specială «*La Revue du Foyer*». (Paris, Rue Vaneau, 34).

² Mistral a fost un prieten al Românilor. El a fost căpetenia «*felibrigilor*», cari au premiat «*Latina gintă*» a lui Alexandri, în Montpellier.

coolismului, a tuberculozei, a depopulației, a lipsei de locuință și în folosul mutualității (ajutorului împrumutat), a cruțării (la bănci, etc.) și a producției în Franța — sunt formulate de directorul «*Muzeului social*», dl *Leopold Mabileau*, în vorbirea sa,³ ținută în Decembrie 1919, cu ocazia adunării generale a «*Uniunii marilor asociații franceze*» («*Union des grandes associations françaises*») astfel:

«Desiderate:

1. *Sănătatea.* a) *Instituții de prevenție*, având ca scop însănătoșirea mediului social:

1. Lupta împotriva alcoolismului;
2. Lupta împotriva lipsei de locuințe și a infectării locuințelor cu boale; locuințe populare, sănătoase și ieftine;

3. Igiene personală și colectivă: băi cu dușuri, etc; instituții cari apără copii: opere Grancher (?), vacanțe școlare, etc.; instituții cari propagă energia: gimnastică, sporturi, turism.

b. *Instituții de tratament*: îngrijirea bolnavilor, din partea societăților de ajutorare împrumutată, în toate formele: mutualitate maternă, școlară, de adulți. Reasigurare în caz de boală îndelungată.

Anexe la tratamentul principal al unei boale: dispensarii, stațiuni sanitare; stațiuni maritime, sanatorii.

Institute de apărare împotriva tuberculozei și pentru tratamentul ei.

II. *Instituții privitoare la bunăstarea materială.*

1. Protecția muncii și a muncitorilor;

2. Asigurări în caz de primejdie profesională, asigurări împotriva accidentelor muncitorești și în caz de grevă;

3. Asigurări împotriva risicurilor generale:

a) boală și invaliditate (studii pregătitoare pentru înfăptuirea acestor asigurări);

b) bătrânețe, lege privitoare la pensiile muncitorești, reformele și aplicarea legilor;

c) deces prematur, întreprinderile și instituțiile de asigurare populară.

II. bis. Comfortul care completează siguranța în urma unei orânduri bune a vieții:

1. Cooperația sub toate formele ei: consumație, producție, locuință, credit;

2. Creditul popular urban și agricol;

3. Crușarea individuală și colectivă, casele de economii și opera lor socială, societățile de capitalizare.

III. *Instituții privitoare la dignitatea omului (intelectuale).*

Educația populară: asociațiuni, timpul de recreație a vieții muncitorești, viața socială; biblioteci, cercuri, cinematografe educative, case sociale, alăturate primăriilor.

(Citez după vorbirea publicată în jurnalul «Le Temps» din 21 Decembrie 1919).

O *federalizare* ca cea contemplată la noi, a tuturor societăților culturale mai însemnate din România întregită, s'a înfăptuit în timpul din urmă în Franța. Uniunea aceasta se numește «*Union des grandes associations françaises*» (uniunea marilor asociațiuni franceze), cu lozincă «Intreagă națiunea înainte, pentru grandoarea (mărirea, demnitatea) Franței», — având ca președinți pe *Paul Deschanel* (fost președ. al republicii franceze) și pe învățatul istoric *Ernest Lavisse* (biroul: Paris, rue Récamier, 3).

Nu va strică să luăm la cunoștință unele informații despre această

«Uniune», de aceea vor fi bine-venite următoarele amănunte (tipărite în «*Le Temps*», 21 Decembrie 1919, împreună cu vorbirile rostite, în *extenso*, cu prilejul ședinței de deschidere a «Uniunii»).

Ședința aceasta a fost onorată, în 1919, cu prezența președintelui de pe atunci a republicii franceze, Poincaré, de ministrul muncii, de președintele «alianței de igienă socială», (Léon Bourgeois); de președ. uniunii societăților pentru locuințe ieftine; de directorul general al oficiului central al expansiunii naționale la prezidenția consiliului, de directorul asociației naționale de expansiune economică; de președ. veteranilor de pe mare și de pe uscat, de secr. perpetuu al academiei de agricultură; de preș. uniunii junimei republicane; de preș. uniunii părinților, ai căror copii au murit pentru patrie; de președ. ligei civice (Ernest Denis); de delegatul «societății conferențelor» (Gaston Deschamps); preș. clubului turist din Franța; de preș. «Ligei franceze»; de preș. «Ligei republicane din Alsația și Lorena», etc.

Am înșirat societățile de mai sus, ca să vadă cetitorul român, câte societăți *au aderat*, societăți cu diferite sfere de activitate, toate însă cu jinta comună: «Intreagă națiunea înainte» într'o colaborare comună.

Președintele «Societății oamenilor de litere», *George Lecomte*, a descris în discursul său cum au venit înființătorii la ideea «Uniunii».

După înființarea «Societății oamenilor de litere» «... am avut ideea», a spus d-l Lecomte, «de a creia o ligă puternică care — grupând în jurul ei oameni de ai gândirii și oameni de acțiune, filosofi și industriași, poeți și comercianți, constructori și scriitori

financiar și artiști, ar putea să formeze o mare forță morală în serviciul Franței. Și dl Paul Gaultier a fost acela care — la rugămintea noastră — a fost diligentul și ingeniosul organizator al «Uniunii franceze», a cărei scop este — în perfectă armonie cu celelalte ligi puternice de acțiune patriotică, create în aceeași epocă — să facă să strălucească în lume imaginea exactă și luminoasă a Franței.

Puterea acestei Uniuni va înțelege-o cetitorul dacă voui aminti, că secretarul general al «Ligei învățământului», care și ea face parte din «Uniune», a amintit că diu «Liga învățământului», fac parte mai mult de 5000 de «societăți diverse», că a ținut în decursul războiului mai mult de 3000 de conferențe, iar directorul «Muzeului social» a adus următoarele cifre la cunoștința auditoriului: «*Muzeul social*», înființat acum 25 de ani, este sediul a trei din cele mai puternice societăți din Franța: 1. «*Alianța de igienă socială*» («*Alliance d'hygiène sociale*»), condusă de Léon Bourgeois — care conține toate asociațiile chemate să apere sănătatea rasei. 2. «*Mutualitatea*», «acum unificată, formând o hierarhie de grupuri, care corespunde unei hierarhii de funcțiuni», cu 5 mil. de aderenți, 600 milioane de fr. capital și mai mult de 100 milioane de venit anual, și 3. *Comitetul permanent de expoziții de economie-socială*, care ne permite de a adună și de a veni în atingere cu toate instituțiile progresului social.

Pe lângă aceasta mai amintește directorul «Muzeului social» blocul *societăților cooperative* («sub inspirația directă a d-lui Paul Doumer»), blocul *asociațiilor de sport*, de *turism* și de *gimnastică*.

«După care metodă trebuie să ne folosim de concursul acestor organe

de propagandă?», se întrebă directorul «Muzeului social».

«Intreagă acțiunea socială, demnă de acest nume, se razimă pe «educațiune». Numai în urma apelului la inteligența și la voința interesaților se poate realiza un progres veritabil (adevărat). Ameliorările de ordin material, cari vin de afară, din partea legilor sau a administrațiilor sau a protectorilor — nu sunt, de obicei, nici efective, nici durabile... Cea mai bună propagandă, aceea care lămurește mai bine poporul asupra trebuințelor și a datorințelor sale, într'aceleși timp și a mijloacelor și drepturilor de cari dispune — este exercițiul *asociației libere*.

«Astfel se formează *spiritul solidarității* și astfel se desvoaltă, pe măsură ce orizontul se lărgeste și terenul asociației se sporește. Egoismului colectiv a micilor grupări (care valorează deja mai mult decât egoismul individual), îi urmează încet pe incetul acel *altruism interesat*, care este — poate — baza cea mai solidă a relațiilor sociale.

«Consecința acestei observații este că *nu trebuie să lăsăm izolată asociațiile și nici operele* și că cu cât le unești mai mult, cu cât le «federalizezi» mai mult, cu atât le eliberezi de preocupările meschine de interes particular, cu atât mai mult le ridici scopul și le sporești binefacerea lor.

«Intreagă politica uniunei noastre se fondează pe acest principiu. Dar nu e de ajuns să unești și să federalizezi. Fiecare aluat are nevoie de drojdie, de un ferment; fiecare grupare are nevoie de o elită activă care să stârnească energiile și să orienteze mișcările. N'ar servi la nimic să aduni oamenii dacă i-ai lăsa fără de nici o direcție. Datorința predicării urmează datorinței uniunii. Se știe că aici nu

ne lipsește nici una, nici alta. Cele zece milioane de aderenți sunt ținute treze în continuu și solicitate prin metodele noastre de conferențe și de consultațiuni.

«Mutualității, cari au desăvârșit unitatea lor corporativă, constituindu-și un budget federal, la care fiecare aderent colaborează cu un mic ban (sou) lunar, au hotărât să țină în fiecare societate, în fiecare uniune departamentală, câte două adunări pe an, cu un program de studii compus de consiliul național.

«Alianța de igienă socială», care deasemenea își are comitetele sale în cea mai mare parte a departamentelor, calcă și ea pe cărarea aceasta. Încet pe încetul vor urmă toate asociațiile și toate instituțiile exemplului acestuia. Este un fel de cruciadă și de educație socială care se prepară și se inaugurează astfel, pentru a restaura și a desvoltă puterile lăuntrice ale iubitei noastre Franțe.

«În fine, trebuie să mai faci un pas și să te servești de asociație ca să unești operele colective. Defectul predicării noastre este, că ea se mărginește să apeleze la acțiunea individuală pentru tot ceea ce este progres practic și pozitiv. Noi îndemnăm pe aderenții noștri să intre în cooperative, în societăți pentru locuințe ieftine, cari le vor ușură întreprinderea particulară, dictată de interesul lor bineînțeles, care merge mână 'n mână cu interesul social general.

«Aceasta este buna doctrină liberală, care rămâne crezul nostru. Dar în criza pe care o străbatem atâta nu este de ajuns. Trebuie ca colectivitățile de interes social cari dispun peste re-

surse să se folosească de ele, punându-le la dispoziția aderenților lor — și chiar a altor cetățeni — mijloace de ridicare și de progres, de cari are nevoie țara.

«Bunurile personale ale caselor de economii trebuiesc, în urma legii, să fie folosite la opere de apărare sanitară și de restaurare socială.

«Fondurile libere ale societăților de ajutor mutual (reciproc) și chiar și fondurile lor inalienabile, trebuiesc (după dispozițiile atât de fericite ale legii Ribot, comentate și propagate atât de ingenios de amicul nostru, dl G. Risler) trebuiesc să fie destinate la construcții de imobile colective, în orașe, la achiziția de terene pentru grădini muncitorești, pentru băi-dușuri, pentru dispensarii.

«Întrevedem chiar ceva și mai mult. Devastarea regiunilor nordului și estului (Franței) a făcut să se nască la noi frumosul proiect de a dotă toate micile orașe cari renasc acum cu ceea ce lipsește, vai!, pretutindeni în Franța, cu „casa socială“ («maison sociale»), înțelegând sub acest nume organele principale ale vieții civilizate, în comun: Sală de consultații pentru cei bolnavi și pentru copii de față, băi-dușuri, săli de reuniune și de conferențe, bibliotecă, etc., etc.

«Toate asociațiunile să se unească, să realizeze pretutindeni unde va fi cu putință acest sediu comun care va fi «căminul progresului social» («le foyer du progrès social») și vom avea astfel asigurată propaganda trebuincioasă pentru înflorirea bogată, infinit de mare, e acestui progres».

Ilie Marin.

Cărți românești.

N. Iorga: «*Istoria Românilor prin călători*» I. Până la jumătatea veacului al VII-lea. (Lecții făcute la școala de războiu). București, tipografia «Cultura neamului românesc» 1920 pg. 286. — Prețul 20 lei.

Printre izvoarele informative, relative la trecutul nostru, pe lângă documentele private sau cele oficiale eșite din cancelariile domnești, zapise, urice, inscripțiuni funerare sau de pe biserici, informațiuni străine aflate în arhivele orașelor din țările cu cari am stat în oarecari legături economice sau diplomatice, cronici de țară sau străine, — avem și însemnările călătorilor cari au străbătut cândva ținuturile Principatelor de odinioară. Pe când cele dintâi în majoritatea cazurilor sunt seci și numai ingeniozitatea și construcția istorică poate să scoată la iveală vieța și adevărul ce rezultă din ele, celelalte sunt vorbitoare și ne dau o iconă mai mult sau mai puțin credincioasă asupra vieții noastre din trecut, — neapărat că în funcțiune de spiritul, pregătirea și temperamentul călătorului.

Nu e mai puțin adevărat că unori chiar și în aceste izvoare adevărul istoric este modificat sau exagerat, în care caz simțământul de adevăr și critica cercetătorului istoric trebuie să primească ceea ce corespunde adevărului înlăturând ceea ce e fals sau îndoios. În orice caz, e foarte interesantă o zugrăvire a istoriei noastre după mărturiile călătorilor, așa cum a încercat-o d-l Iorga în această lucrare pe care ne propunem s'o înfățișăm în liniamente generale, publicului cetitor.

Din primele timpuri ale întemeierii Principatelor, nu s'au găsit încă

până acum descrieri de călătorii cari să ne poată da informațiuni despre înfățișarea lor în acele vremuri în cari se simte o foarte mare lipsă de documente interne scrise în limba slavonă; chiar analele de față scrise în slavonește — și acestea numai în Moldova, — ne dau prea puține informațiuni în această privință.

Cele două drumuri cari uneau părțile răsăritene ale Europei cu Apusul duceau, unul spre părțile lăuntrice ale Rusiei pe la nord de Moldova adică prin Galiția, — drum pe care se făceau comerțul acelei asociațiuni germane medievale, numită Hansa, cu răsăritul, — și altul către Peninsula balcanică trecând prin Ungaria și ajungând în părțile Belgradului la însemnata cetate Brănești, străbatea întinsa pădure sârbească și bulgărească pentru a ajunge la Adrianopol și Constantinopol. Pe aceste drumuri cari ocoleau Principatele, se vor fi mișcat călătorii, călugări franciscani cari au mers în părțile răsăritene pentru propagandă prin anii 1250—1260 printre Tătari sau alte neamuri înrudite lor, ca să-i poată câștiga pentru credința romană, ca un *Jean de Plan-Carpin*, *Ascelin* sau *Rubriquis*.

Înainte de anul 1389, de când avem însemnările lui *Peter Spannau* și *Ulrich von Tenstädt*, putem să ne facem o idee despre ceea ce eră prin aceste părți numai substituindu-ne călătorului cu informațiunile pe cari le avem pe alte căi, după cum încercăm să facă d-l Iorga în această lucrare.

Întrând în Ardeal s'ar fi văzut orașele în formațiune, cari, întemeiate de Sași, se dezvoltau conform privilegiilor căpătate din partea regilor Ungariei. Satele lor, ale Sașilor, dease-

menea aveau un caracter roman, coherent, cu case lipite unele de altele, pe când satele noastre, cari reprezentau satul trac, erau compuse din case risipite, inconjurate cu gard, având ogorul în altă parte, iar tocmai la margine iezorul sau heleșteul și pădurea. Elementul românesc se află așezat pe văile *râurilor* de unde a și rămas până astăzi deprinderea de a boteză ținuturile după ape.

La Brașov și Câmpulung străinul ar fi întâlnit primele așezări teutonice, unde străini chiar de atunci începuse să treacă la ortodoxie, după știrile documentare cari ni s'au păstrat.

Și dincoace de munți satele noastre, coprinzând pe toți scoborătorii aceluiași strămoș și având încă o proprietate pe cari toți urmașii o stăpâneau în devălmășie, cu bogate turme și cirezi de vite, având în fruntea lor *juzi* împărțitori de dreptate și ocârmuitori, umpleau toate văile râurilor asupra cărora, în parte, își exercită stăpânirea un *voevod*.

Voevodul era un țaran și el și tot ceace formează o curte, precum chiar și veniturile nu erau încă cunoscute pe atunci; judele și voevodul trăiau din munca gospodăriilor lor țărănești și din venitul *gloabei*, calul fiind pe atunci o unitate de plată, de unde i-a rămas și până astăzi numele de «gloabă».

Înainte de anul 1260, când încep să se înjghebeze sub cei dintâi *juzi* primele începuturi ale unei Țări Românești, la Dunăre încă din preajma anului 1000 era vorba de o întemeiere de Domnie românească sprijinită pe cetățile de pe malul celalt al Dunării, pe Silistra în rândul întâiu, sub niște voevozi al căror nume ca *Tatul* ne arată că e vorba de Români, rămânând chiar ca o amintire de pe urma

acelui Voevodat numele de *Vlașca*, care în slavonește, — ea fiind atunci limba oficială a statului, — însemnează Țara românească.

În Moldova, cu o organizațiune mai primitivă, deși era influențată de înrăuriri străine superioare, ca cea ungurească și polonă, — s'ar fi întâlnit atunci *juzi* mai puțin închegați ca în ținuturile muntenești, marginiți mai mult la simpla viață de sat.

Scoborând în jos se găseau cele două cetăți, Chilia și Cetatea-Albă, anterioare domniei moldovenești, cari influențaseră mult asupra vieții dimprejur făcând-o mai activă și mai înfloritoare.

Întemeierea principatului moldovenesc și consolidarea celui munteneesc, întâmplate în a doua jumătate a veacului al XIV-lea, atrag o serie de călători misionari cari aduc cu ei și întemeierea unor episcopii ca acelea de *Siret*, *Baia* și *Bacău* în Moldova, iar în Muntenia la *Severin* și *Argeș*. Acești călugări nu erau cărturari ca cei din secolul al XIII-lea și n'au însemnat lucrurile pe cari le vedeau.

Alături de misionari, pelerini sau cruciați ca *Schiltberger*, bavarez, care a luat parte în lupta dela Nicopole din 1396 și după 20 ani de captivitate la Turci s'a reîntors iarăși pe la noi, — se poate spune că ne-au mai cercetat în aceasta vreme și *negustori* despre numele cărora e vorba în însemnările de socoteli ale orașelor lor. Cele patru orașe vecine țărilor noastre: Brașovul și Sibiiul din Ardeal, Lembergul și Cracovia au exercitat o puternică influență asupra noastră datorită comerțului pe care-l făceau cu ținuturile sudului. Cele două orașe din nordul Moldovei erau legate cu răsăritul prin drumul Lemberg—Caffa care se chemă cel *tătăresc*, și prin drumul *moldovenesc* ce se coboră la

început prin Dorohoi, Botoșani, Iași, Bârlad, Chilia și Cetatea-Albă, iar mai târziu când cele două cetăți din urmă au căzut în mâinile Turcilor, drumul s'a îndreptat spre Galați.

În aceste vremuri orașele din Ardeal iau o dezvoltare mare, fiind străbătute de o viață vie și fiind cercetate de o mulțime de oameni domnești precum chiar și de domnitorii și boerii pribegi din părțile noastre.

Mai departe, în acest capitol, se urmărește aspectul Principatului muntean, arătându-se cum s'a strămutat capitala dela Argeș la Câmpulung, la Târgoviște și apoi la București, și care eră aspectul acestor orașe, înzistând asupra caracterului *țărănesc* pe care-l avea Țara ce eră locuită de o țărănime liberă, contrar părerilor răposatului C. Giurescu ale cărui teorii în această privință arată că s'a mers dela o stăpânire mai apăsătoare către libertatea tot mai mare a țaranului.

Proprietatea eră nelimitată și numai pe la 1570, după o mare criză economică, țaranii vânzându-și partea lor au fost siliți să-și delimiteze această proprietate comună.

Boerimea, pe lângă moștenirea juzilor și a voevozilor, s'a moștenit de pe urma legăturilor de încuscrie ale familiilor noastre domnitoare cu familiile domnitoare de dincolo de Dunăre, în secolul al XIV-lea.

În fruntea boerilor stătea Domnul, înrudit și el cu neamurile stăpânitoare din Balcani, plăcându-i să aibă o curte, o cancelarie, să clădească mănăstiri și biserici și să îndemne pe călugări să-i pomenească numele și isprăvile. Domnia se întărește încă prin daniile pe cari voevodul le făcea credincioșilor sau vitejilor din răsboaie, consolidându-se prin aceasta și țara și căpătând o formă mai organizată.

Viața religioasă eră la început reprezentată într'o formă mai înaltă prin acei vlădici de a căror canonicitate legală nu se poate vorbi și cari se adăposteau ca și preoții de sate prin schituri și mănăstiri de lemn, fiind din punct de vedere erarhic dependenți de malul drept al Dunării. Când domnul muntean, voind ca să dea statului său consolidat sub ordinul politic și o organizație bisericească corespunzătoare, s'a adresat Bizanțului să-i dea această recunoaștere, Patriarhia a delegat pentru aceasta pe *Ioachim*, episcopul de Vicina, din părțile dobrogene ale Dunării de jos, rămânând astfel în afărnare de scaunul Constantinopolitan. Pentru noul metropolit s'a zidit atunci în piatră Biserica domnească dela Argeș.

Alături de această influență grecească exercitată prin episcopate, o altă influență se exercită prin cele dintâi *clădiri mănăstirești* ale noastre datorite lui Nicodim: cea *sârbească*. O luptă s'a dat între aceste două influențe făcându-se slujba bisericească la Argeș în grecește, iar la mănăstiri în slavonește până când cea de-a doua a biruit în împrejurări pe cari până astăzi nu le cunoaștem încă.

În părțile maramureșene ajungând Voievozii la o importanță mai mare, ei caută să întemeieze în ordinea bisericească ceva corespunzător însemnătății lor în ordinea politică; un neam a lui Dragoș, Balc sau Balița și un Dragu se adresează la Constantinopol și cer Patriarhului ca o mănăstire întemeiată de dâșii acolo, la *Peri*, să fie prefăcută într'o *stavropighie*, devenind egumenul de aici un exarh al patriarhului constantinopolitan și având sub jurisdicțiunea sa o întreagă regiune de ținuturi maramureșene și vecine Maramureșului care se întindea adânc chiar în Ardeal.

În această organizare a începuturilor bisericii moldovenești se vădiază trei influențe: instinctiva încercare de naționalizare a bisericii din partea primilor noștri domnitori, tendința Patriarhiei din Constantinopol ce voia să-și întindă influența și în Moldova după ce și-o stabilise în Argeș, la Chiev și Moscova și în sfârșit influința mănăstirilor sârbești.

A învins sub Alexandru cel Bun la sfârșitul veacului al XV-lea, tendința națională ajungând în scaunul metropolitan, Iosif, de origine indigenă.

Moldova în vremea lui Alexandru cel Bun reprezintă pentru cultura veacului al XV-lea, un spectacol mai impunător decât Țara românească.

Căsătorindu-se Voevodul cu o levantină, Marina, a început să aibă legături cu familia domnitoare din Constantinopol; așa se explică cum a pătruns și a dăinuit alături de influința slavonă și influința grecească.

În această vreme avem pentru Moldova un călător: *Guillebert de Lannoy*, din a cărui relatări se vede că Alexandru cel Bun se află atunci sub influința soției sale Ringala; călătorul a vizitat pe Dămnitor chiar la Suceava.

Walerand de Wawrin, în povestirea călătoriei sale cam din aceeași vreme, cunoaște numai Țara românească, dându-ne informațiuni numai relativ la cece a putut vedea din corabie în călătoria lui pe Dunăre; tot ce se petrece în interior îi rămâne necunoscut.

Prin el cunoaștem Brăila «Brilago», unde se găseau negustorii din Grecia, din Peninsula balcanică ce se află încă sub autoritatea imperiului bizantin. Pe lângă pomenirea Chiliei-Licostomo se înseamnă Mangalia «oraș foarte ciudat» și Cetatea Albă unde «se găsesc multe corăbii ale celor

din Trapezunt și ale Armenilor». Pe Dunăre se amintește Silistra, Turtucaia, Giurgiu, Nicopole și Turnul.

Pentru lupta dela 1462 între Mohamed II și Vlad Țepeș precum și pentru evenimentele din această vreme avem mărturia unui sârb turcit: *Constantin Mihailovici de Ostrovița*. Relativ la Moldova sunt însemnările italianului *Angiolello*, care silit ca prizonier să intre în armata turcească a luat parte în lupta dela Valea-Albă din 1476.

În Muntenia sfârșitul veacului al XV-lea se înfățișează, cu totul inferior, celor dintâi două decenii ale acestui secol cum și deceniului cu care se sfârșește secolul al XIV-lea, din cauza luptelor dintre urmașii lui Mircea.

Stabilirea Turcilor în unele puncte de pe malul stâng al Dunării, și supravegherea mai eficace a mișcărilor domnilor noștri, silește pe aceștia din urmă să-și mute reședința dela Târgoviște spre București. Armata este alcătuită din «oastea cea mică» formată, în împrejurările obișnuite, mai mult din boerime, pe lângă care se află și «oastea cea mare». — În Muntenia în acest veac se găsesc o mulțime de boeri cari înconjurau pe Domn, fără a avea funcțiuni, ridicați prin sânge, prin serviciu dar și prin stăpânirea de pământ.

Sistemul vamal din Moldova era în esență cel tătăresc, negustorii fiind siliți să oprească la graniță neapărat carele lor, unde se plătea «vama cea mare» și apoi în orașe unde dădeau o «vamă mică»; în Muntenia vama era după sistemul unguresc, dându-se Domnitorului 30% din marfă.

Tot în acest capitol ni se dă o frumoasă schiță a mănăstirilor și a sistemului de zidire din vremea lui Ștefan cel Mare, cu ce aveau mai caracteristic; de asemenea se reconstru-

este înfățișarea târgurilor și a caselor particulare din această vreme.

În veacul al XVI-lea Moldova prezintă cea mai mare putere politică, cea mai strânsă organizare religioasă și cea mai bogată înflorire artistică și literară.

Din vremea lui Petru Rareș, care nu este decât o continuare a timpurilor lui Ștefan cel Mare, avem însemnările lui *Reicherstorfer* din *Chorographia Moldaviae*, un mic tratat geografic asupra Moldovei însoțit de o hartă. Pentru Muntenia găsim acum însemnările călătorului italian *Della Valle*, care a fost la mănăstirea Dealului și vorbind cu călugării de aici i s'a pomenit despre origina romană a neamului nostru.

«Nu trebuie să se uite un lucru: acești călugări cu cari a vorbit el erau foarte probabil influențați, ca unii ce se găseau lângă Târgoviște unde eră o mănăstire de Franciscani cercetată și ea de călători, de doctrinele apusene ale Renașterii în legătură cu începuturile neamurilor; căci noi n'avem în acest senz tradițiuni atât de vechi».

Cucerindu-se Constantinopolul în 1453 toate orașele din jurul Mării Negre au început să decadă deoarece Turcii nu mai tolerau vasele de comerț în această mare; în 1484 Cetatea Albă și Chilia căzuse în mâinile Turcilor și deci cele două porturi puternice ale Moldovei dispăruse.

Evenimentele din Ardeal, în această vreme au slăbit și comerțul Sașilor așa că relațiile comerciale dintre Ardeal și Moldova slăbesc.

Când negoțul Polonilor, din răsărit, a luat locul celui săsesc din Apus, atunci partea răsăriteană a Moldovei a început să câștige o importanță pe care n'o mai avusese, în paguba părții apusene care începe să sufere din scă-

derea relațiunilor cu vecinii din această parte.

În vremea lui Petru Rareș cetatea cea mai importantă din părțile răsăritene ale Moldovei este *Hotinul*, care se desvoltă treptat formându-se sub dânsa și orașul ce începe să capete o importanță tot mai mare de pe urma desvoltării negoțului, a vămii și mai cu seamă a *breslelor* sau frățiilor meșteșugarilor. În fruntea orașului se află un *șoltuz* sau *roit* cum i se zicea după un cuvânt polon sinonim, — care înlocuiește pe vechiul jude și pe lângă dânsul se găseau *pângari* (*Bürger*) un fel de sfat comunal. Târgurile nu erau autonome și din această cauză nu s'au putut desvoltă niciodată mai mult.

Moneda care circula eră de țară și străină.

Banii moldovenesți de aramă și de argint ca și cei munteni sunt subțiri și rari. Pe lângă aceștia circulau și bani străini ca *ianuinii* genovezi din Caffa, *florinți* sau *ughi*, adică bani ce veneau din Ungaria, de unde e și vorba în documente de «*ughi gotovi*» când e vorba de cumpărături cu bani gata.

Socotirea prețurilor obiectelor ca monedă aveă un nume deosebit în obiceiurile comerciale: se zicea a *buciului*.

Moldova exportă boi în Polonia, cari ajungeau uneori până la Danzig; de asemenea se exportau și porci cu cari Alexandru Lăpușneanu făcea un întins comerț.

De pe urma drumurilor de comerț cari străbăteau Moldova s'au desvoltat o mulțime de orașe.

Discutând părerea care atribuie lui Alexandru Lăpușneanu strămutarea capitalei dela Suceava la Iași, dl Iorga o socotește greșită, arătând că necesități de ordin juridic ca împărțirea dreptății în țară, și de ordin militar ca aceia de a fi totdeauna gata la incur-

siunile Tătarilor în părțile răsăritene ale Țării au silit pe Domni să-și aibă mai multe reședințe, printre cari se găseă și lașii ce se numiă odinioară și *Ștefanovița*, fiindcă biserica domnească și curtea de lângă dânsa fuseseră întemeiate de Ștefan cel Mare, sau i se mai ziceă «*Jaspazar*» și *Forum Philistinorum*, după numele Iazigilor numiți și Filisteni după Biblie.

Medicul lui Ștefan cel Mare, *Matei de Murano*, dă în raportul său din 7 Decembrie 1502 câteva informațiuni cari sunt foarte prețioase, cu atât mai mult, cu cât ele vin din partea unui apusean deprins a vedea altfel lucrurile și capabil să le aprecieze în adevrata lor valoare.

«Domnul este un om foarte înțelept, vrednic de multă laudă și iubit mult de supușii săi, fiindcă este îndurător și drept, foarte veghetor și darnic, bine încă pentru vârsta lui, de nu l-ar apăsă această boală. Turcii au mare frică de acest Domn. Fiul lui, Bogdan Orbul eră modest ca o fată mare și cu viteaz, prieten al isprăvilor și al oamenilor de ispravă. *Supușii sunt oameni viteji și oameni de fapte și nu de stat pe saltea ci în războiu*».

Dupăce în cap. VII se arată starea culturală a Moldovei, cu începuturile târgurilor, negustorimea și rosturile ei, cu banii cari circulau și dupăce ni-se dă o descriere aproximativă a felului cum s'ar fi înfățișat orașele mai principale ale Moldovei, în cap. VIII sunt expuse dregătoriile românești din veacurile XIV—XVI.

Aici se emite ipoteza după care cuvântul «*boiar*» ar putea fi pus în legătură cu «*Bulgar*» dela care popor s'a împrumutat această funcțiune, în esența ei fiind bizantină. În Muntenia demnitatea boeriei s'a introdus direct de peste Dunăre; pentru Moldova o asemenea afirmare ar fi mai greu de

susținut și de aceea probabil că împrumutul s'a făcut prin lumea *ruso-litvană* admitându-se că instituția boeriei a pătruns acolo pe urma legăturilor pe cari le-a avut națiunea rusească cu Bulgarii în veacul al X-lea, când rusul Sviatoslav a fost chemat de către Bizantini ca să distrugă statul bulgăresc.

În privința cancelariei și a limbii întrebuințate în ea se observă că există deosebire între Muntenia și Moldova, deosebire provenită din cauza influențelor deosebite cari s'au exercitat asupra celor două Principate. În Țara Românească e o influință a uzanțelor de cancelarie sârbo-bulgară pe când în Moldova e aceea a stăpânitorilor lituano-ruși cari moșteniseră tipicul Cancelariei din Chiev. Aceiași deosebire între cele două Principate, numai la început însă se poate observă și în ceea ce privește formula documentelor oficiale: pe când în Muntenia se puneă totdeauna înaintea numelui Domnului cuvântul «*Io*», — care e o prescurtare a numelui «*împăratului Țarului balcanic Ioniță* pe care urmașii l-au adaus la numele lor propriu precum Împărații din Roma își ziceau cu toții Cesari, după numele lui Iuliu Cesar, ori precum craii slavi nu fac decât să poarte în însuși titlul lor numele lui Carol cel Mare», — în Moldova acest nume premergător de Ioan sau «*Io*» nu se întâlnește decât dela un timp; la început se ziceă «*Mi*» adică «*Eu*».

Organizarea boerimii moldovenești, se face mai târziu, sub influența celei din Muntenia.

O funcțiune cu o importanță destul de mare în Moldova și care în Muntenia abia e pomenită este aceea a «*pârclabului*», comandantul cetăților de margine; Moldova a avut asemenea cetăți ca Soroca, Hotin, Roman,

Orhei, Chilia și Cetatea Albă, pe când în Muntenia nu se găsesec decât prea puține.

Fiindcă în acest capitol e vorba de domnia lui Petru Rareș, în această vreme se introduce și în scrisul cronicelor o influență sârbo-bizantină prin călugărul Macarie, datorită probabil și căsătoriei Domnului cu Elena, fica despotului Ion, din neamul sârbesc al Brancoviceștilor, înrudit și cu Cantacuzinii imperiali.

Un frumos capitol de generalizare istorică și culturală e acela în care e vorba de înfățișarea Țării-Românești sub Neagoe-Basarab.

În dese schimbări de domni cari se întâmplă în Muntenia până la Neagoe-Basarab situațiunea politică nu stingherește încă influența exercitată de dincolo de Dunăre, pe când în Moldova în această vreme se simte mai mult influența Apusului venind din Polonia și din Ardeal.

Condițiunile politice create în Ungaria prin așezarea Turcilor în Buda, Timișoara, Solnoc și Seghedin fac ca Voevodatul ardelean să se consolideze deosebit pentru a ocroti ideia de stat ungiurească. Această concentrare de viață ungiurească la hotarele Țării-Românești contribuie ca și Domnia să graviteze din nou spre munte. Așa se explică cum Radu cel Mare zidește mănăstirea Dealului și Neagoe-Basarab biserica dela Argeș în apropiere de munte, făcând din nou foarte vie această regiune de sus a Țării.

Totuși orientarea culturală se îndreaptă mai mult spre sud, căci atunci când Radu cel Mare a voit să întemeieze și să organizeze în Țara-Românească o viață bisericească și culturală el s'a îndreptat către marea și permanenta tradițiune balcanică. Tiparul lui Macarie din Cetinjie, ajuns mai târziu mitropolit al Țării, și pre-

zența lui Nifon fost patriarh de Constantinopol, apoi a lui Maxim Brancovici ca și a soției lui Neagoe, Mița, care-și zicea Despina, fiindcă eră fată de Despot, arată că bizantinismul pătrunsese puternic pe această cale mai mult slavă.

Acest bizantinism se poate vedea chiar în caracterul domnesc, în ideile împărătești ale lui Neagoe-Basarab spre deosebire de Petru Rareș care are mai mult caracterul unui suveran din epoca Renașterii folosindu-se de minciună, trădare, otravă, — «fas et nefas» — ca să-și ajungă scopul ca și *Aloiso Gritti*.

Asemănarea mare între Alexandru Lăpușeanu și Mircea Ciobanu în privința caracterului, a obiceiurilor și a felului de a fi nu se poate explica decât numai prin influența turcească, care începe să se exercite puternic în această epocă și care aduce cu dânsa o lume nouă.

Dărâmarea cetăților de margine, introducerea moravurilor și alaiurilor turcești la curtea domnitorilor noștri, consecinți ale influenței turcești, au fost urmate în Moldova și de începuturile unui antagonism vădit între boeri și clasa țărănească, care a dus treptat la decăderea clasei țărănești și la formarea mării proprietăți.

Ținuturile raialelor se întind și noiile nevoi provocate de creșterea acestei influențe turcești aduc chiar crearea unei episcopii speciale, aceea a Proilavului, — forma grecească a Brăilei fiind Proilavul, — care-și întindea autoritatea asupra Ismailului, Chilieii și Cetății Albe și chiar asupra creștinilor din Dobrogea.

Decăderea comerțului săsesec și al celui polon face ca banii ce veneau în Principate pe această cale să nu se mai întâlnească, iar în locul lor apar banii turcești procurați de anu-

miți capitaliști armeni și greci din Constantinopol; pe lângă aceștia vin și Ienicerii cari aduceau pe la bălciuri mărfuri din răsărit și lăsau bani în condițiunile pe cari ei voiau să le impuie; de atunci a și rămas formula care se întâlnește prin cronici: «*a aruncă bani prin sate*».

Noiile condițiuni creiate de acest început al capitalismului au fost acelea cari au silit pe țaran să-și vândă bu-bucățița lui de pământ pentru a-și procura banii necesari la plata haraciului și a altor dări către visteria țării, plăți cari acum trebuiau făcute numai în monedă și care nu se găsea decât la boeri sau la negustorii străini așezați în țară.

Asupra acestei chestiuni dl Iorga a publicat o lucrare specială intitulată: «*Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor*».

După o expunere a împrejurărilor în cari aventurierul *Iacob Vasile* (Basilikos) numit ca domn *Despot-Vodă Heraclidul*, ajunge la domnie și mai apoi își sfârșește această aventură deși frumuse și foarte îndrăzneț, autorul expune părerile lui *Reicherstorfer* din vremea lui Petru-Rareș și apoi a episcopului *Verancius*. Cel dintâiu constată bogăția și îmbelșugarea Moldovei în care «*nu se află a lipsi ceva ce ar putea fi de folos oamenilor*», dar unde locuințele și poporul au un caracter de sălbătăcie astfel că «*în lucrurile militare și de războiu Moldovenii sunt, în felul lor, extraordinar de bine pregătiți*». Domnii apar ca niște adevărați tirani cari pot face ce voesc și cu boerii și cu cealaltă populațiune.

Cei doi informatori despre timpul lui Despot-Vodă, *Sommer* și *Graziani*, cunosc originea romană a neamului nostru.

Graziani strecoară vești în privința respectului mare de care se bucurau domnii înainte de a cădea în dispreț, care eră mai mare decât respectul chiar, atunci când se pornea; pentru a ajunge cineva domn, se cerea înaintea altor calități, frumusețea fizică, din care cauză s'a și folosit așa de mult obiceiul de a sluți pe aceia cari deveniau primejdioși pentru domn prin pretențiunile pe cari le puteau ridică împotriva lui.

Și *Graziani* vorbește de Moldova ca țară «*foarte bogată în ogoare și oameni*». Viile erau proprietatea Domnului, a episcopilor și a boerilor; țaranii n'aveau vii și beau în locul vinului mai mult «*mied*» ca unii ce au miere multă, deoarece apicultura eră foarte dezvoltată, constituind unul din izvoarele principale de bogăție de unde a și rămas zicătoarea în limbă că cineva e îmbelșugat «*ca un stup*». -- Vitele erau foarte multe și la cele șapte iarmaroace ce se țineau în Moldova năpădiau negustori din țările vecine pentru a face cumpărături.

Sommer spune că «*frăția de cruce*» se făcea după obiceiul de a înghiți fiecare din contractanți o bucată de pâne în formă de cruce. Judecata se făcea după obiceiul pământului, la care se întrebuintă sistemul jurătorilor, câștigând acela care aducea un număr mai mare de asemenea martori.

Dacă cineva eră jăfuit, el cerea despăgubire dela acela pe moșia căruia se întâmplase furtul ori dela târgul sau satul în hotarele căruia se petrecuse aceasta.

Căsnicia, după *Graziani* și *Sommer* se putea desface pentru cele mai neînsemnate cauze, plătindu-se visteriei sau nevestii, doisprezece dinari.

Ca armată *Sommer* ne informează că Moldova dispunea de 40,000 de călăreți și de o pedestrime formată

din oameni de rând; călărimea avea cai mici, cari nu cunoșteau grajdul și cari: «chiar în mijlocul iernii se hrănesc pe câmp... și frâng cu copita lor ghiața ce acopere iarba, deși nu sunt potcoviți».

Pe lângă *Nicolae Brzeski, Andrei Taranowschi* care vine în Moldova pe la 1590, nu ne spune cine știe ce lucruri importante; din această vreme *Giulio Mancinelli* dă relațiuni mai mult asupra unor ținuturi dobrogene, ca Mangalia, Constanța, Chilia, iar în Moldova ne vorbește mai mult de Iași, insistând mult asupra eftinității pe care a găsit-o în părțile noastre.

Fourquevaux trecând spre Polonia, vine tot din spre părțile dobrogene, pe la gurile Dunării și intră apoi în sudul Basarabiei pe care-l descrie ca o regiune cu desăvârșire pustie unde era răspândită groaza de către Cazaci și în care se mișcau Tatarii în căruțele lor cari aveau în ele mori de vânt.

Trecând în pământul moldovenesc observă mai cu seamă frumusețea fetelor cari purtau cununi pe cap, semn că sunt încă de măritat.

În Iași, descrie curtea lui Petru Șchiopul pe care l-a văzut chiar dând audiențe «cu măreție și maiestate». În general «țara e foarte bogată, pământul negru; heleșteele sunt pretutindeni».

Bongars, un mare strângător de antichități și un mare învățat, în vremea lui Petre Cercel, pleacă din Brașov și trece în Țara Românească pe la Bran, iar de aici ajunge la Târgoviște unde pomenește despre ospătăriile făcute și întreținute de Franciscani pentru călătorii catolici.

Ajungând în București, *Bongars* ne vorbește ca despre o capitală nouă unde este întrebă de către Domnitor despre peșcheșul pe care i-l aduce conform obiceiului. După ce îndepli-

nește formalitățile de plecare călătorul trece Dunărea pe la Giurgiu.

Din aceiași vreme avem și însemnările de călătorie a trei englezi: *Iohn Austell, Jacob Manucchio* și *Gulielm Harebone* fără vre-o importanță deosebită.

Botero între anii 1580—1590 după o aspră critică a Moldovenilor exprimată mai cu seamă prin aceea că «Moldova este o țară șeasă și roditoare, dar rău ținută», insistă mai mult asupra salinelor și a altor mine; arată că mierea era un important articol de bogăție și de export. Moldova are 15 orașe; în Muntenia se enumără Târgoviște, Câmpulung, Râmnic, Brâila, Târgșor, dându-li-se unora din ele chiar numărul caselor.

Ca armată Moldova dădea cam 3000 de pușcași și 25,000 de călăreți, pe când Muntenia numai 10,000.

În Muntenia, adaugă *Botero*, Turcii numeau pe domn; în Moldova însă țara a păstrat și mai departe dreptul de a și-l alege singură.

În capitolul X, se insistă asupra rolului pe cari l-au avut străinii în creierea orașelor noastre, și mai cu seamă asupra Armenilor unii din cei mai vechi coloniști ai orașelor și cărora se datorește întemeierea orașelor dintre Siret și Prut.

Între Prut și Nistru se pare că am moștenit orașe întemeiate fie de regalitatea polonă, fie de regatul rusolitan care era pe o treaptă de dezvoltare superioară țărilor noastre; în sud Chilia-Licostomó și Catatea Albă-Moncastro, au fost întemeiate de Genezezi.

Trecând la sate se constată că din timpurile cele mai vechi a existat la noi și mai cu seamă în Ardeal și o populațiune slavă pe care noi am desnaționalizat-o. Apusul Moldovei numără o populațiune ungurească care

e veche; Secuii sunt așezați pe la începutul veacului al XIII-lea.

Asupra populațiilor străine din Principate avem informațiunile călătorilor misionari catolici cari veniau anume ca să-și inspecteze localitățile populate de credincioșii lor.

În general se constată la toți călătorii, că populațiunea străină era formată din Sași, Unguri, Raguzani, Greci de Hios (Hioți), Armeni și Evrei; aceștia din urmă sunt Evrei turci și se pomenesc numai dela sfârșitul veacului al XVI-lea.

Cel care dă informațiuni mai bogate și mai precise asupra populațiunii catolice din Moldova este episcopul *Querini* din jumătatea a doua a veacului al XVI-lea; după informațiunile lui în 1590 se găseau în Moldova 15 orașe și 16 sate cari aveau catolici în număr de 1,691 familii cu 10,700 de membri.

Epoca lui Mihai Viteazul numără ca scrieri, pe lângă cronica logofătului Tudose scrisă în românește și mai apoi tradusă în latinește de acel *Walter Baltazar*, și pe lângă cronica *Buzeștilor* în strânsă legătură cu viața și isprăvile Voevodului și alte două descrieri făcute de doi străini în limba grecească: aceia a *Vistierului Stavrinus* și a lui *Gheorghe Palamed*.

Călători înainte de Mihai și în timpul său cunoaștem pe *Matei Strykowski* (1574—6) și silesianul *Heidenstein* (1595), cari ne dau prea puține informațiuni din cari să ne putem face o idee despre aspectul general al Țării, în acea vreme.

Tot doi străini sunt aceia cari au scris cronica lui Radu Șerban, a lui Alexandru Iliăș și a lui Radu Mihnea din Muntenia și un cronograf ce cuprinde descrierea vieții lui Petru Șchiopul: cel dintâiu este *Mateiu al*

Mirelor, iar cel de-al doilea *Ieroteiu de Monembasia*.

În vremea lui Aron Vodă Moldova este vizitată de rusul *Trifon Corobelnicov*, care mergea la Constantinopol pentru nevoile Cneazului din Moscova, la 1593, și care după ce oarecari informațiuni asupra unor localități din Moldova trece prin «Câmpul lui Dobrici» (Dobrogea), unde pomenește despre «Tătarii cari atunci se așezaseră acolo lângă Babadag și Carassu» fiind astfel mai vechi decât așezarea definitivă a nației în Bugeac.

Cam din aceiași vreme sunt și informațiunile lui *Dousa* cari privesc Moldova și Dobrogea (*Georgii Dousae de itinere suo Constantinopolitano epistola Anno 1599*).

În epoca *Movileștilor* avem însemnările de călătorie ale unui *Misionar anonim*, relațiunile lui *Grigorie al lui Nicolae Raguzanul* din 1611, ale germanului *Ioan Wilden* și ale lui *Tommaso Alberti*, cari sunt importante, pe lângă altele și fiindcă ne lămuresc asupra comerțului care se făcea atunci în Moldova. Prădăciunile Tătarilor făcuse ca satele să fie în Țara de jos foarte rari și întreg cuprinsul dela Galați până la Bârlad s'a părut, acestui din urmă călător, cu desăvârșire pustiu. Interesante mai sunt observațiile aceluiași călător cu privire la femeile din Moldova, cari «fac toată gospodăria casei; vorbesc liber și prietenos cu bărbații de față, cu lumea și singure, căci nu e nici o pază; când aduc de băut ori de mâncare gustă ele întâiu».

În întâia jumătate a veacului al XVII-lea călători ca *Kuszevicz*, a cărui carte scrisă în latinește, apare la 1622, ne dă oarecari vești din vremea lui Ștefan Tomșa în Moldova, a lui Radu Mihnea și a fiului său căruia i s'a zis *Coconul*, fiind așezat prea de tânăr în

scaun; povestea luptelor petrecute în Moldova cu începere dela 1606 sub Movilești o face călătorul loren *Charles de Joppécourt*, prin pana unui oarecare *Baret*. — Moldova se împărțea atunci în Țara de sus și Țara de jos. Cea de jos își avea vornicul său cu scaunul de judecător, la Bârlad. Toată țara era foarte bogată în vite și foarte roditoare; o deosebită plăcere făcea asupra călătorului priveliștea dealurilor blânde și dulci ale Moldovei, unde se cultivă din belșug vița de vie care dădea un vin renumit și peste hotare.

Paul Strausburgh, în vremea lui Leon Vodă, venind în Ardeal ca să negocieze în vederea războiului de 30 ani, pentru Suedia, trece și în Țara-românească unde vizitează Bucureștii oraș «*foarte mare și întins*». Fiind primit în audiență de către Domn, ne arată că boerii mâncau în vase de argint, de lut sau de lemn după gradul pe care-l aveau; în toate mâncările se puneă miere, după moda turcească. Persoana domnului avea ceva din aierul împărătesc constantinopolitan, căci boerii când închinau pentru Domn stau în genunchiu. Alaiul cu care e petrecut călătorul, e descris în mod amănunțit relatându-ni-se în același timp că armata era formată din 10,000 călăreți și 2,000 pedestrași. Domnul i se plânge de perversitatea supușilor săi și de sufletul lor gata de răscoală.

Pentru Moldova, în vremea lui Gaspar Gratiani, avem informațiunile lui *Polo Minio*, ginerile lui Petru Șchiopul, și *Giambattisto Montalbano*.

Cel dintâiu vorbește despre țările românești ca fiind mai sărace decât Ardealul, așezate «în câmp deschis»; în Moldova «vin nesfârșit de mulți Turci, cari toți rod, această nenorocită țară»; ni se dau date precise despre sumele de bani cari se plăteau Porții.

Cel de-al doilea călător este un izvor de cea mai mare importanță pentru istoria luptelor lui Grațiani.

Misionarul *Bandini* care vine în Moldova în vremea lui Vasile Lupu, după un alt misionar italian *Benedetto Emmanuele Remondi*, cuprinde în însemnările lui «o imensitate de material de cea mai prețioasă calitate». El vine de peste Dunăre, căci purtă titlul de episcop de Marcianopolis, și trecând-o pe la Giurgiu se prezintă la Târgoviște unde vede pe Mateiu Basarab despre a cărui viață gospodărească și patriarhală ne dă amănunte destul de interesante. În Moldova ne vorbește despre decăderea bisericii catolice din Iași, despre Vasile Lupu și despre curtea lui; după ce trece prin Cotnari se duce la Bacău unde este întâmpinat de locuitori cu «miere, ouă, pâne și ovăs pentru cai».

Iașii, devenit acum capitală statornică, cuprind în locul negustorilor levantini din Pera, negustori așezați cu prăvălii statornice. Domnul, ajutat de arhitecți din părțile Orientului zidise aici minunata biserică a Trei Erarhilor. Prin tipăriturile cari se fac aici de Varlaam mitropolitul, prin Sinodul care s'a ținut, «am zice că se întoarce astfel sufletul românesc dela Chiev în Moldova, ca să fie admis prin aceasta, pentru ortodoxia întregă». Orașul avea 15,000 case și 75,000 locuitori, 60 biserici, 11 mănăstiri, 20 de școli slavonește și grecește de unde au eșit cărturari, ca Nicolae Spătarul Milescu. Prin acest oraș trec mărfurile din Turcia, Tătaria și Moscovia. Locuitorii Iașilor pe care-i însemnează *Bandini* sunt: «Români, Unguri — nu pentru număr, ci pentru religie, — Armeni, Greci, Bulgari (e foarte greu într'o epocă mai veche să se facă deosebire între Bulgari și Sârbi) apoi Albanezi, Turci, Tătari,

Poloni, Ruși, Sași, Muscali, câțiva italieni».

Despre populațiunea Sucevii Bandini spune că eră formată din Români și Armeni. Biserica metropolitană eră la biserica Înălțării. Armenii aveau aici o episcopie și patru biserici.

Spre sud de Suceava se găsea vechea cetate a Siretului, și apoi Baia unde se aflau, ca și acum, două biserici românești, una a lui Ștefan cel Mare și alta a lui Petru Rareș. Orașul avea și arhive municipale. Mergând prin Hârlău la Cotnari, Bandini arată că aici fuseseră trei «frății» bisericesti la catolici: una a Ungurilor, două ale Sașilor cari se uniră între ele, și o breaslă a măcelarilor. După Piatra, călugărul catolic ne dă o interesantă caracterizare a vieții mănăstirești la noi pe la 1650, dela Bistrița moldovenească.

După descrierea Neamșului vechiu, a Romanului și Bacăului, ca un important centru al catolicismului, ni se înfățișează Târgul-Ocna cu salinile-i din cari se exportă sarea în Ținuturile rusești, în Podolia, în Ucraina, în Turcia și în Ținuturile tătarești.

În Moldova de dincolo de Siretiu se pomenește Vasluiul cu 300 de Români și 100 Armeni și cu o biserică de piatră dela Ștefan cel Mare, — Bârladul important fiindcă trecea pe acolo marele drum comercial, cu locuitori Români, Armeni și Unguri, — Hușii reședința episcopală, bogat în vinuri ușoare și cu o populațiune care avea mai mulți Unguri ca Români, Tecuciul și Galații cu 15,000 locuitori, important port al «tuturor mărfurilor».

Bandini laudă extraordinara bogăție a ogorului moldovenească: «odată se ară, chiar și în țelină cu buruieni. Numai să tai pământul cu plugul și dă grâu sau ori ce altă sămânță din

belșug la seceriș». Aici cresc cârduri de oi, boi și vaci și se întâlnesc vestitele prisăci moldovenești.

Trecându-se la caracterizarea locuitorilor țării se spune că «aceluia care intră în casa lor, țărani îi dădeau pâne, caș, ceapă, lapte însă și omul trebuia să fie omenos; altfel dacă se poartă prost îl iau la bătaie. Sunt serioși de natură, dar vioi, isteți, prădalmici, buni ostași; suferitori de frig și căldură, răbdători de foame și sete câte două trei zile. Și acestea nu numai în ce privește pe țărani ci și boerimea».

Se plăteă de către Moldova Porții tribut de 100,000 de lei anual.

În ceia ce urmează se înșiră toate observațiunile ceremonialelor domnești pline de toată frumusețea și pe cari nu le putem reproduce aici din lipsa de spațiu; acestea ne arată că atunci Curtea și viața voevozilor noștri avea splendoarea și bogăția vechii lumi bizantine. Ca titlu de curiozitate amintim că numai nasturii Domnului costau 100,000 de galbeni, iar îmbrăcămintea Doamnei se ridică la 400,000 galbeni.

Judecata eră egală pentru toți locuitorii țării și foarte severă, ceia ce făcuse ca furturile să fie așa de rari încât călătorul spune că «puteai fii încărcat cu aur și pietre scumpe și în cea mai mare siguranță mergeai prin țară».

Diaconul *Pavel de Alep*, însoțitorul Patriarhului Macarie de Antiohia care a străbătut și aceste părți ale Europei răsăritene mergând în Rusia Cazacilor dela Nistru, în Rusia Țarului Alexie și în părțile noastre pe la 1653 când Domnia lui Vasile Lupu se prăbușia, — ne-a lăsat o descriere a acestor călătorii care este extrem de interesantă pentru cunoașterea Principatelor noastre în această epocă.

După o descriere admirabilă a

slujbei Bobotezei la Iași, călătorul sirian ne dă amănunte asupra strășniciei pedepselor pe cari le pronunțau Domnii atunci: «în douăzeci și trei de ani ai Domniei lui Vasile fuseseră pierduți peste 40,000 de ucigași și tâlhari». La ospete se arată un lux și o pompă deosebită din partea Domnului. Pe lângă mâncare și băutură din belșug «cântăreții zic arii bisericești supt icoanele aprinse, iar Vodă vorbește din autorii bizantini și din poezia turcească».

În Iași vede pe lângă altele biserica Trei Erarhi a lui Vasile Lupu care, «așa cum se înfățișează este mai frumoasă decât celelalte românești și chiar căzăcești».

Portul național eră general la femei, și nu fusese înlocuit cu acela de cea mai mizerabilă contrafacere a tuturor stămburilor occidentale.

În Moldova călătorul pomenește Galațul, Vasluiul, unde în legătură cu vechea biserică se deșteaptă icoana lui Ștefan cel Mare «*vestit în răsboaie și temut de toți, care se bate de patruzeci și patru de ori cu Turcii și Tătarii și adesea cu Polonii și Ungurii, biruindu-i pe toți și ajungând faimos*», — Scânteia, cu biserica lui Ștefan a Sf. Paraschiva, Bârladul, Tecuciul și Focșanii.

Trecând pe la Buzău în Muntenia se îndreaptă spre Târgoviște unde vede în curtea-i domnească pe Mateiu Basarab care nu mai eră boerul viteaz și generos ci un bătrân împovărat de vârstă, sgârcit și bănuitor.

Se descrie sărbătoarea Crăciunului când se împart caftane egumenilor iar clerul cel sărac primește bani legați în năframe».

Târgoviștea avea optzeci de biserici «cât Alepul și Damascul împreună». Mitropolia avea douăsprezece turnuri

și semănă cu Sfânta Sofia și cu aceia a Cazacilor.

În Carnaval nunțile sunt dese; «femeile, fetele sunt fără pată, curate, cuviincioase în purtările lor».

Prin acest călător putem cunoaște ceremonialurile cari se obișnuiau la moartea și la instalarea Domnilor, căci el a asistat la îngropăciunea lui Mateiu Basarab și la ridicarea în scaun a urmașului acestuia, Constantin fiul lui Șerban Vodă. În legătură cu ceia ce spune despre cei mai însemnați boeri ai Țării românești, se poate observa că nici odată boerimea de țară nu se întrecuse atâta la facerea de locuinți trainice și frumoase ca în acest moment, care va dura până la sfârșitul Domniei Brâncoveanului: Cantacuzinii înălțaseră la Măgureni, la Filipești și la Coeni, unde aveau moșii, adevărate palate împodobite înăuntru cu tablouri murale. Preda, bunicul lui Constantin Brâncoveanu, ședeă la Brâncoveni de unde plecase și Mateiu Basarab și avea 12,000 de capete de vite, 30,000 de oi, 400 de boi, 1000 de bivoli, 4000 de porci și 300 de stupi pe posesiunile lui din 200 de sate. Ca servitori avea 1500 de Țigani. Și omul acesta așa de bogat eră de o simplitate de moravuri extraordinară. «La masă bea numai apă. Foarte milos a făcut biserici până și în Ardeal, unde Craiul țării, cu situație regală, îi zicea: tată. La moartea lui Mateiu a luat asupra-și întreținerea tuturor mănăstirilor acestuia, cari erau vre-o patruzeci. La miezul nopții se trezia ca să cetească Psalmii și la biserică îndeplinea și funcția de dascăl, cântând în strană. Când pofteste lume la masă, o servește însuși».

Ce exemplu de viață patriarhală și cuminte pentru «modernii» și «culturalii» noștri îmbogății de răboiu și pentru specimenile noastre de parve-

niți care-și zic în unele părți «boeri» iar pe unele locuri chiar «domni»!!

Dela Târgoviște Pavel de Alep a călătorit prin Țara românească vizitând Curtea-de-Argeș, Ocnele-Mari, Mănăstirea dintr'un lemn, Bistrița unde a văzut moaștele Sfântului Grigore Decapolitul, Târgul-Jiului, Tismana unde se pomenesc toate legendele în legătură cu întemeietorul ei Nicodim, mănăstirile Gura-Motrului și Bucovăț, Caracal, Segarcea, mănăstirile de pe cursul Oltului, Vărăști, Coeni, Grădiște, Comana, și Dobrenii lui Constantin Basarab din regiunea Bucureștilor. Se amintesc și minele de aramă dela Baia-de-Aramă.

Tot în Paul de Alep sunt zugrăvite încoronarea și ceremoniile lui Mihnea Radu, acel falș Mihaiu Vodă, care petrecuse foarte mulți ani în Seraiu, — și în sfârșit, ca obiceiuri populare cu prilejul călătoriei în Oltenia se găsește o foarte frumoasă descriere a unei nunți de țară.¹

Cu Paul de Alep se incheie seria călătorilor cari au cutreerat Țările noastre până la jumătatea veacului al

¹ În limba română a fost tradus acest călător, după traducerea engleză, de Hasdeu în *Arhiva istorică*, și mai târziu de d-ra Emilia Cioran; după textul arab s'a făcut o traducere, necorespunzătoare ca fond istoric deși exactă ca formă, de dl Popescu Ciocănel.

XVII-lea și cu aceasta și volumul despre care ne-am ocupat în acest capitol.

În lumina informațiilor pe cari le căpătăm din descrierea țărilor noastre dela acești străini mai învățați sau mai puțin învățați, mai mult sau mai puțin sinceri sau obiectivi, câte lucruri vii nu apar cari dau un deosebit colorit și farmec trecutului nostru pe care ne-am învățat să-l apreciem așa de puțin și cu atâta lipsă de căldură sufletească și de pricepere din cauza sistemului total greșit de a se învăța istoria națională!!

În locul înșirării de date seci și în locul retorismului falș avem fapte vii cari trăesc prin viața reală și puternică ce s'a întrupat în ele, arătându-ne că nu am fost oameni cari să nu înțelegem rostul vremurilor și să ținem ascunse sub pământ bogățiile străne, ci cu ajutorul lor am căutat să înfățișăm pe pământul nostru toată splendoarea unei culturi așa de frumoase ca cea bizantină, pe care însă n'am copiat-o reproducându-o numai, ci cu ea am înveșmântat sufletul nostru dând astfel ceva nou pentru cultura omenirii întregi.

Și cu acest prilej dl N. Iorga se arată ca un croitor de drumuri nouă în domeniul istoriei naționale ca și în acela al întregii culturi românești din timpurile noastre.

Alexandru P. Arbore.

Reviste românești.

„Cultura Creștină“, excelenta revistă a profesorilor de teologie dela Blaj, aduce în Nr. 5 a. c., pe lângă frumoase studii de specialitate și actualitate, între cari remarcăm «Interesele naționale și Concoratului», precum și «Temeiul moralei creștine» și o teme-

nică dare de seamă asupra cărții dlui S. Pușcariu, Istoria literaturii române, epoca veche, din care reținem următoarele:

«Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român» vrea să nu-și desmintă numele fru-

mos ce-l poartă. Pe lângă vechea sa revistă «Transilvania» și pe lângă «Biblioteca ooporala a Asociațiunii», îmbogățită în timpul din urmă cu numeri noi, pornește acum, sub auspicii foarte bune, o nouă publicațiune, retipărire din revista «Transilvania»: Biblioteca «Astra», al cărei întâiu număr este istoria literaturii noastre vechi de Sextil Pușcariu, profesor universitar în Cluj, membru al Academiei Române.

Am așteptat de mult aparițiunea acestei lucrări importante. Ea a atras atențiunea marelui public cetitor îndată după publicarea celor dintâi capitole ale ei, în anii 1914 și 1915 ai revistei «Transilvania». Survenind marile evenimente răsboinice, publicarea s'a întrerupt până în anul trecut, când apoi s'a continuat și terminat.

Acum, când o avem, în sfârșit, în mână, ea e vrednică nu numai de lunga noastră așteptare, ci și de toată admirațiunea sufletelor noastre. Ca formă și fond, de o potrivă. Mai rar o publicațiune tipărită cu atâta îngrijire...

Fondul încă nu e mai pre jos de forma aceasta strălucită.

Deși autorul, precum însuș ne spune în prefață, n'a putut revizui manuscrisul decât dela coala 9 înainte, primele opt coale fiind tipărite deja la izbucnirea răsboiului, totuș a ținut seamă în aceste coale din urmă, și mai ales în Bibliografia adaosă la sfârșit, și de rezultatele științifice mai nouă, chiar și de cele obținute în timpul răsboiului european. E de neprețuit această Bibliografie, care încheie expunerile istorice ale autorului. Ea nu numai că arată izvoarele istoriei noastre literare, ci ne înfățișează și valoarea lor. Sub raportul acesta, ea va face excelente servicii profesorilor, studenților universitari și tuturor celor

ce vreau să aibă o îndrumare corectă pe tărâmul istoriei literare vechi. Câtă deosebire, în privința aceasta și în atâtea altele, între dl Sextil Pușcariu care-și redactează scrierile cu atâta îngrijire, revizuind și îndreptând mereu textul, conform rezultatelor științifice mai nouă, și între alții cari cred că-și pot publica, după decenii, fără nici o schimbare lucrările lor științifice!

Ceeace ne surprinde foarte plăcut, îndată la introducere, este împărțirea clară a istoriei literaturii române. Face mult o împărțire bună. Ea îți dă o înfățișare armonică de total...

La claritatea aceasta a împărțirii se adaugă claritatea și eleganța expunerii. Autorul nu ne dă o lucrare savantă, cu liste bibliografice bogate, cu multe amănunte biografice, cu urmărirea atentă a curentelor de care se resimte un scriitor sau altul, ci ne dă cursurile sale populare, ținute nu studenților universitari cu mult mai bine pregătiți decât să aibă nevoie de ele, ci marelui public din Cernăuți în anul 1911. Calitatea aceasta e deosebit de prețioasă, fiindcă cursurile sau conferențele acestea populare, libere de orice aparat greșu, dau o iconă mai limpede a diferitelor personalități și curente literare.

În expunerile sale autorul se întemeiază mai mult pe cercetările dlui *N. Iorga*, căruia îi și închină cartea, în semn de prietenie și admirație. Ține însă seamă și de rezultatele științifice obținute de alții, grupându-le și apreciându-le foarte interesant.

Face cinste deosebită autorului, și în general științei românești, punctul de vedere înalt, *cu adevărat european*, din care privește evoluția noastră culturală și literară. El își dă seamă împreună cu regretatul I. Bogdan, că astăzi am trecut de stadiul romantic

al patriotismului rău înțeles, «care credea că educația noastră națională trebuie bazată pe neadevăruri sau recitențe». De aceea nu ne surprinde, din contră ne cade așa de bine sinceritatea, cu care arată autorul în capitolul «Înainte de întâia carte românească» nu numai dezastrul influenței slavone asupra dezvoltării sufletului românesc, ci și sterilitatea culturală a bisericii ortodoxe peste tot...

După aceste antecedente nu ne mai uimește aserțiunea repetată a autorului, că ori de câte ori cultura noastră ieșea o direcție națională, totdeauna descoperim la temelie ei o influență apuseană. Și expunerile sale istoric-literare dovedesc în de ajuns lucrul acesta. Husitismului se datoresc cele dintâi traduceri românești ale Sfintei Scripturi; influenței polone se datoresc cele mai multe și mai frumoase cronice românești (Ureche și Costăneștii); și tot unei influențe apusene, *atingerii cu Roma*, prin unirea religioasă încheiată cu Sfântul Scaun în anul 1700, se datorește renașterea noastră națională ca popor latin, aici în răsărit.

Dar nu putem stărui mai mult asupra acestor lucruri, fiindcă aceasta ar însemna să repetăm ceea ce atâta artă și știință a expus deja dl Sextil Pușcariu. Mai subliniem numai importanța bine meritată, pe care D-Sa o atribuie în istoria literaturii noastre vechi venerabilei figuri a lui Neagoe Basarab, cătorul mănăstirii Argeșului și cel dintâiu mare literat pe tronul

românesc... Dar și celelalte capitole sunt frumoase și se cetesc cu multă plăcere, de pildă cel despre Ion Neculce, cel despre Dimitrie Cantemir ș. a.

Dacă mai avem ceva de dorit, este să putem saluta în curând aparițiunea volumului II și III al acestei Istorii a literaturii române în aceeași Bibliotecă «Astra», care pornește așa de frumos cu numărul de față. *Xaver.*

Daruri. Dl *Aurel G. Popa*, revizor școlar al jud. Târnava-mare, a înscris în adunarea generală a «Asociațiunei» din 10 și 11 Ianuarie 1920 revizoratul și corpul didactic al județului cu 1500 lei la *fondul Nicolae Iorga*. Cu data de 29 Aprilie a. c. a transpus casei centrale a «Asociațiunei» suma de 1975 lei, din care 1500 lei la fondul N. Iorga, iar 475 lei taxe dela membrii activi și ajutători, dela 3 membri ai revizoratului și 153 membri ai corpului didactic. Ne ținem de cea mai firească datorie, mai ales acum cu prilejul semicentenarului nașterii d-lui N. Iorga să facem un călduros apel către publicul nostru românesc să contribuie cât mai mult pentru acest fond, ca și prin mărimea lui să fie vrednic de strălucitul nume ce-l poartă. — *Pentru reorganizarea despărțământului Sighișoara* al «Asociațiunei» ne recomandă să rugăm în primul rând, împreună cu d-l Dr. Cornea, și pe d-l Dr. Romul Moldovan, șeful judecătoriei de ocol din Sighișoara. Numiții domni sunt rugați să facă tot posibilul pentru reorganizarea acestui despărțământ.

Notă.

Mai multe cronici și însemnări am fost nevoiți să le omitem de astădată din cauze tehnice.
